

8

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Анатолий МИЛКОВ, Елена ПРОДАНОВА

2025

Анатолий МИЛКОВ, Елена ПРОДАНОВА

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

8

Анатолій МІЛКОВ, Олена ПРОДАНОВА

БОЛГАРСЬКА МОВА

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Анатолій МИЛКОВ, Елена ПРОДАНОВА

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Учебник за 8. клас на средните
общообразователни училища

Львів
Видавництво «Світ»
2025

УДК 811.163.2:373.5.016(08)

М 60

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 10.03.2025 № 431)

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник розроблено відповідно до модельної навчальної програми
«Болгарська мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Мілков А. М., Ніколова Х. В., Проданова О. І.)

Інтерактивний електронний додаток до підручника
розміщено за посиланням
<https://lms.e-school.net.ua/courses/join/9ce2ea59/>
або QR-кодом

Мілков А. М.

М 60 Болгарська мова : підруч. для 8 кл. закл. заг.
серед. осв. / А. М. Мілков, О. І. Проданова. – Львів :
Світ, 2025. – 240 с. : іл.

ISBN 978-966-914-480-5

УДК 811.163.2:373.5.016(08)

© Мілков А. М., Проданова О. І.,
2025

© Видавництво «Світ», оформлення,
2025

ISBN 978-966-914-480-5

Тема 1

ЕЗИКЪТ Е НАЙ-ВАЖНОТО СРЕДСТВО ЗА ОПОЗНАВАНЕ, ОБЩУВАНЕ И ВЛИЯНИЕ (Мова – найважливіший засіб пізнання, спілкування і впливу)

Припомнете си какво научихте за езика в предишните уроци по български и украински език.

- Каква роля играе езикът в живота ни?
- Какви са функциите на езика?
- Идентични ли са понятията «език» и «реч»?
- Свързани ли са езикът и мисленето?

1. Прочетете думите на известния учител Васил Сухомлински и помислете как можете да ги обясните: «Езикът е извор на живота, и който не си подава устата към него, е жаден».

2. Прочетете легендите и отговорете на въпросите.

1. СВИДЕТЕЛСТВО НА ВЕКОВЕТЕ

Веднъж един благородник, след като поканил гости в дома си, попитал един мъдрец кое е най-хубавото нещо на света. Мъдрецът отговорил:

– Най-доброто нещо на света е езикът. С помощта на езика се строят градове и се развива културата на народите. С помощта на езика изучаваме науките и придобиваме знания. С помощта на езика хората могат да се разбират помежду си, да решават различни въпроси, да питат, да поздравяват, да се помиряват, да изпълняват молби, да вдъхновяват за дела, да изразяват радост и да изповядват любовта си. Затова няма нищо по-добро от езика.

Публиката хареса това разсъждение. Тогава един благородник попитал мъдреца кое е най-лошото нещо на света. Мъдрецът отговорил:

– Най-лошото нещо на света е езикът. Всички били изненадани от този отговор и мъдрецът обяснил:

– Хората използват езика, за да се разстройват и разочароват. С помощта на езика можеш да мамиш, да изневеряваш и да се караш. Езикът може да превърне хората във врагове, да доведе до война, с него може да се заповяда разрушаването на градове и дори на цели държави, той може да внесе скръб и зло в живота ни, да ни унижи и обиди. Има ли нещо по-лошо от езика?

Не всички бяха щастливи да чуят този отговор.

1. Защо мъдрецът смяташе, че няма нищо по-лошо от езика?
2. Как мъдрецът се обосновава, че няма нищо по-лошо от езика?

3. Кой изречения от легендата описват езика като средство за общуване, кой като средство за познание и кой като средство за въздействие?
4. Какво определя дали един език е добър или лош, красив или грозен?

2.

В навечерието на похода си срещу персите могъщият лидийски цар Крез решил да потърси съвета на боговете. Пратениците тръгват до храма на Аполон в Делфи, за да разберат какво казват оракулите за предстоящата кампания. И двамата гадатели дали един и същ отговор:

– Ако царят тръгне на война с персите, той ще унищожи едно голямо царство...

Уверен в победата, Крез тръгва на поход и претърпява жестоко поражение, а той е пленен. Мислейки се за измамен, лидийският цар отново изпратил пратеници в Делфи. Те попитали дали боговете не се срамуват, че са измамили Крез. Оракулите отговорили:

– «Крез не разбрал думите «унищожи голямо царство». Трябвало да върне посланиците и да изясни кое царство имат предвид – неговото, на Крез или на персийския цар Кир. Тъй като Крез не беше разбрал пророчеството на оракулите, можеше да обвини себе си.

1. Как Крез разбира думите на боговете?
2. Кое е причината за унищожаването на голямото царство?
3. На какво ни учи тази легенда?

3. Прочетете текста. Определете типа, стила и основната му мисъл. Съставете план на текста.

ЕЗИКЪТ Е НАЙ-ВАЖНОТО СРЕДСТВО ЗА ОПОЗНАВАНЕ, ОБЩУВАНЕ И ВЛИЯНИЕ

Езикът е основният инструмент, чрез който хората се свързват помежду си, обменят мисли, чувства и идеи. Той е не само средство за комуникация, но и начин за опознаване на света и културите, които ни заобикалят. Чрез езика ние не просто разбираме другите, но и създаваме взаимоотношения, които могат да променят нашия живот.

Езикът играе ключова роля в процеса на учене и самоусъвършенстване. Когато овладеем нов език, ние се доближаваме до различни култури, традиции и възприятия. Той ни позволява да разширим кръгозора си и да виждаме света през очите на другите. Езиковото разнообразие е доказателство за богатството на човешката цивилизация и способността ни да се адаптираме към различни обстоятелства.

Влиянието на езика не спира само до разбирането и опознаването. Той е мощен инструмент за въздействие. Чрез думите можем да

изразим своите убеждения, да мотивираме другите, да променяме мисленето и действията на хората около нас. Езикът има силата да обединява, но също така и да разделя, в зависимост от начина, по който го използваме.

В заключение, езикът е основополагащ за нашето съществуване като социални същества. Той е връзката, която ни обединява с другите, средство за учене и развитие, както и инструмент за влияние върху света около нас. (Из списание)

4. Разгледайте таблицата.

Функции на езика	
Комуникативна	Хората използват езика, за да обменят мисли и чувства.
Когнитивна	Чрез езика хората опознават света и получават знания за него.
Въздействие	Хората използват езика, за да си влияят един на друг: да убеждават, насърчават, предупреждават и т.н.
Формиране на мисълта	Мислите се формират само чрез езика.
Именуване	С помощта на езика всички предмети, лица и явления получават своето име.
Експресивна	Чрез езика хората разкриват своята интелигентност и осъзнават способностите си.
Емоционална	Чрез езика хората изразяват своите чувства и преживявания.
Естетична	Чрез езика човек изразява своите вкусове и предпочитания; езикът е в основата на изкуството.
Обединяваща	Езикът обединява хората, прави ги част от една и съща общност.

1. Запишете функциите на езика в тетрадката си. Знаете ли всички от тях? Изберете само три функции, които според вас са най-важни. Посочете причините за избора си.

5. Прочетете текста и помислете защо езикът се нарича система от знаци.

Интересно е, че украинците и българите използват един и същ жест, за да посочат напълно противоположни отговори. Ние кимаме с глава, за да кажем «да», докато южните ни съседи казват «не». В Малта, когато изразяваме «Не» се изразява чрез леко докосване на брадичката с върховете на пръстите, като ръката се завърта напред, а във Франция и Италия този жест означава, че човекът изпитва болка. Същото е и с думите: на различните езици една и съща дума може да има съвсем различно значение. Сравнете думите в таблицата.

<i>укр.</i> булка – хліб із пшеничного борошна	<i>болг.</i> наречена
<i>укр.</i> кава – ароматний тонізуючий напій	<i>япон.</i> ріка
<i>укр.</i> кабан – дика чи свійська тварина	<i>фр.</i> хатина

И така, думите са своеобразни знаци: французинът чува думата «глиган» и си представя колиба, а украинецът си мисли за животно, а японецът – за куфарче.

6. Коментирайте всяка точка от бележката на добрия оратор.

Бележка

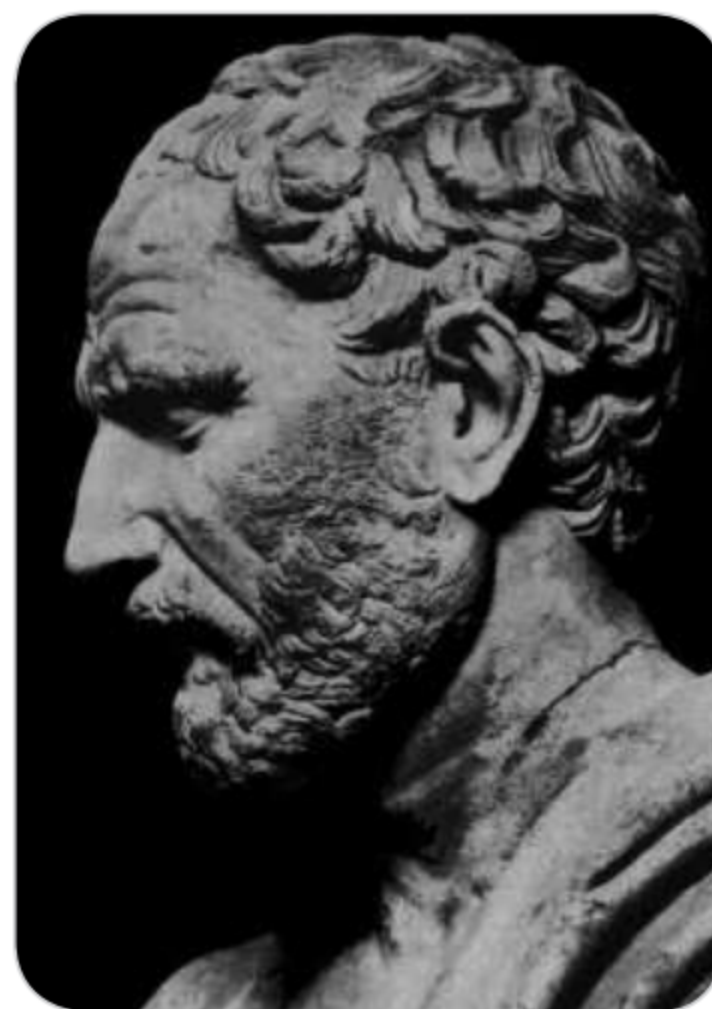
Как да станем добри оратори

1. Кратки изречения.
2. Ясен план.
3. Факти или призови към чувствата.
4. Ораторът не е енциклопедия: енциклопедията е у дома.
5. Не търсете ефекти, които не водят до основната цел.
6. Трибуната е безмилостна: човек е по-нагъл на нея, отколкото на плажа.
7. Запомнете: колкото по-кратка е речта, толкова по-малка е вероятността да се «провалите».

7. Запишете и научете наизуст 3-4 народни поговорки за думата (езика).

8. Научете се как да преразказвате текст за Демостен по начин, който го прави интересен за слушане. Използвайте съветите в задачата 6.

Може би най-яркият пример за това какво може да постигне един човек е животът на Демостен. Първата му реч е «провал». Природата му е дала качества, които не са съвместими с публичното говорене. Малък ръст, слаб глас, лоша дикция, нервно потрепване на раменете. Изглежда, че пътят към трибуната е бил затворен за него завинаги. Но Демостен всеки ден идвал на морския бряг и след като събирал камъчета в устата си, работел върху дикцията си. За да преодолее треперенето на тялото си, той окачил от тавана меч, който пробощдал рамото му всеки път, когато се движел прекомерно. Благодарение на тези тренировки Демостен се отървава от недостатъците си и се превръща в един от най-блестящите оратори.

(Из интернет)

9. Преведете на български.

ДЛЯ ЧОГО НАМ ПОТРІБНА МОВА?

Мова – це головний засіб спілкування між людьми. Вона допомагає передавати думки, емоції, знання та досвід. Завдяки мові ми можемо будувати стосунки, порозумітися і співпрацювати.

Мова зберігає нашу історію, культуру та традиції. У словах закладені знання наших предків, які ми передаємо наступним поколінням. Вона також формує нашу національну ідентичність, об'єднує людей однієї спільноти.

Крім того, мова розвиває мислення. Вона допомагає аналізувати, логічно мислити та висловлювати ідеї. Без неї складно уявити наше життя.

Берегти мову – це берегти свою культуру та майбутнє. Вона є важливою частиною нашого життя і суспільства.

(З інтернету)

Тема 2

НАЧАЛЕН ПРЕГОВОР.

Части на речта, тяхното значение и граматически признаци.

(Повторення вивченого. Частини мови, їхнє значення та граматичні ознаки.)

Спомнете си какво знаете за частите на речта?
Разкажете един на друг за тях.

Частите на речта биват:

- **изменяеми**: съществително име, прилагателно име, числително име, глагол, местоимение;
- **неизменяеми**: наречие, предлог, съюз, частица, междуметие.

1. Прочетете текста.

Сам бог бе белязал границите на тая благословена страна – трите морета и ширната бяла река. Всичко се раждаше в тая земя: жито, памук, грозде, рози и смокини, моретата даваха риба, край бреговете цъфтяха маслини и лимон. Вековни многогодишни гори шумяха по многобройните планини, в долините се виеха буйни, пенливи реки, в равнините мучаха безбройни стада... А там долу, гдето си събираха водите на трите морета, се издигаше най-хубавият град на света, връз най-хубавата земя на света... И в тая благословена страна трябваше люде да живеят в мир и обич.

(Из Фани Попова-Мутафова)

1. Извадете съществителните имена. Направете им словообразователен анализ. Кои са имена производни, а кои – не? Обяснете как са образувани производните съществителните имена
2. Каква синтактична служба изпълняват съществителните имена в изречението?
3. Извадете членуваните съществителни имена и определете техния род и число.

2. Прочетете текста.

Имаше едно море, което беше много голямо, то започваше от единия край и свършваше чак в другия. В средата на морето имаше остров, който беше по-малък от морето. В средата на острова имаше фар, който пък беше по-малък от острова. Фарът си имаше пазач, който беше по-малък от него, и ако продължа нататък, ще стигна дотам, че паза-

чът си имаше едно момиченце, което беше по-малко от него и въобще най-малкото нещо на света.

(Из Маргарит Минков)

1. Как се пишат степенуваните прилагателни имена?
2. Извадете степенуваните прилагателни имена и обяснете как са образувани. В коя степен са?
3. Кои други части на речта могат да се степенуват? Обяснете техния правопис.

3. Определете граматичните признаци на местоименията (вид местоимение, пълна/кратка форма, лице, число, род, членуване) в следните изречения. Преобразувайте кратките форми в пълни, за да сте сигурни, че сте работили правилно.

В двора на кооперацията ни живеят няколко котки. Сутрин, когато лампата ми светне, те се скупчват под нашия прозорец и започват да мяукат. Тогава отивам бързо до хладилника и вземам оттам нещо, които с брат ми няма да ядем. Нарязвам ги и внимателно ги пускам за котетата. Така денят им започва с котешко угощение.

4. Прочетете текста и изпълнете задачите.

Когато оставахме сами у дома, пускахме пердетата и заключвахме вратата, мама се превръщаше в напълно различен човек. Движенията ѝ ставаха уверени и овладени, а не трескави и хаотични. Понякога дори ми се струваше, че плува във въздуха. Докато се движеше из къщата, пееше и събираше препарирани животни и книги, лицето ѝ бавно придобиваше неземна красота. Когато магията я огряваше отвътре, не можех да откъсна очи от нея.

– В мама има фойерверки – обясняваше баща ми с широка доволна усмивка. Но както по-късно разбрах, фойерверките не бяха само ярки и весели. Те бяха също така непредсказуеми и можеха да те стреснат и уплашат.

Една вечер баща ми имаше лекция и мама реши да почисти сребърните съдове. Тя сякаш се хипнотизира от кана с вода, която бе поставила на масата в трапезарията. Докато се взираше в нея, по огледалната ѝ повърхност се появи мъгла, която започна да се усуква в малки призрачни форми. Затаих дъх, когато те станаха по-големи и стаята се изпълни с фантастични същества, които започнаха да пълзят по завесите и да се прилепват към тавана. Извиках за помощ, но майка ми не откъсваше очи от водата. Остана все така съсредоточена, докато някакъв полуживотински, получовешки силует не пропълзя близо до мен и не ме щипна по ръката. Това я извади от унеса и от нея изригна гневна червена заря, която прогони съществата и остави мирис на опърлени пера в къщата. Баща ми забеляза

странната миризма веднага щом се прибра и видимо се разтревожи. Намери ни гушнати в леглото. Когато го видя, мама избухна в сълзи и извинения. Повече никога не се почувствах в безопасност в трапезарията.

(Дебора Харкнес, из «Аз, вещицата»)

1. Как се пишат степенуваните прилагателни имена?
2. Какъв е текстът в първия абзац – повествование, описание или разсъждение? Глаголните форми за кое време преобладават в тези части от текста?
3. Определете основната форма на глаголите от първия абзац.

Трансформирайте първия абзац на текста в два варианта:

I ГРУПА. Като превърнете всички глаголни форми в сегашно време, започнете така:

Когато **оставаме** сами у дома, **пускаме** пердетата и **заклучваме** вратата, **мама се превръща** в напълно различен човек...

II ГРУПА. Като превърнете всички глаголни форми в минало свършено време, започнете така:

Когато **останяхме** сами у дома, **пуснахме** пердетата и **заклучихме** вратата, **мама се превърна** в напълно различен човек...

Обяснете как се променя информацията в текста с промяната на времето на глаголите.

5. Прочетете стихотворението на Петя Дубарова. Определете времето на глаголите в него.

НОЩНА ПРИКАЗКА

Разхождах се по спящата алея
във царството на размислите свои.
И вечер, благородна като фея,
прегръщаше ме в своите покои.

Но както крачех в тишината гъста,
зад мен долитна някой, тихо седна
и някой ме погали с хладни пръсти,
обърнах се нататък и погледнах.

И чудо... беше кацнал тъй безшумен,
до мен довякъл беше своя шатър
с издути бузи и добър, и румен,
до мене беше кацнал Вятър...

1. Как бихте обяснили промяната на глаголното време от строфите?

6. В текста има пет причастия. Открийте ги и определете вида им.

Един автомобил блестящ, по витото шосе летящ с бързината на стрела, настигна стара, селска някаква кола. Спокойно влачеа я двата вола, тътрейки тежкия товар. Подвикваше им коларят стар. С тропот се въртяха колелата, отрупани с кал, събрана по селата.

(Из Елин Пелин).

7. Трансформирайте изреченията, като превърнете подчертаните изречения в деепричастни изрази.

Момичето вървеше по улицата и се оглеждаше във витрините. – Момичето вървеше по улицата, оглеждайки се във витрините.

1. Децата се трупаха пред вратата и очакваха празника да започне.
2. Тя гледаше разсеяно през прозореца и си мислеше за преживяното вечерта.
3. Той докосваше леко пианото и свиреше нежна мелодия.
4. Учителката отваря дневника и небрежно поглежда към първите чинове.

8. Препишете наречията от текста и определете значението и вида им.

Неусетно и незабелязано пролетта стигна пълния си разцвет и зимата се забрави, като отколешен и тежък сън. Поляните около лагера, неприветливи и голи доскоро, сега весело се зеленееха, покрити с млада и свежа трева. Откъм северната страна имаше широк хълм. Там минаваше железопътната линия и от двете ѝ страни беше гората.

(Из Йордан Йовков)

1. Каква е синтактичната служба на наречията?

2. Кое от наречията служи за връзка между изреченията в текста?

3. Прочетете на глас откъса от Йордан Йовков без използваните наречия. Какви промени в смисъла на текста установявате?

Запомнете!!!

Чрез употребата на наречия се създава впечатление за по-голяма конкретност на глаголното действие.

9. Прочетете текста и посочете неизменяемите части на речта. Определете вида на използваните наречия в текста.

Ето го вече долу, готово да ви бъде представено: Мечо Пух!

– Когато за първи път чух името му, аз казах – както и вие сега се готвите да кажете: «Но той има козина!»

– Знам! – отговори ми Кристофър Робин.

– Тогава не можеш да го наречеш Пух!

– Не.

– Но ти го нарече така!

– Той е Мечо Пух! Не разбираш ли какво значи това?

– О, сега разбрах! – казах бързо.

– Надявам се, че и вие сте разбрали, защото това е единствено обяснение, което ще получите.

(Из Алън Милн)

1. Какви предлози откривате в текста?
2. Дайте примери за съюзи, които служат за връзка: между думи в словосъчетание; между прости изречения в сложно изречение; между изречения в текста.
3. Анализирайте службата на частиците в текста.
4. Какво се изразява чрез използваното междуметие?

10. Преведете на български. Напишете думите на всяка част на речта.

КАУРМА ГАГАУЗЪКА: СМАК ТРАДИЦИЙ

Каурма – една з найвѳдомѳших традиѳийних страв гагаузькоѳ кухнѳ, яка символѳзуе простоту, ситнѳсть ѳ гармонѳю смакѳв. Ця страва, що поеднуе в собѳ обсмажене м'ясо, овочѳ та спецѳї, є справжнѳм кулѳнарним шедевром, який передають ѳз поколѳння в поколѳння.

Для каурми зазвичай використовують баранину або яловичину, яку смажать у власному соку з додаванням цибулѳ та часнику. Овочѳ – картопля, помѳдори чи солодкий перець – додають для насичення смаку. Страва заправляється спецѳями, якѳ пѳдкреслюють аромат м'яса: чорний перець, лавровий лист, ѳнколи додають трохи червоного вина.

Каурма готується в казанѳ або на сковородѳ, що дозволяє ѳнгредѳєнтам рѳвномѳрно тушкуватися, зберѳгаючи всѳ соки та аромати. Її можна подавати як самостѳйну страву або з гарнѳром – найчастѳше з хлѳбом, мамалигою чи свѳжими овочами.

Каурма – це не лише їжа, а ѳ частина кулѳтурноѳ ѳдентичностѳ гагаузького народу, яка зберѳгає тепло домашнього вогнища та унѳкальностѳ кулѳтарноѳ спадщини.

(З ѳнтернету)

- 11. Проверете знаннята си по изучената тема, като направите тестовите задачи, следвайки линка!**

СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦИЯ

(Синтаксис. Пунктуація)

СЛОВОСЪЧЕТАНИЕ И ИЗРЕЧЕНИЕ

(Словосполучення і речення)

Тема

3

**СЛОВОСЪЧЕТАНИЕ. ВИДОВЕ
СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ СПОРЕД НАЧИНА
НА ИЗРАЗЯВАНЕ НА ОСНОВНАТА
ДУМА**
(Словосполучення. Види словосполучень
за способами вираження головного
слова)

Припомнете си:

Работа по двойки

Спомнете си какво знаете за словосъчетанието от уроците по български и украински език? Разкажете един на друг за тях.

Как могат да бъдат характеризирани следните последователности от думи:

високият рус мъж с черната обувка

мъж с високият черната рус обувка

Думите в първата редица са смислово и граматически свързани, а във втората – не. Най-просто казано, смисловата връзка се изразява в това, че всички думи заедно обозначават един обект от действителността. Граматическата връзка пък може да се илюстрира с това, че някои от думите са съгласувани, например: рус мъж, а не руса мъж.

Две или повече пълнозначни думи, които са смислово и граматически свързани, се наричат словосъчетание.

1. Разгледайте следното изречение. Опитайте се да откриете всички словосъчетания, които са включени в него:

Младата майка купи на разплаканото дете цяла купчина шарени шоколадчета.

Могат да бъдат отделени следните словосъчетания: *младата майка, разплаканото дете, на разплаканото дете, купи на разплаканото дете, шарени шоколадчета, купчина шарени шоколадчета, цяла купчина шарени шоколадчета.*

2. Открийте словосъчетанията в следното изречение и се опитайте да ги замените с една от думите в тях така, че смисълът да се запази:

Цялото семейство на чичо Стоян се събра в стаята с тухлената камина.

В подчинителното словосъчетание има една главна част, наречена още *опора на словосъчетанието*, и една или повече *зависими (подчинени) части*. Зависимите части могат да бъдат съкратени.

3. В следното изречение открийте подчинителните словосъчетания, определете кои думи са главните части в тях и посочете към коя част на речта може да бъде причислена всяка една от главните части:

Слабичката като вейка баба Мария много бързо изплете три чифта чорапи от бяла вълна.

В зависимост от това, каква част на речта е главна част на словосъчетанието, словосъчетанията биват: с главна част глагол, съществително име, прилагателно име или наречие. Някои словосъчетания се въвеждат с предлог и те се наричат предложни словосъчетания.

Примери	Видове словосъчетания
купи три килограма лук, каза новината на Петър	главна част глагол
дълга пътека между храстите, жълта шапка със значка	главна част съществително
дълъг три километра, достоен за награда	главна част прилагателно
съвсем близо до воденицата, твърде добре за тебе	главна част наречие
за малкия ми брат, пред зеленчуковия магазин	предложно словосъчетание

Запомнете!!!

При сложните подчинителни словосъчетания (такива, които се състоят от повече от две думи) има два основни типа подчинителни отношения: съподчинение и последователно подчинение. При съподчинението има само една опора (главна част) – две думи са съподчинени, ако не са свързани помежду си, а едновременно са подчинени на една и съща главна част. Например: книга [за деца] [от неизвестен автор] казах [на Мария] [за Петър]. Думите *деца от неизвестен автор* не образуват словосъчетание, за разлика от *книга за деца* и *книга от неизвестен автор*. Словосъчетанието *за деца* пояснява съществителното книга, както и словосъчетанието *от неизвестен автор*. При последователното подчинение частите се подчиняват на различни опори, при което дадена подчинена част е опора по отношение към друга подчинена част. Например: стаята [на [секретарката [на [директора [на училището]]]]] чантата [на [бабата [на Мая]]]. Словосъчетанието *на училището* пояснява съществителното директора, словосъчетанието *на директора на училището* пояснява съществителното секретарката, а словосъчетанието *на секретарката на директора на училището* – съществителното стаята.

4. Открийте подчинителните словосъчетания и ги групирайте според вида на тяхната опора: съществително, прилагателно, наречие или глагол. Характеризирайте начина на свързване между главната и зависимата част.

1. Един нов файтон с три коня изгърмя зад тях из стръмнината. 2. В каруцата се клати някакъв приведен човек със закърпена потна риза и почерняла сламена шапка. 3. Дворът на братя Хаджигерови беше застлан с обли речни камъни. 4. Петте куки в бялата прежда заблестяха бързо-бързо между тънките пъргави пръсти на девойката.

5. Образувайте подчинителни словосъчетания по следните модели:

5.1. С главна част съществително: прилагателно, прилагателно, съществително, предлог, съществително;
прилагателно, съществително, съществително, предлог, съществително.

5.2. С главна част глагол: глагол, предлог, прилагателно, съществително; глагол, съществително, предлог, прилагателно, съществително.

5.3. С главна част прилагателно: прилагателно, предлог, съществително; наречие, прилагателно.

5.4. С главна част наречие: наречие, предлог, съществително; наречие, наречие.

6. Представете синтактичните отношения в следните словосъчетания, като използвате синтактично дърво: *мек бял хляб; голяма чаша с вода; студените мъгливи сенки на нощта; разклоненото дърво с пожълтелите листа; известният на всички филмов артист.*

7. В следните изречения докажете, че дадени групи от думи образуват словосъчетание, като използвате процедурата за проверка.

1. Сиянието на скритата месечина се виждаше изключително ясно.
2. Младият мъж до нас поздравяваше с широка усмивка новата съседка.
3. Малката каруца бавно се клатушкаше из дълбоката, рядка кал на селския път.
4. През широко отворения прозорец нахлуваха ясните като медни камбанки гласове на децата.
5. В предпразнични дни центърът на града се преобразяваше от радостния шум на оживените тълпи.

8. Открийте сложните подчинителни словосъчетания, разделете ги на групи в зависимост от характера на подчинителното отношение – съподчинение или последователно подчинение.

1. Под алената копринена забрадка зад ушите ѝ се диплеше гладко причесана мека коса.
2. Белите сипеи на запад от Балкана потъваха във вечерната дрезгавина.
3. Лазар бе вдигнал зелената покривка на голямата маса от орехово дърво.
4. От небето хиляди звездици като ангелски очици устремиха взор надолу.
5. Дългоочакваната възможност се появи през един от пролетните месеци.

(Из Ангел Каралийчев)

9. Като използвате следните изречения, открийте словосъчетанията в тях и определете с каква част на речта се запълват.

1. Новият ни съсед носеше цяла връзка вестници от последните няколко седмици.
2. Голямата му, черна сянка стоеше заедно с него на стената.
3. Всички жени бяха облечени с широки разноцветни копринени рокли.
4. Една писана каруца минава между натежалите от плод градини на селото.
5. Между разхвърчаната перушина единият сокол тежко като камък падна на земята.

Връзката между съставните части в подчинителните словосъчетания се изразява по няколко начина – чрез **съгласуване**, **предлог** или **прилагане**. При съгласуването зависимата дума приема морфологичните характеристики (рода и числото) на главната дума: **хубав мъж, хубава жена, хубаво дете, хубави деца**.

При **предложното** свързване зависимата дума се свързва с главната чрез предлог: **вярвам в успеха, книгата на ученика**.

При **прилагането** зависимата дума се свързва с главната по местоположение и смисъл: **чаша кафе, Чичо Стоян, чета книга**.

10. Прочетете текста наум.

ЕДИН ЕСЕНЕН ДЕН В ГОРАТА

В един есенен ден целият ни клас *отиде* в гората. Беше топъл и слънчев ден. Поляните вече бяха покрити с жълти листа. Само отдалеч килимът изглеждаше жълт. А когато стигнахме до поляната, видяхме, че килимът е цветен. Имаше малинови, червени, светложълти и кафяви *листа*. Някъде далече, далече чухме почукване: чук, чук, чук. Това беше чукане на кълвач. Чухме и някакво странно *пеене*: нещо сякаш звънтеше, сякаш някой *свиреше* на странна цигулка някъде далеч, далеч. Звучеше така, сякаш се намираше някъде *дълбоко* в гората или може би под земята. Какво може да е това?

Слушахме дълго време, но не можехме да разберем каква е тази музика. А когато навлязохме по-навътре в гората, музиката стана по-отчетлива и разбрахме, че това е *поток* в оврага.

(Васил Сухомлински)

1. Какво отразява заглавието – темата или основната идея на изложението?
2. Определете идеята на текста.
3. Извадете словосъчетания с думата **ден** от текста.
4. Намерете зависими думи за избраните думи. Определете главните и зависимите думи във всяко словосъчетание, вида на словосъчетанието по структура и начина на изразяване на главната дума.

11. Запишете фразите. Коя част на речта е основната дума в тях? Измислете изречения с две или три фрази (по ваш избор) и ги запишете.

Златна есен, пълна с вода, вижда се в далечината, творбите на Шевченко, обича да пее, първите двама, известни сред спортистите, всички напълно, плуват в морето.

12. Създайте словосъчетания от дадените думи. Използвайте 2-3 от тях в изречение. Запишете ги. Подчертайте главните части на изречението.

Да работиш, урок; да седиш, компютър; да пишеш, класна стая; да учиш, чужд език; да почиваш, парк; да бързаш, театър; да живееш, село (град, населено място); да бягаш, бързо; моливи, рисуване.

13. Прочетете изреченията и изпълнете задачите.

1. Състезанието се превърна в своеобразен тест за момчетата и момичетата. 2. В *кулата* не останаха отбори, които да не познават вкуса на победата. 3. Играем в малцинство от средата на второто полувреме, «Барселона» продължаваше да освобождава нападателите на «сините» и пред вратата на гостите стана горещо. 4. Напоследък в Украйна се появи още един «бол» – аквабол. 5. Футболистите на «Динамо» за пореден път зарадваха своите *фенове* на открита тренировка. 6. Футболистите се готвят за нападение в Бавария. 7. Турнирът се провежда в два кръга, като близо 70 шахматисти от 16 държави ще се състезават за билети за финала, а след това ще започнат плейофите.

(От вестниците)

1. Напишете по една фраза от всяко изречение и определете вида ѝ чрез:
1) броя на думите; 2) начина, по който е изразена основната дума.
2. Обяснете значението на подчертаните думи. Помислете защо в спортната индустрия има толкова много неологизми с чужд произход.

14. Прочетете текста и изпълнете задачите.

МАРАДОНА ОТ НАШИЯ КЛАС

Когато той се появи за първи път в класната стая, не знаехме, че това е благословия под прикритие. Никой дори не подозираше, че това мършаво момче е Марадона. Той беше сякаш заспал и изглеждаше, че нищо на света не може да го събуди. Когато отидохме да играем футбол – беше след училище, никой не си помисляше да го покани, въпреки че ни липсваше един играч. Кой би си помислил, че той ще престане да се вайка, щом чуе удара на топката.

Не си спомням как в крайна сметка се оказа на стадиона с нас. Но много добре помня какво се случи след това. Той вдигна топката в центъра на терена и, жонглирайки, я понесе към вратата. Заобиколи вратаря като стълб, прехвърли топката от крак на крак, после клекна на главата си и внимателно я хвърли в мрежата. Точно като на тренировка, когато никой не се намесва. Но това не беше тренировка, а двустранна игра. Трима защитници стояха около него, с разтворени усти. Това беше почти шок. Бяхме виждали това само по телевизията, в репортажите от Световната купа.

Вглеждайки се внимателно в него, изведнъж осъзнах: той е истински Марадона.

(По М. Слабошпицки).

1. Изпишете всички възможни фрази от първите три изречения и определете вида на всяка фраза, като: 1) броя на думите; 2) начина, по който е изразена основната дума.
2. Научете се да обобщавате текста (устно).

Това е интересно!!!

За един от героите в романа-есе на М. Слабошпицки «Мария Башкирцева» казва се: «Коремът му изобщо не е такъв, дори само защото редовно гребе». Човек може да си помисли, че героят ходи на работа всеки ден на язовира (хидротехническо съоръжение на река). Разбира се, усилената работа на язовира може да ви помогне да се отървете от излишните мазнини, но човекът не носи камъни и пръст до язовирната стена – той се занимава с гребане, т.е. с гребане на лодка.

(А. Пономарив «Култура на словото»).

15. Поправете грешките.

Намерете и поправете грешно съставените словосъчетания:

1. Играя зелен парк.
2. Чета голяма вестник.
3. Сладък хляб пия.
4. Строя висока небе.
5. Умна уроци уча.

16. Съставете кратък текст (3-5 изречения), в който да използвате поне 5 различни словосъчетания.

Пример: В парка видях красиви цветя. Те цъфтяха под топлите лъчи на слънцето. Децата играеха весели игри на тревата.

17. Прочетете следните изречения и подчертайте словосъчетанията.

1. Децата играят весело в парка.
2. Прекрасното цвете разцъфна рано тази сутрин.
3. Учителят обяснява сложния урок на учениците.
4. Котката скача върху високата ограда.
5. Тя купи вкусни ябълки от пазара.

Тема 4

ИЗРЕЧЕНИЯ. ВИДОВЕ ИЗРЕЧЕНИЯ ПО ЦЕЛ НА ОБЩУВАНЕ (Речення. Види речень за метою висловлювання)

Изречението е основна единица на свързаната реч; чрез изречението изразяваме мисли и чувства. Думите в изречението са свързани граматически (*Той на ходя училища не е изречение, защото думите не са свързани граматически и не изразяват мисъл, но Той ходи на училище е изречение, защото думите са свързани граматически и изразяват конкретна мисъл*). Изречението в устната реч е оформено интонационно, а в писмената – пунктуационно.

Видове изречения:

➤ по цел на общуване (на изказване) изреченията са *съобщителни* (разказни), *въпросителни*, *възклицателни*, *подбудителни* (повелителни, заповедни); ➤ по състав изреченията биват *прости* и *сложни*.

Видове изречения по цел на общуване:

1. Съобщително (разказно) изречение – вид просто или сложно изречение, с което се съобщава за някакъв факт, събитие или явление.

- *Погледнат отсреща, от канадския бряг, този водопад изглежда като трептяща маса от къдрави снопове пяна, между които личат светлозелените ивици от неразбита вода. (Алеко Константинов, «До Чикаго и назад»).*

- *Мога да докажа Питагоровата теорема.*

- *Рекох да те питам, може да си я виждал, може да си я чувал... (Й. Йовков, «По жицата»)*

➤ Съобщителното изречение се изговаря бавно и спокойно. След малко повишаване на гласа, изречението завършва с низходяща интонация (понижаване на гласа).

➤ В края на съобщителното изречение се пише точка.

➤ В края на съобщително изречение, което изразява недоизказана мисъл, се пише многоточие.

- *Пък и трябва да има, щом се е чуло... (Й. Йовков, «По жицата»)*

2. Въпросително изречение – Изречение, с което говорещият задава въпрос и очаква да получи отговор.

- *Прочете ли «Немили-недраги»?*

- *Нали ще участваш във велопохода до Черни връх?*

- *Харесваш ли някого от другия клас?*

- *Кога ще отидем на кино?*

- *Чия е тази тетрадка?*

➤ Обикновено въпросителното изречение съдържа въпросителна дума (*какъв, чий, колко, кога, къде защо*) или частица (*нали, дали, ли*). Най-често въпросителната дума стои в началото на изречението и се изговаря с рязко повишаване на гласа; такова изречение завършва с низходяща интонация. Когато в изречението няма въпросителна дума, то завършва с възходяща интонация.

ЗАПОМНЕТЕ!!! Всяко изречение, което съдържа частицата *ли* (*дали, нали*), е въпросително.

➤ В края на въпросителното изречение се пише въпросителен знак (?).

! Има сложни изречения, които съдържат частицата *ли* (*дали, нали*), но не завършват с въпросителен знак (*Не разбрах ще дойдеш ли на екскурзията* – непряк въпрос) Вж. Сложно съставно изречение с подчинено допълнително

3. Възклицателно изречение – Изречение, чрез което се изразява някакво силно чувство (радост, скръб, болка, обич, омраза).

- *«Бял мачка бялата си брада и дума:*
– *Какъв юнак! Какъв хубавец!* (Възхищение)
– *Кърпата, бей ефенди, кърпата!* – *вика Велико кехая.* (Тревога)
– *Какъв юнак – повтаря бял унесен, – какъв хубавец!»* (Възхищение) (Й. Йовков, «Шибил»)

➤ Възклицателното изречение започва с повишаване на гласа и завършва с низходяща интонация.

➤ В края на възклицателното изречение се пише удивителен знак (!).

➤ Едно и също изречение може да бъде разказно или възклицателно според това, дали се изказва спокойно или с вълнение.

4. Подбудително (заповедно, повелително) изречение – Изречение, чрез което се изразява заповед, протест, молба, съвет.

Повелителните глаголни форми са подчертани.

- *Навън, който свири! Стефчов, навън!* (Иван Вазов, «Под игото»)
- *Подайте ми книгата.*
- *Берете цветя в градина,
късайте бръшлян и здравец,
плетете венци и китки
да кичим глави и пушки!* (Хр. Ботев, «На прощаване»)

➤ Интонацията и пунктуацията на подбудителните изречения е разнообразна и зависи от изказаната мисъл и силата на желанието, изразено чрез изречението.

- Препишете текста и отговорете на задачите след него.
- Моля те, подай ми солницата.
- Клас, мирно!

➤ Обикновено в края на подбудителните изречения се пише удивителен знак (!).

➤ В края на подбудително изречение, в което липсва глаголна форма, се пише удивителен знак (Привет, скъпи приятелю!)

➤ В края на подбудително изречение, което има характер на задача, упражнение, съвет, молба, се пише точка

• Опишете радостно или натъжило ви събитие от ежедневието.

- Не излизай навън без шапка.
- Почакай и ще видиш резултата.

1. Запишете текста, като използвате препинателни знаци в края на всяко изречение. Озаглавете го.

Исках да видя лятото Какво е то Дядо ми обеща да ми го покаже По цял ден обикалях наоколо съвсем сам Кога дядо ще ми покаже лятото Но един ден той ми каза да се приготвя Потеглихме по пътя, който водеше през полето Каква красота видях Имаше поле с цъфнали слънчогледи, бяла елда и море от пшеница Ето какво е лятото

2. Определете вида на всяко изречение според неговата цел на общуване (устно).

1. Не търсете червена рута вечер (В. Ивасюк). 2. Когато за някои хора зад прозореца е само февруари, на моята улица отдавна е пролет (С. Вакарчук). 3. Тълпата танцува щастливо, луната е опияняваща, цветята са ароматни (К. Гнатенко). 4. Не се натъжавай, звезда моя, на небето (И. Билик). 5. Ние не можем да спрем този танц! (О. Ксенофонов). 6. А кой е казал, че щастието никога не е прекалено много? (О. Положински). 7. Не гледайте на мен, свиря, музика, свиря! (В. Куровски). 8. Ще отида до реката да търся звезди (О. Скрипка). 9. Как се наричат звездите през нощта, които блестят като диаманти в небето?

3. Прочетете текста. Определете типа и стила му.

... А над Балканите надвисваше тъмен облак: византийският император Йоан Кантакузин, за да си осигури престола, се съюзи с новопо-

явилите се турци. Турците стъпиха на европейския бряг, императорът съзря, че ще го погубят и изпрати пратеници при българския цар Иван Александър за помощ. Българите, като чуха това, поругаха гърците на жени и на майки и ги отпратиха празни. Нажален, императорът изпрати пратеници при сръбския крал Стефан Душан, серския деспот Йован Углеша и прилепения крал Вълкашин Мрънчевич, а те, като чуха това, поругаха гърците на жени и на майки и ги отпратиха празни. Йоан Кантакузин им рече тогава: «Не пожелахте да ми помогнете, обаче после ще се каете», а те му отвърнаха: «Когато турците дойдат против нас, ние ще се браним от тях.» Пръв пострада Рюван Углеша и «едни от християните заколваха с меч, други отвеждаха в плен, останалите покоси безвременна смърт; онези пък, които бидоха оставени от смъртта, бяха погубени от глад; а тези, които гладът не погуби, тях, по попущение божие, вълци деня и нощя нападаха и изяждаха – написа летописецът Исай Серски и добави: И тогава живите наистина облажаваха умрелите по-рано.» Прилепският крал Марко – синът Вълкашинов – пък се призна за васал.

«За всичко е виновен старият цар Иван Александър! – викаше свещеник Матей – пастирът байрактарски – и гласът му цепеше селската кръчма: – От него ни иде теглото!»

А пасомите:

«Защо от него бре, отче?»

Пък свещеник Матей:

«Затуй, че беше слепец: наместо да приеме император Йоан Кантакузин, като го чу, го поруга на жена и на майка! И бе сладострастник: изпрати старата царица Теодора в манастир и възцари младата еврейка Сара на нейното място! И още беше слабак: наместо да обедини държавата, разглоби я съвсем, като остави в Търново да царува Иван Шишман над Търновското царство, на изток в Карвуна изтърва Иванко Добротич в Добруджанското царство, а на запад – при нас – изпрати в Бдин да царува Иван Срацимир над Бдинското царство!»

А пасомите:

«Божи работи са, отче!»

Пък свещеник Матей:

«Божи, ама човешки! Иванко Добротич се ежи, Иван Срацимир и Иван Шишман се ненавиждат, а читакът иде! И ще бъде плач и скърцане със зъби!»

А пасомите:

«Далече са турците, отче!»

Пък свещеник Матей:

«Далеч, ама близо! Щом мечката играе у съседа, ще дойде и в нашия двор! Тогаз ще ви питам!»(...)

(Георги Марковски. Из «Селски календар»)

1. Дайте примери за разказно, въпросително, подбудително и възклицателно изречение. Обяснете интонационните и пунктуационните особености на видовете изречения по цел на общуване.
2. Изяснете какво значение има употребата на изучените препинателни (пунктуационни) знаци за оформяне на писмения текст:
 - а) в края на изречението: **точка (.), удивителна (!), въпросителна (?), многоточие (...);**
 - б) в средата на изречението: **запетая (,), двоеточие (:), скоби ().**

4. Измислете по едно от четирите вида изречения по цел на общуване. Запишете ги в тетрадките си и обяснете интонационните и пунктуационните им особености.

5. Определете в текста вида на изреченията по цел на общуване.

В МАГАЗИНА

– Дайте ми килограм ябълки, но ги увийте всяка поотделно. И два килограма домати, но и тях ги увийте поотделно... И три моркова... Моля и тях опаковайте поотделно.

- Друго ще искате?
- Леща.
- О, не – леща нямаме. Леща изобщо нямаме!

1. Изяснете употребата на пунктуационните знаци в изреченията от текста.
2. Характеризирайте комуникативната ситуация, отразена в текста. Каква е комуникативната задача на автора на текста?

6. Определете вида на изреченията по цел на общуване. Запишете три изречения – повествователно, въпросително и подбудително.

1. В синьото море водата тече — не изтича. (Т. Шевченко).
2. А кога се научавате да работите, ако не в младостта си?
3. Помнете, живи хора, че мирът не идва лесно за народите.

7. Изберете (или създайте) текст, който съдържа различни видове изречения според целта на общуване. Запишете го и се подгответе за устното представяне. Запишете няколко словосъчетания и определете главните и зависимите думи.

8. Създайте две нови изречения от дадените – подбудително и въпросително.

1. Посрещаме изгрева в полето, над реката, на ливадата. 2. Децата засадиха градина в училище. 3. Винаги си спомняме за нашите родители

и им помагаме. 4. Пътеката минава през голяма градина. 5. Кленовите са облечени в руменина. 6. Един самолет прелетя над къщата ни. 7. Дърветата шумолят от листа.

9. Преведете на български. Прочетете текста по роли. Към кой стил принадлежи? Определете видовете изречения в зависимост от целта на общуване.

«КОБЗАР»

Мартин кинувся до дѣда:

– Дѣдусю!

– Чого тобі?

– Пошийте мені постолѣ!

– Чому це такий поспѣх?! – здивувався дѣд.

– Я завтра до школи йду! Мені вчителька книжку дала – «Кобзар»!

– Вигадуєш! Цю книжку пани давно спалили.

– Їй-бо, правда.

Мартин розгорнув книжку і подав її дѣдові. Той кинув шкіру під лаву, витер об штани руки. Узяв книжку обома руками, підніс до старечих вуст і поцілував. Підвів голову, з очей його полилися сльози.

Мартин завмер. Він уперше бачить, як дѣд плаче.

– Давним-давно, – заговорив тихо дѣдусь, – ще коли я втік у бессарабські степи під панщини, думав, що стріну його (Шевченка), сердешного. А люди сказали, що піймали його жандарми і в солдати віддали {Кузьма Гриб}.

1. Обяснете препинателните знаци в края на изреченията.
2. Има ли екземпляр на «Кобзар» в домашната ви библиотека?
3. Кой във вашето семейство чете тази книга най-често?

Тема 5

ИЗРЕЧЕНИЯ. ВИДОВЕ ИЗРЕЧЕНИЯ ПО СЪСТАВ (Речення. Види речень за будовою)

По състав изреченията се делят на прости и сложни.

Просто изречение – изречение, което изразява една относително завършена мисъл, въпрос или волева подбуда и има едно *сказуемо*. Видове прости изречения: *разширени и кратки; едносъставни и двусъставни; лични и безлични*.

Много обичам моята Украйна.

Сложно изречение – изречение, което се състои от две или повече прости изречения, свързани смислово и интонационно. Сложното изречение съдържа две или повече сказуеми. Видове сложни изречения: сложно съчинено, сложно съставно и сложно смесено.

Много обичам моята Украйна и ще направя всичко възможно за нейния просперитет.

Как определяме вида на изречението по състав?

1. Откриваме колко сказуеми има в изречението.
2. Правим извод за вида на изречението по състав.

/
едно сказуемо

изречението е просто

\
две и повече сказуеми

изречението е сложно

1. Сравнете по двойки изреченията от двете колонки по смисъл и по състав. Определете вида на изреченията по цел на общуване и по състав.

Отиде си жаркото лято. Настъпи златната есен.
Няма ги птичите песни. В парка зъзне само малко сиво врабче.
От дърветата се ронят жълтите листа. Листата застилат замръзналата земя.

Отиде си жаркото лято и настъпи златната есен.
Няма ги птичите песни, в парка зъзне само малко сиво врабче.
От дърветата се ронят жълтите листа, които застилат замръзналата земя.

2. От двойките прости изречения в лявата колонка (задача 1) се опитайте да образувате различни варианти на сложни изречения. Посочете разликите. Образец: *Отиде си жаркото лято, настъпи златната есен.*

3. Препишете изреченията и подчертайте главните части. Определете вида на изречението.

1. Поставете стари снимки на масата, разкажете забавни истории за децата и не забравяйте да се обадите на истинските си приятели.
2. А вълните нежно носят ранените души на живите кораби към брега.
3. Времето лекува, но не връща дните от календара на стената. 4. С пари не може да се купи само времето. 5. Мъдрият Бог ми отговори с вечно-то небе и златото на звездите. 6. Сгуши се тихо и ме прегърни нежно
(Из творчеството на А. Кузменко).

4. Сравнете двата варианта на ученическо съчинение. Кое е общото и кое – различното между тях?

А. Слънцето изгря. Ние станахме. Облякохме се. Тръгнахме. Походът започна. Беше приятно. Цветята ухаеха. Птиците пееха. Денят мина неусетно.	Б. Лятното слънце изгря неочаквано. Двамата ми братовчеди и аз станахме бързо. Облякохме се с подходящи дрехи. Тръгнахме с раници на гърба. Дългоочакваният поход започна. В гората беше приятно. Дивите цветя ухаеха упойващо. Хиляди птици пееха в захлас чудните си песни. Горещият летен ден мина неусетно.
--	---

Проверете себе си

Осмокласникът е озаглавил съчинението си «На поход». Походът е тема на текста и в двата му варианта. И в двата варианта са спазени изискванията за езикова правилност.

Разликите между текст А и текст Б са в начините, по които авторът представя похода. Текст А съдържа основни сведения за него. За отделните действия (ставане, обличане, тръгване...) и за техните вършители се съобщава, като се използват кратки изречения, съставени само от подлог и сказуемо. Изключение прави изречението Денят мина неусетно.

Краткото изречение съдържа само главни части – подлог и сказуемо. С употребата на кратки изречения се постига по-голяма стегнатост на изказа.

В текста Б са използвани пояснения към главните части. Изреченията са разширени. Конкретизират се признаци на действията и техните вършители. Например означен е начинът, по който се извършват действията (изгряването на слънцето

е неочаквано, братовчедите стават бързо). Изразява се отношение към похода (дългоочакваният поход) и към песните (чудни песни). Уточнява се какви са цветята (дивите цветя), какви са особеностите на деня (горещият летен ден) и пр.

Разширеното изречение съдържа главни части и техните пояснения. Като разкриват признаци на действието и/или неговия вършител, поясненията конкретизират представата на общуване. Думите, които поясняват главните части, се наричат второстепенни части.

Второстепенните части могат да поясняват и други второстепенни части.

5. Открийте кратките и разширените изречения в спортния коментар. Уместна ли е тяхната употреба? Защо?

Отборите се строят. Поздравяват се. Съдията поставя топката в центъра на игрището. Дава начален сигнал. Атаката започва. Защитата се окопитва. Атаките и контратаките се редуват. Гол няма. 37-ма минута. Резултатът е открит. Пряк свободен удар. Колев реагира. Намесва се Петков.

1. Опитайте се да разширите кратките изречения. Какво «губи» текстът от разширяването?

6. Прочетете текста.

Дълбоко в една гъста гора имаше малка хубава полянка. От сутрин до вечер слънцето я обливаше с лъчите си. Сред полянката

имаше изворче. В това закътано място цареше спокойствие, тишина и безопасност.

(Из Елин Пелин)

1. Какви възможности на разширените изречения е използвал писателят, за да представи горската поляна? За да се улесните, сравнете текста на Елин Пелин със следните кратки изречения.

Имаше полянка. Слънцето обливаше. Имаше. Цареше спокойствие, тишина и безопасност.

7. Прочетете текста и изпълнете задачите.

ГЛАСЪТ НА СТРАНАТА

«Гласът на страната» е телевизионно шоу за певчески таланти по телевизионния канал 1+1. Основната разлика на проекта е, че участието в състезанието се основава на вокални способности и талант. Външният вид и възрастта на участниците са от второстепенно значение.

Как се извършва подборът на участниците в конкурса? На първия предварителен етап в цялата страна се търсят най-добрите гласове. На втория етап се провеждат «слепи прослушвания»: треньорите правят избор, единствено въз основа на гласа, докато слушат участниците в шоуто с гръб към сцената. Когато всеки от треньорите е събрал отбор, състезанието започва.

Интересното е, че «Гласът на страната» не само открива таланти, но и обединява участниците в семейства.

Така например финалистите от първия сезон Антонина Матвиенко и Арсен Мирзоян, въпреки че не спечелиха, намериха своето щастие: ожениха се. Имат момиченце, което кръщават Нина, в чест на нейната баба, народната артистка на Украйна Нина Матвиенко.

Може би вашият талант все още не е оценен? Тогава опитайте силите си в него!

(Из интернет)

1. Извадете простите изречения и подчертайте главните части.
2. Определете и напишете вида на всяко изречение (по модела) според следните признаци: по състав; по наличието на второстепенни части на изречението; по целта на общуването.

8. Напишете за любимия си певец/певица или група и защо ги харесвате. Използвайте повествователно, въпросително, възклицателно и побудително изречение; просто и сложно изречение, кратко и разширено изречение.

9. Проверете знанията си по изучената тема, като направите тестовите задачи, следвайки линка!

ПРОСТО ИЗРЕЧЕНИЕ

(Просте речення)

Тема
6

**ПОДЛОГ И СКАЗУЕМО КАТО
ГЛАВНИТЕ ЧАСТИ В ПРОСТОТО
ИЗРЕЧЕНИЕ. НАЧИНИ НА
ИЗРАЗЯВАНЕ НА ПОДЛОГА.
(Підмет і присудок як головні члени
речення. Способи вираження підмета)**

Спомнете си какво знаете за подлога и сказуемото от уроците по български и украински език? Разкажете един на друг за тях.

Частите на речта са съществително име, прилагателно име, числително име, местоимение, глагол, наречие и т.н. Когато с думите от различни части на речта съставяме изречения, за да общуваме, думите стават части на изречението.

Думата *момиче* като част на речта е *съществително име*, а думата *танцувам* като част на речта е *глагол*.

В изречението *Момичето танцува* глаголът *танцува* е *сказуемо*, а съществителното име *момичето* е *подлог*.

Просто изречение – изречение, в което има едно сказуемо. В простото изречение може да има повече от един подлог.

Главните части в простото изречение са подлогът и сказуемото. Те образуват ядрото на *изречението*, защото носят най-важната информация. Останалите думи се включват в изречението или като пояснения на подлога, или като пояснения на сказуемото.

Поясненията на главните части се наричат второстепенни части.

Подлогът показва за кого и за какво се съобщава нещо в изречението. Открива се с въпросите **Кой? Кои?** (за лица) и **Какво? Що?** (за предмети).

Сказуемото посочва какво се казва, какво со съобщава за подлога. Най-често сказуемото назовава действието, което се извършва от предмета, означен с подлога.

Откриваме сказуемото, а след това – подлога. Подчертаваме сказуемото с две черти, а подлога с една черта.

Най-напред мина татко. **Кой** мина?

Учениците запяха. **Кои** запяха?

Татко и мама привършиха беритбата. **Кои** привършиха беритбата?

Капчуците запяха. **Какво** запяха?

Сказуемото се съгласува с подлога по лице и число, а в някои случаи и по род.

Аз пиша. – Сказуемото пиша е съгласувано по лице и число с подлога аз (лично местоимение, 1 лице, ед. число).

Птичките пеят. – Сказуемото пеят е съгласувано число с подлога птичките (съществително име в мн. число).

Лисицата надхитрила вълка. – Сказуемото надхитрила е съгласувано по число и по род с подлога лисицата (съществително име, ж. род, ед. число).

Подлогът е главна независима част на изречението, на която се приписва предикативен признак чрез сказуемото. С него се означава вършителят на действието. Открива се с въпросите Кой?, Коя?, Кое?, Кои?, Що?. Прието е да се подчертава с права линия. Той може да бъде представен чрез:

съществително име: Ученикът влезе в час.

прилагателно име: Червените победиха в мача.

числително име: Последните ще станат първи.

местоимение: Той дойде при нас.

словосъчетание: Зелените банкноти са в обръщение.

Запомнете!!!

Подлогът винаги може да бъде заменен с лично местоимение в именителен падеж – аз, ти, той, тя, то, ние, вие, те.

➤ Следователно ако дума (или словосъчетание) може да бъде заменена с лично местоимение в именителен падеж, то тя е подлог в изречението:

- От древни времена поведението на животните (**то**) е будило интерес у хората.

- Наблюденията (**те**), които се правели над някои действия на животните, намирали приложение в практиката – при опитомяването и дресирането на животните, за предсказване на природни бедствия, промени във времето и др.

- Науката за поведението на животните (**тя**) се нарича етология. Още нещо, което може да ти помогне: винаги можеш да смениш местата на думите в изречението (словореда), но без да променяш формата на думите.

В следващите изречения ще заменим подлога с лично местоимение и ще променим словореда:

Запомнете!!!

- *Живял* някога край морето един момък. → Той *живял* някога край морето.
- В това време слънцето се скрило зад хълма. → В това време то се скрило зад хълма.
- Слънчевите лъчи *падаха* право върху лицето на Елиза. → Те *падаха* право върху лицето на Елиза.
- В стаята нахлу чист въздух. → Той *нахлу* в стаята.
- От гъсталака на дърветата се *показаха* три великолепно бели лебеда. → Те се *показаха* от гъсталака на дърветата.

Разширен подлог – Подлогът може да има свои пояснения (да бъде изразен със словосъчетание):

- Казват, че Големият *бариерен риф* е едно от най-красивите места на нашата планета. Подлогът *риф* е разширен със съгласуваните определения големият и бариерен. Съгласуваното определение на подлога приема определителния член.
- Учителката *на първокласниците* ги посрещна с хляб и мед. Подлогът *учителката* е разширен с несъгласуваното определение на първокласниците. В този случай определителният член си остава при подлога.

Еднородни подлози – два или повече подлога, които се отнасят към едно и също сказуемо в изречението.

- Иван, Мария и Светлозара *останаха в хижата*. Можем да проверим дали подлозите са еднородни, като ги заменим с лично местоимение. Ако то е в множествено число, подлозите са еднородни. Те *останаха в хижата*.
- Малките първокласници и големите единадесетокласници *се хванаха за ръце и заедно влязоха в училището*. Еднородните подлози също могат да бъдат разширени. Подлогът *първокласниците* е разширен със съгласуваното определение *малките*, а подлогът – *единадесетокласници* със съгласуваното определение *големите*.

Правопис

Подлогът в изречението се членува с пълен член, ако е изразен със съществително име от мъжки род, .

➤ Ако можем да заместим същ. име или словосъчетание с **той**, трябва да го членуваме с пълен член:

- Ученикът (**той**) *обича трудностите*.
- Любознаителният човек (**той**) *обича предизвикателствата*.

- Най-големият приятел на брат ми (той) се нарича телефон.
- Пръв усети опасността опитният водач (той). → Опитният водач (той) пръв усети опасността.
- Ако пред думата стои предлог (по, за, на, без, около и др.), тя НИКОГА не се членува с пълен член, защото не може да бъде подлог в изречението.

1. Открийте подлога и сказуемото в изречението и определете по какъв начин сказуемото е съгласувано с подлога.

С кошница в ръцете,
С весели лица,
Тръгнаха отново
Стари и деца.

(Емануил Попдимитров)

1. Какъв е видът на изречението по цел на общуване и по състав? Защо?

2. Помогнете на осмокласник да съгласува правилно сказуемите, дадени във втората колонка, с подлози от първата колонка.

Игор Малкото кученце Украинската телевизия Стоян и Аделина Моето братче	спят до късно. предпочита украинските филми. слушал песента на славея. яде бързо. организира конкурс за дисководеци.
---	---

1. Обяснете как сте съгласували сказуемите с подлозите.

3. Прочетете текста. Определете типа и стила му.

ХИПОПОТАМСКИ НАСЕКОМИ ОТ ЕМА АНДИЕВСКА

Необикновената писателка и художничка Ема Андиевска заема специално място сред съвременните украински художници. Защо необикновена? Обърнете внимание на нейните картини, те наистина не са това, което сте свикнали да виждате. Хипопотамски насекоми с големи очи (както ги определя самата

художничка) летят в пространството. Малко насекомо и огромен хипопотам живеят в едно същество! Тази комбинация ще изненада всеки. Постоянните герои от картините на Ема Андиевска живеят във Вселената, а може би в страна, измислена от художничката.

(Из интернет)

1. Открийте подлозите в текста. Определете как са изразени.

4. Прочетете изреченията. Открийте подлозите и кажете с кои части речта са изразени.

1. Когато идва време да се пише конкурсна работа в Академията на изкуствата, Кричевски се обръща към сватбената церемония. 2. Неговата «Булка» ни разказва за кулминацията на това тържество – приятелките на булката прибират сватбеното тържество. 3. Всичко е забулено в златната мъгла на вечерта. 4. Той придава на един прост мотив особено значение (Ю. Беличко). 5. В картината «Момиче с червена шапка» на Олександър Мурашко преобладават два цвята. 6. Червеното веднага привлича погледа, а черното контрастира с лицето на момичето и с неговата забрадка. 7. Да впечатлява е задачата на всеки художник. (О. Травневи).

5. Съставете и напишете изречения, като използвате словосъчетанията като подлог. Подчертайте подлога в изречението. Открийте как е изразен всеки подлог.

Всички ние, няколко дни, Карпатите, Западна Украйна, Жанна Андреева, Черни Черемош (река в Карпатите), всеки от нас, бои и четки.

6. Преведете текста на български.

У XVI–XVII століттях мало хто доживав до старості. Усі гинули в боях або походах. Здебільшого похилі козаки ховалися десь у печери, викопували криниці й жили там до смерті.

У великій шані в козаків перебувало побратимство. Кожен козак віддавав своє життя за волю родичів і побратимів. На знак побратимства вони мінялися хрестами з тіла, а все інше було спільне. Вони дарували один одному коней, зброю. В боях билися поруч і рятували один одного або захищали своїм тілом. Побратимство було однією з таємних причин їх непереможності.

(Анатолій Шамарін)

7. Прочетете текста и изпълнете задачите.

В Обединеното кралство украинският художник Иван Марчук е признат за един от стоте живи гении в света. Какъв е той, гений от Украйна?

– Искал ли е някога Иван Марчук да провежда майсторски класове? Предавате ли уменията си на следващото поколение?

– Не, аз съм тайна. Не се предават умения, а се предава обсебване. Ако успееш да се сприятелиш с обсебията, ще бъдеш художник. Няма да предам технологията си, защото трябва да имам един екземпляр.

– Като дете обичахте ли да се разхождате?

Иван Марчук. Зима.

Иван Марчук

– Израснах на село, бях ужасно момче, катерех се по дърветата, крадах гарванови яйца и ги хвърлях по момичетата. Когато се върнах от училище за първата си ваканция, всички бяха шокирани: не пречвах пътя на никого, не наричах никого с имена, просто седях и рисувах, защото трябваше да донеса най-много произведения. Когато по-късно имяхме изложби, критикувах всички, макар че по-късно в Америка забравих как се прави това. Там никой не си позволява да го прави. Казват, че не е етично да се критикува.

– Имате ли рецепта за изграждане на рая на земята?

– Знам какво е доброта, любов и щедрост. Ако всеки работеше поне 20% толкова усърдно, колкото аз през целия си живот, отдавна щяхме да живеем в рая...

(Божена Городницка).

1. Създайте заглавие на интервюто, като използвате думите от текста.
2. Извадете простите изречения и подчертайте главните части.
3. Напишете над простите подлози с какви части на речта са изразени.

Тема
7

ПРОСТО СКАЗУЕМО И СЪСТАВНО СКАЗУЕМО

(Простий присудок і складений присудок)

1. Прочетете стихотворението на Валери Петров. Извадете сказуемите. Как са изразени те в текста?

Ах, колко е хубаво! Листата са всички
сякаш от блокче за водни боички:
виж, ясенът, който цял в пламък червен е,
се моли на бука: – Дай жълто на мене!
А жълтия бук му отвърща: – Съгласен,
но дай ми ти първо червено от ясен!
И толкоз са пъстри и шарени всички,
че няма в боичките толкоз панички,
какви ти панички! – езикът ни даже
не може със думи докрай да изкаже
колко е хубаво!...

Сказуемо – главна част на простото изречение; означава *действие* или *състояние* на предмета, означен с подлога.

Сказуемото най-често се изразява с глаголни форми – прости, сложни и преизказни, в деятелен и в страдателен залог; в изявително, условно и повелително наклонение.

➤ При анализ на изречение сказуемото се открива с въпрос *какво прави* (какво правеше) и се подчертава с две хоризонтални черти (=).

ВНИМАНИЕ!!! Не бива да се смесват понятията *глагол* (разбиран като една дума, една от частите на речта) и *сказуемо*. Сказуемото се изразява с *глаголна форма*, но понякога и с повече глаголи.

Видове сказуеми.

1. **Просто глаголно сказуемо** – образува се от формите на глагола за всички времена, видове, залози и наклонения, които влизат в системата на българското спрежение.

- Вчера ходих в парка (минало свършено време, деятелен залог; изявително наклонение);
- Днес ще ходя в парка (бъдеще време);
- Вчера щяхме да ходим (бъдеще време в миналото);
- Иван не дойде в парка (минало свършено време, отрицателна форма);

- Всички сме ходили в Пловдив (минало неопределено време);
- Обичам игрите и забавленията (сегашно време);
- През лятото всеки ден ходехме в парка (минало несвършено време);
- Те вече бяха ходили в парка (минало предварително време).
- Нека да отидем в парка (повелително наклонение).
- Бих отишъл в парка (условно наклонение).
- Вчера ходили в парка (преизказна глаголна форма).
- Кучето е забравено в парка (страдателен залог)

Обърни внимание: просто глаголно сказуемо **не означава** «сказуемо, което се състои от една дума».

Съставно глаголно сказуемо – образува се от два глагола, свързани със съюза **да**.

➤ С първия глагол се означава допълнително действие (начало, край, необходимост и др.); той е *полуспомагателен*;

➤ с втория се означава основното действие

Важно е да запомниш, че двете действия се извършват от едно лице

• Трябва (необходимост) да отида (основно действие) в парка. (1 лице – аз)

• Децата започнаха (начало) да засаждаат (основно действие) цветя. (3 лице – те)

• Момчетата продължаваха (продължителност) да играят (основно действие) футбол. (3 лице – те)

• Трябва (необходимост) да уча (основно действие). (1 лице – аз)

• Може (възможност) да успееш (основно действие). (2 лице – ти)

Лесно можем да различим *съставното глаголно сказуемо* от *сложното съставно изречение с подчинено допълнително*, като използваме факта, че при *съставното глаголно сказуемо* двете действия се извършват от **едно лице**. Достатъчно е да променим втория глагол по лице и ако тази промяна е възможна, сказуемите са две, изреченията също са две и образуват *сложно съставно изречение с подчинено допълнително*; ако промяната не е възможна, сказуемото е едно и е *съставно глаголно*:

• *Продължаваме (ние) да вървим (ние) към върха* → *Продължаваме (ние) да вървят (те) към върха* (Лицето не може да бъде променено, защото полученото изречение е граматически неправилно; следователно сказуемото е едно – *съставно глаголно*).

Сутринта решавам (аз) да вървя (аз) към върха → *Сутринта решавам (аз) да вървят (те) към върха* (Лицето може да бъде променено, защото полученото изречение е граматически правилно; следователно сказуемите са две, свързани със съюза **да** – това е *сложно съставно изречение с подчинено допълнително*).

• *Искам да разбера истината за Армагедон → Искам да разберем истината за Армагедон (сложно съставно изречение с подчинено допълнително)*

Запомни, че глаголът *искам* (като първи глагол, означаващ допълнително действие) **не образува** съставно глаголно сказуемо.

Съставно именно сказуемо – образува се по два начина: с помощта на спомагателния глагол съм (бъда, бивам) + именна форма и с помощта на полуспомагателни глаголи + именна форма.

➤ с помощта на спомагателния глагол съм и именна форма (същ. име, прилаг. име, числ. име, местоимение и др.) • *Аз съм щастлива; Аз бях щастлива; Аз ще бъда щастлива; Тя бива щастлива за известно време.*

• *Всички бяха доволни; Всички са доволни.*

• *Ти си най-известният актьор. Той е най-известният актьор.*

➤ с помощта на полуспомагателни глаголи като *казвам се, наричам се, изглеждам, броя се, ставам* и именна форма (същ. име, прилаг. име, числ. име, местоимение и др.)

• *Момичето изглеждаше щастливо. Момичето беше щастливо.*

• *Той стана нетърпим. Той беше нетърпим.*

• *За съжаление се оказах неподготвена. За съжаление бях неподготвена.*

Лесно можем да откриваме полуспомагателните глаголи, като запомним, че винаги можем да ги заместим с е / беше. Сравни: *Момичето изглеждаше щастливо / Момичето беше щастливо; Момичето е щастливо; Той стана нетърпим / Той е / беше нетърпим.*

Но **обърнете внимание**: в изречението *Той стана от стола* не можем да заменим *стана* с *беше*, защото в случая *стана* е пълнозначен, а не полуспомагателен глагол.

!!! Освен това полуспомагателният глагол не изразява пълноценно действие и ако махнем именната част, изречението губи смисъл. *За съжаление се оказах неподготвена. За съжаление се оказах* – изречението губи смисъла си.

Обърнете внимание! Сказуемното определение и именната част на съставното именно сказуемо си приличат. Каква е разликата?

• *Тази вечер Иван **изглеждаше весел**. Изглеждаше весел* е съставно именно сказуемо, защото без втората част (*весел*) изречението губи смисъла си: *Тази вечер Иван изглеждаше (?)*.

• *Тази вечер Иван се прибра **весел**. Весел* е сказуемно определение. В това изречение службата на сказуемо изпълнява пълнозначният

глагол *се прибра*, а сказуемното определение *весел* пояснява подлога *Иван*. Ако това е вярно, изречението ще запази смисъла си и без сказуемното определение: *Тази вечер Иван се прибра **весел** → Тази вечер Иван се прибра* (изречението запазва смисъла си).

Правопис: Именната част на съставното именно сказуемо се членува с пълнен определителен член: *Това е героя**т** на деня*; ако именната част съдържа определение, то приема определителния член: *Това е нашия**т** герой*.

Когато именната част съдържа определение (*разширена част*), определителният член се приема от определението: *Това е големи**ят** герой на деня*; *Това е нашия**т** голям герой*!

И пак внимание: Причастията образуват съставно именно сказуемо, когато първата част НЕ Е глаголът *съм*: *Всички изглеждат очаровани от видяното*.

Глаголът *съм* + минало деятелно причастие = минало неопределено време; глаголът *съм* + минало страдателно причастие = форма за страдателен залог.

1. Прочетете текста. Озаглавете го. Извадете сказуемите. Определете вида им.

Зимата също има своето очарование. Вековната гора представлява прелестна картина. Белотата заслепява очите, падналият сняг блести и милиони кристалчета отразяват слънчевите лъчи. Това е истинско вълшебство.

Раззеленената гора през пролетта е красива, но през зимата хубостта и е като в приказка. Навсякъде цари тишина и само някоя уплашена птица нарушава този покой. Върху гладката снежна повърхност се виждат следи от лисици, зайци и сърни. Дишаме с пълни гърди свежия въздух и се наслаждаваме на това чудесно творение.

Обхващат ни чувства на радост, възхищение и благоговение. Тези неподозирани преживявания се дължат на природата, която на малки разстояния мени облика си и разкрива пред очите ни своята омайна красота.

Природата е най-изкусният художник.

(Даниил Матвеев)

2. Прочетете откъса от разказа «Ветрената мелница» от Елин Пелин. Открийте съставните сказуеми в текста и попълнете с тях таблицата.

Той беше седемдесетгодишен, як и здрав старчуга... С Дъбака, който се отличавахе от него по това, че бе млад, и по това, че бе ерген, дядо Корчан бе свързал едно странно приятелство, спокойно, неразделно и безкрайно весело.

Дъбакът беше русолик левент с обичливо лице, на което придаваха особена хубост големите му сини очи.

Той бе ерген и като че не мислеше да се жени. В село човек, прехвърли ли тридесет лазарника, мъчно може да се ожени. На времето си впрочем той хубавичко беше се налудувал и бе спечелил завидна слава на немирен халосник и на неподражаем хороигрец. Но след десетгодишно скитане с дюлгери по Влашко, дето бе спечелил и парици, той се върна вече хрисим и кротък, поправи воденицата, едничко наследство, останало от баща му, и заживя по-вече около нея. [...]

Изобретателният ум на Дъбака понякога скрояваше някакви странни планове, които воденичарската глава на дядо Корчан всякога одобряваше, а неуморните ръце идеха на помощ... Така веднаж те почнаха да правят тепавица.

Съставни именни сказуеми	Съставни глаголни сказуеми

3. Колко съставни сказуеми има в откъса от «Ветрената мелница» на Елин Пелин?

А понякога, като се вгледваше скришом в прежуреното лице на Дъбака, рече му благо:

– Лазаре бе, ти трябва да се ожениш. Ветрените мелници хабят младостта!

Дъбакът го поглеждаше с големите си сини очи и почваше от все сърце да се смее.

- А) 1
- Б) 2
- В) 3
- Г) 4

«Ветрената мелница» – постановка в Драматичен театър «Гео Милев»

Съгласуване на сказуемото с подлога

➤ Сказуемото задължително се съгласува с **подлога по лице и число**. Водещ е подлогът – той определя лицето и числото на сказуемото. **Подлогът е подчертан, а сказуемото е изписано с удебелен шрифт.**

- Страх и гняв се **изобрази**ха по лицето на намръщения монах.
 - Селянката сложи детето до пармаклъка.
 - Група ученици се **опитва**ше да премине по възжения мост.
 - Невъзможността да се съгласуват мненията на момичетата и момчетата **допринесе** за тази ситуация.
 - Или шести, или седми клас **ще представи** училището на олимпиадата. Само единият клас – или шест, или седми.
 - И шести и седми клас **се представи**ха достойно. И двата класа – и шест, и седми.
- Когато сказуемото е в сложно минало време, причастието на (-л) се съгласува с подлога и **по род**:
- Дядо Петко **стигна**л в Цариград.
 - Детето **стигна**ло до улицата и се **спря**ло.
 - Жабата **гледа**ла учудено.

В кое изречение е употребено съставно сказуемо? (Общо условие за задачи 4 и 5).

4. А) Гайдарят престана да свири.
Б) В навалищата избухна весел смях.
В) Погледът на Дъбака се запали срещу нейния.
Г) Дъбака пък съвсем беше се забравил.
5. А) Критиката е признала Елин Пелин за един от най-големите майстори на късия разказ в нашата литература.
Б) Елин Пелин завършва началното си образование в родното си село, след което заминава за София.
В) Елин Пелин създава редица разкази, наситени с жизнерадостен и весел смях, присъщ на българския селянин.
Г) Според Елин Пелин сиромашията е неизменна част от живота на обикновения човек.

Кое от изреченията НЕ съдържа съставно сказуемо? (Общо условие за задачи 6 – 8).

6. А) Авторът е пресъздал външния вид на младия Рустем доста подробно. Б) Калпакът му е вехт, над ушите му се вият тежки и черни кичури коса. В) Ризата на Рустем е кирлива, под нея се вижда слабото му тяло. Г) Аленият му пояс също е дрипав, както и потурите, разкопчани до колене.

7. А) Унесена, след едночасова борба тя спря отмаляла и запъхтяла.
Б) Това е и единственият спомен, оставен от сръчната му ръка.
В) Другарките на Христина почнаха да я подкачат.
Г) Дъбакът накупи материал, а Корчан се залови да работи.

8. А) «Мечтатели» е кратък разказ, написан от писателя реалист Елин Пелин.

Б) Елин Пелин продължава да преоткрива красотата на човешките мечти.

В) Мечтата често върви ръка за ръка с вярата в някакво невъзможно чудо.

Г) «Мечтатели» може да се определи като разказ за стремежа към непостижимото.

9. Подчертайте съставните сказуеми в текста.

Природата е спокойна и ведро. Лъчите на майското слънце озаряват героя. Рекичката се разлива умерено по голите брегове. Поляните и ливадите сякаш се усмихват под леката жегата, а той равнодушно претърсва всяко едно кътче. Този начин на представяне на героите в съответствие с описанията на природата е характерен за Елин-Пелиновия стил на писане и може да се проследи в цялата творба.

Срещата на чичо Горан и малкото циганче Рустем е завръзката в разказа. Двамата герои са основните в творбата. Авторът постепенно запознава читателя с тях. За чичо Горан става ясно, че е доктор: «Селският доктор, чичо Горан, с възпретнати до колене крачоли на потурите си, с оброчена торбичка, газирал навелен из реката и търсил пиявици».

Той е влюбен в момиче на име Акима. Готов е да направи всичко, за да спечели сърцето ѝ.

(Из ученическо съчинение)

10. Открийте съставните сказуеми в текста и изберете верния отговор на въпроса колко и какви по вид са те.

Цялата природа става свидетел на чудноватия диалог между героите в разказа «Мечтатели». Най-силно е въздействието на пейзажа в епилога. Природата сякаш мисли за това, което е чула, търси решение на поставените въпроси, не знае на какво да вярва – на историята за разковничето или на легендата за бялата кукувица. Денят слуша мечтателната песен на реката, чиито откъслечни дълбоки въздишки, недомлъвки и томления като че ли продължават да разказват за хиляди несбъднати мечти.

А) 3 съставни глаголни сказуеми

Б) 3 съставни именни сказуеми

- В) 2 съставни глаголни сказуеми и 1 съставно именно сказуемо
Г) 1 съставно глаголно сказуемо и 2 съставни именни сказуеми.

11. Членувайте правилно.

Баща ми е архитект _____ на тази сграда.
Той се оказа най-известни _____ автор на сатирична поезия.
Моят приятел излезе победител _____ в неравната борба.
Хемоглобинът е показател _____ за добро здраве.
Моят син се оказа виновен _____ за всичките ми проблеми.

12. Направете синтактичен разбор на изреченията.

1. В началото на септември излезе първият брой на списанието.
2. След оспорван двубой Черният рицар излезе победител в турнира.

13. Трансформирайте изреченията така, че вместо използваните в тях прости глаголни сказуеми да употребите съставни сказуеми, като при това запазите в основни линии същия смисъл.

1. След изказването му всички в залата заговориха в един глас.
2. Брат ми отскоро преподава в Софийския университет.
3. За поредна година той победи в напрегнатата надпревара.
4. Момичето развълнувано заразказва какво са преживели.

14. Преведете на български. Запишете изреченията и подчертайте граматичната основа във всяко от тях. Открийте вида на сказуемостта. Сравнете сказуемите в българския и украинския език.

Я звик волю шанувати. (Леся Українка.) Я хочу бачити світ розплющеними очима. (І. Драч.) Душа бажає скинути пута. (М. Вороний.) Сам лиш народ допомогти собі зможе. (П. Тичина.) І от тоді почнем ми оживати. (В. Самійленко.) Ми тільки почали розгадувати світ. Я хочу жити раз, але в огні. (Д. Павличко.) Людські тривоги і боління я прагну в слово перелити. (М. Сингаївський.) Ферзь ладен за короля померти. (П. Перебийніс.) За істину не треба вибачатись. (Н. Тихий.)

15. Проверете знанията си по изучената тема, като направите тестовите задачи, следвайки линка!

Тема 8

ВТОРОСТЕПЕННИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО. ДОПЪЛНЕНИЕ (Другорядні члени речення. Додаток)

Коя е разликата между кратки и разширени изречения?

Думата «второстепенен» означава: не е основният, не е толкова важен. Второстепенните части на изречението по-малко важни ли са за изразяване на идеи? За да проверите тази хипотеза, направете експеримент.

Опитайте се да разкажете за събитията от днешния ден с изречения, състоящи само от сказуеми.

Какво успяхте да направите? Какъв извод можете да направите за ролята на второстепенните части на изречението в речта?

Второстепенни части – части на изречението, които поясняват главните части или техните пояснения.

➤ Второстепенни части на изречението са: допълнение, обстоятелствено пояснение, определение, приложение и сказуемно определение.

• Дополнението и обстоятелственото пояснение поясняват *сказуемото*;

• Определението, приложението и сказуемното определение поясняват *съществително име* в изречението и затова могат да бъдат и в групата на подлога, и в групата на *сказуемото*.

😊 Въпреки че се нарича *сказуемно определение*, тази част на изречението не пояснява сказуемото, а *съществително име* посредством сказуемото.

➤ **Група на подлога** – *подлог, определение (приложение, сказуемно определение)*

➤ **Група на сказуемото** – *сказуемо, допълнение, обстоятелствено пояснение*

➤ **Разширена част** – всяка част на изречението (*подлог, допълнение или обстоятелствено пояснение*), която съдържа определение. Определението е *разширяваща част*.

Допълнение – второстепенна част на изречението, която означава лице или предмет, пряко или непряко засегнат от глаголното действие.

➤ Дополнението пояснява *сказуемото* в изречението и е част от *групата на сказуемото*.

➤ Дополнението отговаря на въпросите *кого, какво, като към тези въпроси могат да бъдат добавяни предлози (с кого, с какво, от кого, от какво, за кого, за какво)*.

➤ При разбор на изречение *допълнението* се подчертава с две хоризонтални черти и една къса пресечка (≠).

Допълнението може да бъде изразено със:

- съществително име
 - Моля те, подай ми **учебника** (Какво да ти подам? – *учебника*);
 - местоимение
 - Моля те, подай **ми** учебника (На кого да го подам? – на мене (*ми*));
- В това изречение има две допълнения: едното е изразено със съществително име (учебника), а другото с местоимение (ми).
- прилагателно име
 - Настигни **големите** (Кого за настигна? – големите);
 - числително име
 - Настигни **четиримата** (Кого да настигна? – четиримата).

Видове

1. Пряко допълнение – предметът е засегнат от глаголното действие направо; отговаря на въпросите *какво, кого* и се свързва със сказуемото без предлог.

- *Изяж си закуската* (Какво да изям? – *закуската*).
- *Погледни луната* (Какво да погледна? – *луната*).
- *Извикай Иван* (Кого да извикам? – *Иван*).
- Винителните форми на личното местоимение *мене ме, тебе те, него го, нея я, него го, нас ни, вас ви, тях ги* в изречението изпълняват службата на пряко допълнение.
 - *Вземи я със себе си* (Кого да взема със себе си? – *нея (я)*).
 - *Днес ще ги награждават* (Кого ще награждават днес? – *тях (ги)*).
 - *Утре ще ни водят на Витоша* (Кого ще водят на Витоша? – *нас (ни)*).

2. Непряко (косвено) допълнение – Предметът е засегнат странично (непряко, косвено) от глаголното действие.

Важно е да се запомни: *непрякото допълнение* се свързва със сказуемото с помощта на предлог и отговаря на въпроси *какво, кого*, но придружени с предлог (*на какво, с кого*).

- *Всички се радват на пролетта* (На какво се радват всички? – *на пролетта*).
- *Днес имам среща с Иван* (С кого имам среща? – *с Иван*).
- *Най-после се качих на колелото* (На какво се качих най-после? – на колелото).
- Дателните форми на личното местоимение (*на*) *мене ми, (на) тебе ти, (на) него му, (на) нея ѝ, (на) него му, (на) нас ни, (на) вас ви, (на) тях им* в изречението изпълняват службата на непряко допълнение.
 - *Дай му най-хубавото парче от тортата* (На кого да дам най-хубавото парче? – *на него (му)*).
- Кратките дателни форми *ми, ти, му, ѝ, му ни, ви, им* съвпадат с кратките форми на притежателното местоимение, които в изречението изпълняват службата на несъгласувани определения.

За да не грешим, при синтактичен разбор на изречението трябва да превърнем кратката форма в пълна:

- *Раздадоха ни новите учебници* → **На нас ни раздадоха новите учебници** (непряко допълнение);
- *Това са учебниците ни* → **Това са нашите учебници** (определение).

При членуване допълнението от мъжки род единствено число приема кратък член.

- *Всички внимателно слушаха учителя.*
- *Трябва да поздравим победителя в състезанието.*

Да си припомним, че при членуване има лесен начин да разберем коя част трябва да членуваме с пълен и коя с кратък член: ако можем да заменим думата с *той*, пишем пълен член; ако можем да я заменим с *него* (*го*), пишем кратък член.

- *Учителят хареса романа* → **Той го хареса;**
- *Романът е харесан от учителя* → **Той е харесан от него.**

Характерно за българския език е удвояването на допълнението:

- *На мене ми харесва да уча.*
- *На Иван му разрешиха да участва в състезанието.*
- *Мария са я извикали първа.*

1. Прочетете изреченията от двете колонки и ги сравнете по смисъл и по строеж.

Селянинът обрал. Докарал. Той взел и смачкал.	Селянинът обрал лозето. Докарал гроздето с каруца. Той взел дебело дърво и смачкал гроздето. <i>(Из народна приказка)</i>
---	---

Липсата на второстепенни части в изреченията от първата колонка прави смисъла им неясен.

Съществителното име лозето от първото изречение на народната приказка изпълнява служба на допълнение.

За да намерим допълнението, правим синтактичен анализ на изречението. Най-напред откриваме сказуемото и подлога, а след това – допълнението.

Какво (що) обрал селянинът?

Какво (що) докарал? С какво (С що) докарал гроздето?

Обрал лозето е **подчинително словосъчетание**, в което една от думите (лозето) се подчинява по смисъл и граматично на другата (обрал). Лозето е **допълнение**.

2. Как са изразени допълненията в дадените изречения и във вариантите – резултат от преобразуване?

Селянинът обрал лозето. → Селянинът го обрал.
 Докарал гроздето с каруца. → Докарал го с каруца.
 Учителят разговаря с учениците. → Учителят разговаря с тях.

3. В изреченията от разказа «Майчина сълза» открийте преките и непреките допълнения. Обяснете какво означава всяко от допълненията.

Една сутрин старата лястовица смъкна своята саката рожба в градината. Наквасеното димитровче тежко отпусна цвят над гърнето. – С немощен глас продума лястовичката на вятъра. Затрепера от студ и мъка.

1. Има ли разширени допълнения? Какви са те – преки или косвени?
2. Кой от допълненията са еднородни? Обосновете се.

4. Препишете изреченията и поставете пълен или непълен член на мястото на многоточията. Отбележете изговора на членуваните думи в две от изреченията.

1. Колар... водеше кон... . 2. Мо... приятел помогна на болни... .
3. Болни... благодари на болногледач... . 4. Ковач... размахва чук... .

1. На какво се дължат допуснатите грешки?

5. Съставете изречения по следните схеми:

_____	=====	пр.доп	≠
_____	=====	пр.доп непр. доп	≠
_____	=====	пр.доп непр. доп	≠

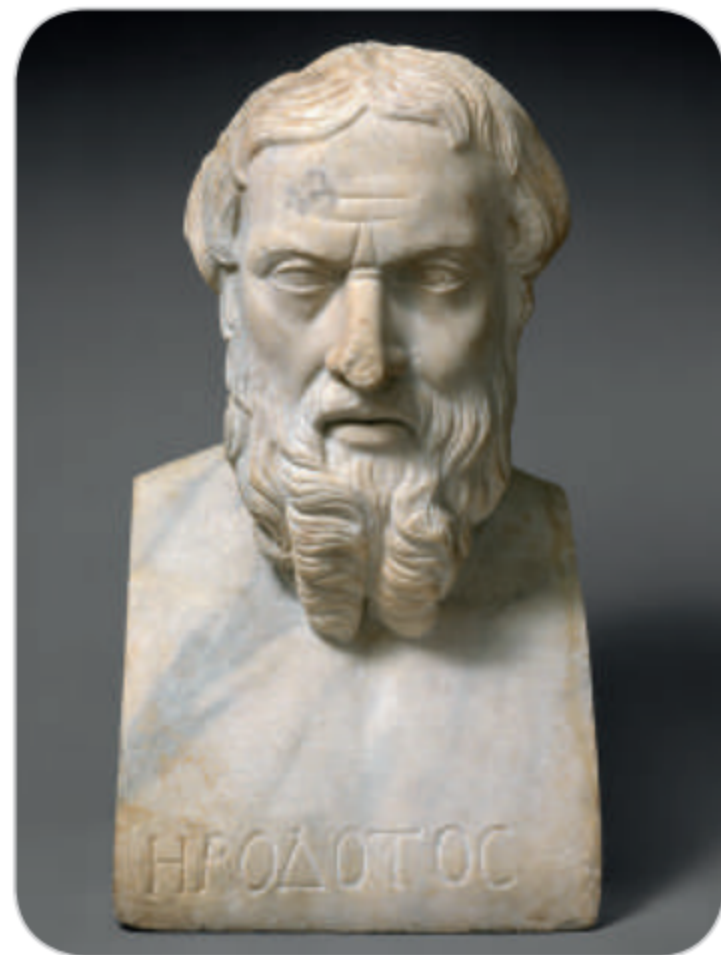
Образец: Петър взе тетрадката.

6. Прочетете текста. Какво научихте от него? Определете темата и основната идея. Съставете план.

Общувайки помежду си, хората работят заедно, за да обработват земята, да изграждат държава и нейната икономика, да създават собствена история, духовни ценности и да развиват култура. Общуването като процес и продукт на човешката дейност има богато минало, а в резултат на научните изследвания то има кратка история. Много ценна и интересна информация за етиката и естетиката, културата на общуване и поведение откриваме в исторически и литературни паметници, включително и в украински източници.

Херодот е един от първите, които описват общуването на територията на днешна Украйна през V в. пр.н.е. Той описва как нашите предци са общували на светлината на огъня, «разказвали са приказка», «пеели са басня».

Интересни свидетелства за това как са живели хората в древността, как са защитавали земята си, как са развивали занаятите и, разбира се, как са общували, ни дава Велешката книга – сборник с паметници от Полисия от V–IX в. Хората са знаели как да общуват, защото в продължение на петнадесет века са управлявали чрез велешка книга, където всеки е можел да се изкаже – и това е било добре. Изобщо словото е било важна част от живота на хората, те са го използвали, за да постигат съгласие и да решават проблемите си.

(Из списание)

1. Изпишете словосъчетанията, които образуват допълнения. Определете вида им.

7. В следните изречения допълненията са неправилно използвани. Поправете грешките:

1. Тя обича на цветята.
2. Децата играят топка с.
3. Иван пише към приятел писмо.
4. Учителката обяснява ученици урока.
5. Майката приготви вечеря за.

8. Съставете кратък текст (4-5 изречения), като включите поне 3 изречения с пряко допълнение и 2 изречения с косвено допълнение.

Пример: Мария изпрати писмо на баба си. Тя купи красиви цветя от пазара. После подари подарък на най-добрата си приятелка. Децата наблюдаваха залеза на морето.

9. Прочетете текста и изпълнете задачата.

ИСТОРИЯТА НА ОБУВКИТЕ

В Древен Египет обувките са били показател за статуса на собственика им. Дълго време единственият вид обувки у египтяните са били сандалите. Много прости по форма, те се състояли само от подметка и каишки. Сандалите са били изработени от кожа или папирусови листа.

Първите обувки за красота се появяват в Древна Гърция.

Те са били много търсени сред жените. Но най-важното събитие в историята на обувките е изобретяването на чифта обувки от гърците. Дотогава не е имало разлика между лявата и дясна обувка, те се шиели по едни и същи модели.

(Из интернет)

1. Открийте в текста словосъчетанията с допълнения и ги запишете в две колони: едната е с преки допълнения, а другата – с непреки допълнения.

10. Прочетете текста и изпълнете задачата.

Преди почти сто години Коко Шанел (1883–1971) въвежда дамските панталони в модата. Преди това те са били част от мъжкия гардероб. Тази смела жена ни е оставила не само специалния си стил, но и интересни мисли...

– Истинското щастие не е евтино: ако трябва да платиш висока цена за него, значи е фалшиво.

– Ако искате да имате нещо, което никога не сте имали, трябва да направите нещо което никога не сте правили.

- Слабите хора са склонни да се хвалят с предимства, които само шансът може да им даде. Само случайността може да им даде предимства.
- Трябва да избягвате умни хора, на които им липсва здрав разум.
- Нищо не състарява една жена така, както прекалено скъпият костюм.
- Всеки ден опростявам нещо, защото всеки ден научавам по нещо.
- Една жена не може да бъде щастлива, ако не е обичана.
- Животът не е костюм, той не може да бъде променен.

(Из интернет)

1. Запишете петте най-интересни изречения. Подчертайте само преките допълнения.
2. Прочетете изреченията, които не разбирате или с които не сте съгласни. Обсъдете тези изречения в класа.

11. Преведете на български. Извадете допълненията. Сравнете ги в украинския и българския език.

1. Невсипущі павуки тчуть серпанки і шовки (Л. Костенко). 2. Семеро одного не ждуть (Нар. тв.). 3. Коханий любить не захоче тебе, коли ти не любиш Вкраїну (В. Сосюра). 4. Любить людей мене навчила мати. 5. Мені поля задумливо шептали свої ніким не співані пісні (В. Симоненко). 6. Пасатний вітер нам вітрило рве (М. Зеров). 7. Усі ми знаємо його ахіллесову п'яту (О. Гончар). 8. Вечірні сутінки на землю раптом сіли й засмутили воду голубу (С. Жуковський).

1. Прочетете текста и изпълнете задачата.

ЗАМЪКЪТ УЖГОРОД

Замъкът Ужгород е на повече от хиляда години. Отдавна се разказва за тайнствени подземни проходи, които са били използвани за доставка на храна и боеприпаси до замъка-крепост по време на обсада. Говори се също, че защитниците на замъка са използвали тези проходи, за да избягат *от обкръжението* в гъстите околни гори, когато са били в опасност.

През деветнадесети век изследователи се опитват да влязат в черната подземна джунгла, но заплахата от срутуване ги спира всеки път по пътя към неизвестното.

За всички древни замъци се твърди, че са обитавани от духове. И замъкът Ужгород не прави изключение. Според легендата *през седемнадесети век* замъкът е бил собственост на капитан Другет, уважаван рицар. Той имал красива дъщеря. Един благородник воевода искал да завладее Ужгород, преоблякъл се и отишъл *там* на разузнаване. А дъщерята на Другет, *влюбена в него*, му разказала колко голяма военна сила има *в замъка* и как *най-добре* да го превземе. Бащата разбрал за предателството и погребал своята кръв в стената на замъка. Пред голяма буря се чува вик: дъщерята моли да бъде освободена.

(По В. Зубач)

1. Прочетете текста първо с подчертаните думи, а след това без тях.
2. Разкажете за момента, в който сте прочели текста без обстоятелства. Каква роля играят те в речта?

I. обстоятелствено пояснение – второстепенна част на изречението, която пояснява сказуемото, като показва **къде, кога, как, защо, при какви обстоятелства** се извършва глаголното действие.

- *Вчера вали дъжд.* (Кога вали дъжд? – *вчера*);
- *В класната стая влезе гълъб.* (Къде влезе гълъб? – *в класната стая*);
- *Деца тичат бързо.* (Как тичат децата? – *бързо*).

➤ Обстоятелственото пояснение отговаря на въпросите **къде, кога, как, защо, колко, по каква причина, с каква цел, зададени към сказуемото.**

➤ При синтактичен разбор на изречението обстоятелственото пояснение се подчертава с две прави и две пресечни линии.

➤ Обстоятелственото пояснение принадлежи на *групата на сказуемото.*

Иразяване

➤ С наречие: *тук, там, вчера, днес, денем, нощем, сигурно* и т. н.
• *там, дето либе хубаво черни си очи вдигнеше* (Хр. Ботев, «На прощаване»)

- *Вчера научих цялото Ботево стихотворение «На прощаване»;*
- *Сигурно и аз ще дойда на екскурзията.*

➤ Със съществително име (обикновено предлог + съществително име):

- *На хоризонта се появиха мачтите на голям платноход;*
- *Обичам да чета в леглото, но мама не ми разрешава;*
- *В къщата нямаше никого.*

➤ С местоимение

- *До тях стоеше малко русо момиченце.*

➤ С причастие

- *Опитвам се да уча, гледайки телевизия.*

➤ Със словосъчетание

- *Няколко пъти съм се качвал на Малъовица.*

Видове

1. обстоятелствено пояснение за време – отговаря на въпросите **кога, откога, докога, колко време** и др.

- *Вечер трудно лягам, а сутрин трудно ставам.* (Кога лягам трудно? – *вечер*; Кога ставам трудно? – *сутрин*);

Навярно сте забелязали, че в дадения пример има и обстоятелствени пояснения за начин: *Как лягам? – **трудно**; Как ставам? – **трудно**.*

2. обстоятелствено пояснение за място – отговаря на въпросите **къде, накъде, откъде, докъде** и др.

- *Трябва да тръгнем нагоре, към върха.* (Накъде трябва да тръгнем? – *нагоре*; *Накъде трябва да тръгнем? – към върха*);

3. Обстоятелствено пояснение за начин – отговаря на въпросите *как, по какъв начин*

- *Лесно ще се справя със задачите по български език. (Как ще се справя? – лесно);*

4. Обстоятелствено пояснение за количество и степен – отговаря на въпросите *колко, колко пъти, в каква степен*

- *Хлопането се повтори дважд, трижд. (Колко пъти се повтори хлопането? – дважд, трижд);*

5. Обстоятелствено пояснение за причина – отговаря на въпросите *защо, по каква причина*

- *От вълнение Иван не може да отговори на хубавите думи. (Защо, по каква причина не може да отговори? – от вълнение);*

6. Обстоятелствени пояснения за цел, за условие, за предположение, за уточняване и др.

- *Учим английски, за да можем да пътуваме по света. (С каква цел учим английски? – за да можем да пътуваме по света). Ако вали, няма да излизаме. (При какво условие няма да излизаме? – ако вали). Макар че беше уморен, продължи да работи. (Въпреки какво продължи да работи? – макар че беше уморен). Ще се видим пред самия вход на театъра. (Де конкретно ще се видим? – пред самия вход на театъра).*

2. Направете синтактичен разбор на изреченията в текста и определете вида на обстоятелствените пояснения.

1. Ваня го погледна изплашено. 2. Дъждът вали като из ведро. 3. През лятната ваканция ще ходя на море. 4. В автобуса той винаги отстъпва място на възрастни хора.

1. Как са изразени обстоятелствените пояснения?

3. Разширете с обстоятелствени пояснения сказуемите в следните изречения:

1. Връхлита вятър. 2. Те пеят. 3. Морето шуми.

1. Сравнете началния и новия вариант на изреченията. Кое е общото и кое различното в смисъла и в синтактичния строеж на двойките изречения?

4. Прочетете откъса. Какво постига писателят с разширяването на някои обстоятелствени пояснения? Дайте примери. За да изясните ефекта от разширяването, прочетете обстоятелствените пояснения с и без разширяваща част.

Ненадейно на манастирската вратня се похлопа.

Кучетата лавнаха. Хлопането се повтори дважд, трижд.

Излезе на двора един ратай; в същия миг и един калугер излезе из килията по потури, без калимявка.

(Из Иван Вазов)

1. Определете вида на обстоятелствените пояснения. С какви части на речта са изразени?
2. На две от изреченията (по избор) направете схеми.
5. Сравнете двете изречения по смисъл и по синтактичен строеж. Кое е общото и кое – различното между тях?

Гласчето й звънливо се носеше из двора
Звънливо гласче се носеше из двора.

1. Направете морфологичен анализ на **звънливо** от първото изречение и на **звънливо** от второто изречение.
2. В какви комуникативни ситуации бихте предпочели да използвате единия или другия вариант?

Запомнете!!!

Когато разширеното обстоятелствено пояснение се изразява със съчетание от прилагателно име и съществително име, прилагателното име (ако е от м. р., ед. ч.) се членува с кратък член -я [йъ].

6. Защо се е наложило на ученика да използва обстоятелствени пояснения? Какви са те по вид?

Моето първо хоби е ездата. То се е зародило още когато съм бил на 8 или 9 години.

Ще Ви разкажа една случка, която си спомням много добре. Мама, татко и аз бяхме в Горското. Мама ме качи на кафявия кон. Аз яздех бавно, защото се страхувах. Едно овчарско куче изплаши коня, като започна силно да лае. Конят ми препусна в галоп. Изведнъж ме хвана един овчар. Спаси ме в последния момент.

Когато яздя, се чувствам като птица.

1. Направете правописен и правоговорен анализ на думите: **кафявия, конят, последния**.
7. Прочетете текста. Определете стила, типа, темата и основната му мисъл.

НЕСЕБЪР

На малък, скалист остров на 37 км североизточно от Бургас, свързан със сушата чрез тесен, изкуствен провлак, Несебър е перла в короната

на българското Черноморие. Курортът е известен с многобройните си средновековни църкви, макар и голяма част от които да са изпитали удара на времето върху себе си. В разгара на туристическия сезон Несебър бива обсаден от туристически групи и продавачи на сувенири. Курортът попада в списъка на световното културно наследство на ЮНЕСКО.

Красивото градче предлага на туристите и няколко музея. В хотелите в стария град се предлагат прилични условия за живеене, а имайки предвид близостта на Слънчев бряг, няма да ви липсва възможност за практикуване на водни спортове и всевъзможни забавления. Не е случаен фактът, че Несебър си е спечелил славата на едно от най-добрите места за почивка в България.

(Из печата)

1. Извадете обстоятелствените пояснения и определете вида им.

8. Прочетете текста и изпълнете задачата.

ЗАМЪКЪТ ПИДХИРЦИ

Замъкът Пидхирци е един от най-добрите примери в Европа за комбинация от ренесансов дворец и бастионни укрепления. Построен е през първата половина на XVII в. по поръчка от коронния хетман Станислав Конеполски. Дворецът е разположен на 399 м надморска височина над морското равнище, а долината на река Стир започва в подножието на този хълм. През 1720 г. замъкът заедно с много села преминава към фамилията Зевуски.

Граф Зевуски събира в замъка Пидхирци голяма колекция от картини, оръжия, стари книги и мебели. Шляхтата от цялата околност идвала тук за празненства и забавления. Тези празненства понякога продължавали със седмици. Френският писател Оноре дьо Балзак дори е отсядал в Пидхирци. В периода на разцвета си замъкът бил украсен от най-добрите скулптори и художници в Европа. В миналото пред

него е имало красив италиански парк. За съжаление той не е оцелял до наши дни.

Уникалната историческа сграда също е претърпяла много беди. През 1787 г. Пидхирци е купен от Северин Жевуски. Той създава в замъка алхимична лаборатория. Именно тогава изчезват най-ценните картини от колекцията на замъка. Оттогава сградата е в упадък, многократно е разграбвана и разрушена. През лятото на 1915 г. в него се намира 5-и австро-унгарски корпус. Замъкът е бил заплашен от разрушаване от руската армия. Въпреки това благодарение на заповедта на генерал Брусилов замъкът е запазен, но плячката, която не е била разграбена по-рано, е разграбена.

(Из интернет)

1. Открийте и назовете обстоятелствата, определете вида на значението им и начина на изразяване.
2. Кой видове обстоятелства се срещат най-често в текста? Свързано ли е това с вида на речта и със съдържанието на текста?

9. Прочетете текста. Разкажете го на български език. Извадете обстоятелствата, определете вида им. Сравнете ги в украинския и в българския език. Имат ли разлика?

Разом із поетичним талантом в українського філософа й ученого Григорія Сковороди проявляються й риси аскета: їв він завжди ввечері, уживав лише овочі та молочні страви, м'яса та риби зовсім не їв, спав лише чотири години на добу, вставав до схід сонця, лягав пізно вночі й при цьому завжди був веселий, бадьорий, рухливий, помірний, добродушний і поштивий...

(За Д. Яворницьким)

10. Съставете разказ за обичаите и традициите, свързани със зимните празници, като използвате различни видове обстоятелства.

Тема 10 ОПРЕДЕЛЕНИЕ (Означення)

Определение – второстепенна част на изречението, която пояснява съществително име, като разширява или конкретизира значението му.

- Всяка част на изречението, която съдържа определение, е *разширена част*.
- Определението отговаря на въпросите **какъв, чий, колко**, зададени към поясняваното съществително име.
- При синтактичен разбор на изречението определението се подчертава с една вълнообразна линия.

Изразяване на определението

- С прилагателно име:
 - Обичам *хубавите есенни дни* (какви дни? – хубави; есенни);
- С числително име:
 - Тази година имаме *двама нови ученици* (колко нови ученици? – двама);

Навярно забелязахте, че в това изречение има още две определения – едното е изразено с местоимение (*тази*), а другото с прилагателно име (*нови*).

- С местоимение:
 - *Мое* училище е най-хубавото (чие училище? – мое);
- Със съществително име:
 - Трябва тук някъде да има място за *почивка* (какво място? – за почивка);
- С наречие:
 - В *съседния* клас има много момичета (колко момичета? – много)
- С причастие:
 - *Играещите* деца не чува влизането на учителя (*кои* деца? – играещите).

Обърни внимание – въпросът винаги се задава към съществително име; запомни – ако задаваме въпрос към съществително име, то думата, с която отговаряме, е определение на това съществително.

Видове определения

1. Съгласувано определение – най-често се изразява с прилагателно име, но може да бъде изразено и с причастие, числително и местоимение.

- С прилагателно име:
 - *Утринното слънце изгря над планината* (утринното – прилаг. име, ср. р., ед. ч.; слънце – същ. име, ср. р., ед. ч.; съществителното и прилагателното са съгласувани по род и число).

➤ С причастие:

- *От върха едва се виждаха изкачващите склона хора.*

➤ С числително:

- *Трите прасенца заживели мирно и щастливо.*

➤ С местоимение:

- *Това е моето училище.*

Съгласуваното определение приема определителния член на поясняваната дума (на определяемото).

2. Несъгласувано определение – обикновено се изразява със **съществително име**, стои след поясняваната дума и се свързва с нея **чрез предлог**:

- *Кракът на масата беше счупен* (кракът – същ. име, м. р., ед. ч.; масата – същ. име, ж. р., ед. ч.; определението *на масата* и поясняваната дума *кракът* не са съгласувани по род)

- *Краката на масата са счупени* (променихме числото на поясняваната дума, а определението не се промени).

➤ Кратките форми на притежателното местоимение *ми, ти, му, ѝ, ни, ви, им* винаги са несъгласувани определения.

ЗАПОМНЕТЕ – можем да открием дали определението е съгласувано или несъгласувано, като променим поясняваната дума по число – ако трябва да променим и определението, то е съгласувано; ако не трябва да го променяме, то е несъгласувано:

- плоския камък → плоските камъни – определението *плоския* трябва да бъде променено, защото е съгласувано с думата, която пояснява.

- цвета на морските звезди → цветовете на морските звезди – определението *морските звезди* не се нуждае от промяна, защото не е съгласувано с думата, която пояснява.

1. Прочетете текста и изпълнете задачите.

Сънуваше в тоя миг зелено небе с чисти и нежни облаци. Те спокойно се носеха над тази безкрайна равнина. Сънуваше тези кафяви скали. Сред тях малко планинско езеро блестеше като синьо око от стъкло. Сънуваше червени покриви сред тъмните клони на боровете. Усещаше дълбоко в душата си сладкия дъх на смолата.

– Време е да ставаш, Алек...

– Да, майко – отвърна той тихо.

И някаква плаха нежност погали като с ръка сърцето му.

– Време е, Алек!...

Сега се носеше като облаче над степта. Гледаше пъстрите гърбове на антилопите. След това внезапно отвори очи. Видя желязното лице на робота Дирак.

- Пристигаме ли? – попита той глухо.
- Да, Алек – отвърна спокойно роботът. – Време е да се събудиш...

Човекът въздъхна едва забележимо и се огледа. Съзнанието му се възвърна внезапно и остро. Сега той знаеше много добре, че се намира в биокамерата на кораба «Нептун», на шестнайсет светлинни години от планетата Земя... Неговите шестнайсет години, които звездният кораб неумолимо разтягаше.

(По Павел Вежинов, из «Сините переруди»)

1. Направете синтактичен анализ с подчертаване на второто, третото и четвъртото изречение от текста. Групирайте определения в тях, като попълните таблица по следния модел:

Определения прилагателни	Определения местоимения	Определения изрази с предлог и съществително

2. От първия абзац на текста извадете два изрази, в които определението да е преди определяемото, и два изрази, в които то да е след определяемото. Наблюдавайте как са изразени определенията и с обстоятелствените пояснения.
3. Направете синтактичен анализ на подчертаните изречения. Сравнете каква информация се изразява с определенията и с обстоятелствените пояснения.
4. В текста са употребени изразите **клони на боровете, душата си, сърцето му, съзнанието му, биокамерата на кораба**. Препишете ги в тетрадките си и посочете кое е определяемото и кое – определението в тях.
5. Трансформирайте изразите от задача 4 така, че определенията в тях да се свързват с определяемите чрез съгласуване.

2. Направете синтактичен анализ на изреченията.

1. Занизаха се мрачни дни. 2. Духаше силен вятър. 3. С немощен глас продума лястовичката на вятъра. 4. Наведе моравото димитровче цветове над търкулнатото в шумата пукнато гърне.

1. Какви части на изреченията разширяват определенията?
2. Как са изразени определенията?
3. Направете схема на синтактичния строеж на едно от изреченията (по избор).

Образец:

===== ~~~~~

(Схема на синтактичния строеж на първото изречение.)

3. Открийте вида на определенията в изреченията към задача 2.

4. Колко определения има в изречението?

Една дъждовна капка се търкулна по най-долния листец на цвета.

1. Посочете вида на определенията.
2. Направете схема на синтактичния строеж на изречението.

5. Препишете изреченията. Подчертайте определения и решете дали те са съгласувани, или несъгласувани.

1. Лайката отдавна е символ на интимния избор «любов – не любов». 2. Перуниката представлява безсмъртния спомен за починалия. 3. Царевицата символизира духовната красота и святост. 4. Те имат особена сила за младите хора: китка метличина се поръсва върху булките на сватбите („Речник на символите»). 5. И астрите сънуват в луксозен полусън за копринени треви, за слънчеви дни... (О. Олес). 6. В тишината на вечерта разцъфтяват чернобрадите невенчета (В. Семенко). 7. Красотата на розата омагьосва душата, нейната усмивка вълнува сърцето (Б. Писний).

6. Прочетете изреченията. Запишете определения в две колони: една за съгласуваните определения; във втората колона – за тези, които не са съгласувани.

1. Древните египтяни са първите, които са отглеждали цветя преди повече от четири хиляди години. 2. Хората отдавна използват езика на цветята, за да изразяват мислите си. 3. Древните гърци са украсявали домовете си и статуите на боговете с виолетки. 4. Розовото масло влиза в състава на парфюмите. 5. Не всички цветя имат способността да излъчват аромат. (М. Шевчук).

7. Към дадените фрази със съгласувани определения намерете синоними с несъгласувани определения.

Образец: *електрическата сила – силата на електричеството.*

1. Пролетни дни.
2. Морските дълбини.
3. Планинските върхове.
4. Киевски кестени.
5. Командирския заповед.
6. Героична постъпка.
7. Трамвайна спирка.
8. Кристална ваза.
9. Лвовските улици.

8. Преведете на български. Извадете определения и определете вида им.

1. На південному сході хмари, просвічені сонцем. 2. Дитячі очі виглядали з гущини. 3. Спочатку у мене була думка відмовитись. 4. Карета швидкої допомоги забрала її в лікарню. 5. Година для праці настала.

9. Прочетете изреченията. Заменете несъгласуваните определения със съгласувани. Открийте дали смисълът на изреченията се е променил след трансформацията.

1. Украинската бродерия е своеобразна хроника на живота. 2. Селските занаятчийски изобразяват цветята, плодовете и ягодите така, както са ги виждали в природата. 3. В бродерията е закодиран силният дух на народа. 4. Тревата на гората почервения и падна на земята. 5. Очарован от красотата, сякаш поглъщаше всички прелести на природата. 6. Листата и съцветията на кестените украсяват важни срещи, символизирайки потенциала на украинската столица в поезията, музиката и живописата.

10. Прочетете текста. Озаглавете го. Определете темата и основната идея на текста. Посочете определенията, определете вида и частта на речта, използвани за изразяване на определението.

Добротата е състрадание, искреност и щедрост на човешката душа и голяма любов. Добрият човек се отнася с обич и любов не само към хората, но и към растенията и животните. В края на краищата ние сме част от живата природа. За всички е еднакво болезнено да бъдат удряни, за всички е еднакво обидно да бъдат унижавани. Ето защо добрият човек няма да обиди, унижи или нарани никого, защото сме надарени с интелигентност, можем да мислим, да разбираме, да говорим, да изпитваме състрадание, да обичаме.

(Из интернет)

11. Какво е мястото на определението в следната гатанка? Какво установявате? Защо?

Завивам с черга бяла
земята погрозняла.
Сковавам аз реките
и помрачавам дните.
Но пак съм ви любима.
Наричайте ме?...

(Асен Разцветников)

12. Как се членува прилагателното име от м. р., ед. ч., когато с него се изразява определение? Сравнете двете изречения и направете извод.

Есенният вятър брули жълтите листа.
Заекът изскочи от близкия храст.

13. Формулирайте правилата, на които се подчинява пунктуацията на следните изречения, съдържащи определения.

Слушат ромона приятен
Нивите нашир и дълъж
Пада топъл, благодатен,
пада златен майски дъжд.

(Николай Соколов)

1. Защо между *топъл и благодатен* е поставена запетая, а запетая липсва между *златен и майски*?
2. Защо поетът предпочита словосъчетанието *ромона приятен*, а не *приятния роман*?
3. Образувайте изречение, в което словосъчетанието *приятния роман*

е употребено като разширен подлог. Как ще членувате прилагателното име? Защо?

4. Прочетете с подходяща интонация строфата от стихотворението «Майски дъжд» на Н. Соколов. За да се улесните, предварително направете интонационен анализ в изреченията в текста.

СЪЩНОСТ НА ПРИЛОЖЕНИЕТО

• В изречението *Сви се малкото птиче-лястовиче в дъното на гърнето и затрепера от студ и мъка (А. Каралийчев)* *птиче* е подлог, изразен със съществително име. **Кое птиче?** – *лястовиче*. *Лястовиче* пояснява съществителното име *птиче* и уточнява значението му, като го назовава по друг начин. *Лястовиче* е приложение.

Приложението е определение, което дава на предмета друго название. **! Но** обикновеното определение сочи само признак на предмета, а приложението доизяснява същия предмет, като му дава друго название:

- **героичен народ (съгласувано определение)** → **народ от герои** (несъгласувано определение) → **народ герой** (приложение)
- **снежна топка (съгласувано определение)** → **топка от сняг** (несъгласувано определение) → **топка сняг** (приложение)

Приложението може да бъде объркано с несъгласуваното определение. Не трябва да се забравя, че несъгласуваното определение се свързва с определяемото чрез предлог, а приложението се прилага направо, без предлог.

- Приложението отговаря на въпросите *кой, какъв*, зададени към думата, която пояснява.
- При **синтактичен разбор** на изречението приложението се подчертава с две вълнообразни черти.

Приложението участва в състава на **подчинителни словосъчетания**, в които уточнява и конкретизира смисъла на определяемото.
Сви се малкото птиче-лястовиче.

Изразяване

- Приложението се изразява със **съществително име** – съществително име пояснява друго съществително:

Доктор Милев, връх Ботев, село Свежен, училище «Граф Игнатиев», романът «Тютюн», писател фантаст, къща музей.

Правопис

- Приложението се пише винаги отделно от поясняваната дума.
 - **поет революционер, шапка невидимка, писател хуморист**
- За да бъдеш сигурен в правописа, членувай! Ако се промени само първата дума – пиши отделно:
- поетът революционер, шапката невидимка, писателят хуморист.**

Снага-топола, очи-череши, гайтан-вежди – пишат се полуслято, защото са фразеологизирани съчетания (схващат се като цял израз).

➤ Приложенията се ограждат в кавички, когато са условни названия на улици, книги, вестници, учреждения:

- **вестник «Свобода», стихосбирката «Подир сенките на облаците», театър «Възраждане»**

➤ Приложения, с които се означават звания, професии, титли, длъжности и т.н. се пишат с малки букви и не се членуват:

- **професор Васева, генерал Петров, доктор Димов, инженер Стойчев, академик Василев**

Когато стоят пред името, тези приложения задължително се съкращават: **проф. Васева, ген. Петров, д-р Димов, инж. Стойчев, акад. Василев**

! Но ако приложенията са обособени, разширени и стоят след името, не се съкращават:

- **М. Иванов, професор по физика в Софийския университет, възнамерява да се включи в рискован научен експеримент.**

➤ Когато приложенията са прякори и прозвища, винаги се членуват с кратък член а/я.

- **Още докато го бранеше от кучетата, Петър Моканина разбра, че тоя непознат селянин не се е отбил при него току-тѣй, а го гони някаква беда. (Й. Йовков)**

- **Дякона (В. Левски) неуморно обикалял градове и села.**

- **Знаменосеца (Странджата) беше станал най-рано.**

1. Прочетете текста. Защо подчертаните думи са приложения?

Вече е традиция преподаватели и ученици от училище «Възраждане» в столицата да организират уроци по български език и литература в къщата на народния поет Иван Вазов. Двуетажната сграда в центъра на град София предлага на учениците петокласници уюта на следосвободенския български дом, както и неповторимото очарование на мястото, където е живял и творил писателят.

(Из печата)

1. Припомнете си кои части в изречението са кратки и кои – разширени. Посочете примери на кратки и разширени приложения. С какви части на речта са изразени?
2. Кои особености в правописа и пунктуацията установявате?

2. Прочетете откъса от ученическо съчинение без употребените приложения. Какво се променя в смисъла на текста?

От моя балкон се вижда почти целият квартал. Надолу по улицата е училище Иван Асен II. Точно срещу нашата кооперация се намира

кино Влайкова. Зад булеварда започват алеите на парка. Гледката е особено красива през есента – художник пейзажист би могъл да нарисова чудесна картина.

3. Редактирайте ученическото съчинение, където е необходимо. Какви начини за редактиране използвахте?

4. В кой от редовете признакът на предмета е изразен с приложение? Обосновете се:

- а) чаша вода
- б) винен оцет
- в) снага-топола
- г) четка за зъби

1. Открийте вида на определенията в останалите редове.

5. Прочетете изреченията. Преведете ги на български. Открийте и назовете приложенията. Обяснете как са написани те. Сравнете тяхното правописание в украинския и българския език.

1. Картину «Таємна вечеря» художник Леонардо да Вінчі уявляв собі як зіткнення добра і зла (М. Шевчук). 2. Початок космічної ери в історії людства світ пов'язує з ім'ям академіка Сергія Корольова. Загалом він розробив багато проєктів керованих ракет, геофізичних ракет, ракет-носіїв (В. Горбунов). 3. Жовта груша, мов диня, від удару аж тріснула, соком-медом іскристим так і бризнуло з неї, на те іскріння відразу й бджола прилетіла (О. Гончар). 4. Управління лісового господарства області затвердило спеціальну програму «Діброва», мета якої – розширення дубових лісів на Прикарпатті (Н. Дичка).

6. Изследвайте и възстановете деформирания текст.

– Изследвайте дали изреченията по-долу образуват едно цялостно изречение. Подредете ги така, че да образуват текст. Запишете го, като използвате правилно приложенията. Обяснете техния правопис.

1. Той е посветен на годишнината от безсмъртната драма/феерия на Леся Украинка.

2. Във фестивала участваха писатели от Киев, Ровно, Острог, Тернопол и Виница.

3. Поетичният фестивал «Горска песен» се проведе в Ковел за шести път.

4. На следващия ден фестивалът се премести в трасето на Нечимне, където под зеления навес на гората се събраха възрастни и деца от околните села, представители на дружество «Просвета», членове на Съюза на украинските жени, учители/словотворци, културни дейци, ученици и възпитаници на училището.

5. Те посетиха музея/имот на Леся Украинка в Колодиажне и говориха на среща с творческата интелигенция, проведена в централната районна библиотека в Ковел (от Н. Хорик).

7. Прочетете текста и като използвате данните, които се съдържат в него, напишете кратък текст за първата българска столица.

Развалините на първата българска столица Плиска (681-983) се намират на 3 км северно от днешния град Плиска. Ето някои данни за нея:

- 811 г. – опожарена при похода на византийския император Никифор I;
- 864 г. – там става покръстването на българите при княз Борис I;
- 893 г. – столицата е преместена в град Преслав;
- XVII в. – градът е разрушен окончателно.

Чешкият изследовател Константин Иречек пръв прави предположението, че мястото на първата българска столица е край град Плиска. Историкът Карел Шкорпил доказва това след разкопките, които прави там през 1899-1900 г.

(Из Енциклопедия «България»)

- 1.** След като напишете текста си, анализирайте го с цел да откриете определенията приложения, които сте употребили.

Сказуемно определение – второстепенна част на изречението, която означава признак на *подлога* или *допълнението*;

- независимо че се нарича сказуемно определение, тази част **пояснява съществително име** в изречението, а не *сказуемото*;
- сказуемното определение пояснява подлога или допълнението чрез *сказуемото*.

Обърнете внимание, че въпросът не се задава направо към поясняваната дума: *въпрос + сказуемо + пояснявана дума*.

- *Кучето се прибра уморено, но радостно.* (Какво се прибра кучето? – уморено, радостно).

Обърнете внимание, че обикновеното определение (съгласувано или несъгласувано) стои непосредствено до думата, която определя, а сказуемното определение обикновено **стои след сказуемото**.

- *Умореното, но радостно куче се прибра.* (Съгласувани определения)
- Сказуемното определение стои след сказуемото, но се съгласува по род и число с думата, която определя.

- *Мама излезе от къщи разтревожена* (Каква излезе мама? – разтревожена; *мама* – ж.р., ед.ч.; *разтревожена* – ж.р., ед.ч.).

Внимавайте! Сказуемното определение и именната част на *съставното именно сказуемо* (виж *сказуемо*) си приличат. Каква е разликата?

- *Тази вечер Иван изглеждаше весел. Изглеждаше весел* е съставно именно сказуемо, защото без втората част (*весел*) изречението губи смисъла си: *Тази вечер Иван изглеждаше (?)*.

- *Тази вечер Иван се прибра весел. Весел* е сказуемно определение. В това изречение службата на *сказуемо* изпълнява пълнозначният глагол *се прибра*, а сказуемното определение *весел* пояснява подлога *Иван*. Ако това е вярно, изречението ще запази смисъла си и без сказуемното определение: *Тази вечер Иван се прибра весел* → *Тази вечер Иван се прибра* (изречението запазва смисъла си).

Само пълнозначните глаголи «отварят» място за сказуемно определение.

- При *синтактичен разбор* на изречението сказуемното определение се подчертава с една права и една вълнообразна черта.

- Сказуемното определение отговаря на въпросите *какъв, каква, какво, какви*, зададени към поясняваната дума посредством *сказуемото*.

- *Тази вечер мама се прибра уморена.* Каква се прибра мама тази вечер? – *уморена*.

Изразяване

С прилагателно име:

- Иван влезе в клас **радостен**.

С причастие:

- Учителката влезе в клас **ядосана**.

Със съществително име:

- Селяните прости **светец** го зовяха. (Ив. Вазов, «Левски»)
- Приеми го, защото идва като **приятел**.

Правопис

➤ Сказуемното определение се съгласува по род и число с думата, която пояснява.

- Тази вечер татко (м.р., ед.ч.) се прибра **съкрушен** (м.р., ед.ч.). Какъв се прибра татко тази вечер? – **съкрушен**.
- Мария (ж.р., ед.ч.) **връхлетя** в стаята **задъхана** и **разтревожена** (ж.р., ед.ч.). Каква **връхлетя** Мария в стаята? – **задъхана** и **разтревожена**.

1. Разделете сказуемните определения от следните изречения според това, дали се съгласуват с подлога, или с допълнението в изречението.

1. Над него стоеше замислен главният турчин със златните копчета. 2. Смяташе го за блестящ дипломат, талантлив писател, изключително културен човек. 3. Старецът беше седнал умислен до електрическата печка и от време на време поглеждаше към внука си. 4. Свестните у нас считат за луди. 5. Гълъбът ужасен го усети над себе си и падна съвсем ниско над водата. 6. Войниците се струпяха жадни за зрелища и смехории. 7. До късно тази нощ земяците стояха будни в земянките си.

2. Посочете сказуемните определения в следните изречения и определете с каква част на речта са изразени те.

1. Те ме смятат вече за свой. 2. Той завари жена си и майка си премалели от страх. 3. Отстрани на шосето клюмаха изпотрошени и утъпкани обраните царевици. 4. Той слиза надолу изправен, строен и подир себе си оставя голямо оживление. 5. В горната кухня зимната тенекиена печка бучи зачервена. 6. Вида продължаваше да стои на поляната замислена.

3. Разграничете случаите на съставно именно сказуемо и на сказуемо определение като второстепенна част на изречението.

1. Безполезно беше да се показва тайнствен, нямаше кого да учуди. 2. Работниците го обичаха като снисходителен и справедлив началник. 3. Там е работата, че разказът му беше някак си неправдоподобен.

4. Бай Иван беше станал любимец на всички. 5. Ако искам да бъда справедлив, трябва да кажа, че тя беше добра и разсъдлива. 6. Момчето изскочи уплашено от кръчмата.

4. Образувайте прости изречения в следния ред:

- 1) подлог сказуемо сказуемно определение-прилагателно,
- 2) подлог сказуемо сказуемно определение-съществително,
- 3) подлог сказуемо сказуемно определение-предложна група,
- 4) подлог сказуемо допълнение сказуемно определение-прилагателно,
- 5) подлог сказуемо допълнение сказуемно определение-съществително,
- 6) подлог сказуемо допълнение сказуемно определение – предложна група.

5. Разграничете случаите, в които са употребени обстоятелствени пояснения и сказуемни определения.

1. Къщата на градинаря стърчеше самотна на припека. 2. След вечеря Еньо излезе от къщи като упоен. 3. Звезделин вървеше кротко и добре разположен. 4. Избрахте ме за войвода и досега не сте ме попитали кой съм аз. 5. Тя отиде дома бързо и развълнувана като младо момиче. 6. Оросените листа на голямата череша в двора блестяха златистостъклени. 7. Дъбакът направи последен скок и също запъхтян и уморен спря. 8. Хаджи Смион взе сбогом от приятеля си и се упъти към дома си ухилен.

6. Прочетете текста. Озаглавете го. Извадете сказуемните определения.

Мукачево е **прелестно градче**, разположено в западната част на Украйна, и е **известно** със своите исторически забележителности и

живописни пейзажи. Градът е **изпълнен** със средновековна атмосфера, а най-забележителният му символ е замъкът Паланок, който е **величествен** и **впечатляващ** с уникалната си архитектура.

Главната улица на Мукачево е **оживена** и **приветлива**, с множество кафенета и магазини, където местните жители и туристи се събират, за да се насладят на **ароматно кафе** и **вкусни сладкиши**. Градът е **обгърнат** от зелени хълмове и е **потънал** в свежестта на Карпатските гори.

Мукачево е **отлично** място за любителите на историята, защото е **наситено** с културни паметници и стари църкви, които са **добре запазени** и **впечатляващи** със своята архитектура. Местните хора са **гостоприемни** и **отзивчиви**, винаги **готови** да посрещнат туристите с усмивка и да ги насочат към най-красивите кътчета на града.

Въздухът тук е **свеж** и **прохладен**, особено в ранните утрини, когато слънцето започва да огрява **сияещите** сгради и **пъстрите** цветни лехи в парковете. Мукачево е **привлекателно** място за тези, които търсят спокойствие и вдъхновение сред природата.

(Анатолий Шамарин)

8. В следните изречения подчертайте сказуемото и отбележете какво казва сказуемното определение за подлога.

1. Той стана известен художник.
2. Резултатите бяха впечатляващи.
3. Въздухът се усещаше прохладен и свеж.
4. Те останаха спокойни по време на изпита.
5. Задачата изглеждаше трудна.

9. Съставете кратък текст (4-5 изречения), като използвате поне 3 изречения със сказуемни определения.

Пример: Днес времето беше прекрасно. Небето изглеждаше синьо и ясно. Хората в парка бяха щастливи и спокойни. Детската площадка остана пълна до късно вечерта.

Тема
13–14

ЕДНОРОДНИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО

(Однорідні члени речення)

Еднородни части – части на простото изречение, които изпълняват еднаква синтактична служба, отговарят на един и същи въпрос и се свързват помежду си съчинително (безсъюзно или със *съчинителен съюз*).

1. Обикновено еднородните части принадлежат на една и съща *част на речта* (*бързо, лесно, вкусно* – *наречия*; *учебниците, тетрадките* – *съществителни имена*)

- *Учебниците и тетрадките са на масата* (*Те са на масата* – еднородни *подлози*, изразени със съществителни имена).
- *Вземи учебниците и тетрадките* (*Какво да взема?* – еднородни *допълнения*, изразени със съществителни имена).
- *Ще сготвя бързо, лесно и вкусно* (*Как ще сготвя?* – еднородни *обстоятелствени пояснения*, изразени с наречия).
- *Към небето полетяха сини, бели и зелени балони* (*Какви балони полетяха към небето?* – еднородни *определения*, изразени с прилагателни имена).

Сказуемите не могат да бъдат еднородни части на изречението, защото всяко сказуемо образува ново изречение.

➤ Еднородните части могат да бъдат и разширени (да имат свои пояснения).

- *Деца се радваха на жълтата иглика и белите кокичета* (*На какво се радваха децата?* – еднородни разширени допълнения).

2. Еднородните части се свързват като независими, равностойни чрез съчинителни съюзи и безсъюзно. При безсъюзното свързване особено значение има интонацията. В нея винаги се долавя изброяване.

- *Затуй му пее песента на Странджа баир гората, на Ирин-Пирин тревата; (Хр. Ботев, «Хайдутини»)*
- *Вредом се почувства нещо страшно, нещо черно, глухо, мъчно.* (Елин Пелин «Напаст божия»)

Веднага откриваш *градацията*, нали? *Градацията*, тъй характерна за поетическия синтаксис, се постига чрез изреждане на еднородни части. Обикновено еднородните части се свързват безсъюзно или с помощта на повторителен съюз.

• ... и студ, и мраз, и плач без надежда
навяват на теб скръб на сърцето. (Хр. Ботев, «Обесването на Васил Левски»)

Свързване на еднородните части в изречението. Съюзите, свързващи еднородни части, се наричат *съчинителни*.

➤ Най-често употребяваният съюз е *и*. При безсъюзно свързване той се поставя пред последната еднородна част и означава, че изброяването е завършено (виж горе третия и четвъртия пример), но съюзът *и* може да бъде и повторителен. В този случай пред второто *и* се пише запетая.

• *И жени, и деца се стекоха на мегдана.*

➤ Съюзите *но* и *а* означават противопоставяне. Пред тях се пише запетая.

• *Не искам шоколад, а сладолед.*

➤ Съюзът *ни-ни* се употребява в отрицателни изречения и може да бъде само повторителен. Запетая се пише пред втората част на съюза.

• *Всички се върнаха, а от Иван ни вест, ни кост.*

➤ Съюзът *или* показва, че от изброените явления е възможно само едното. Той може да бъде и повторителен *или-или*.

• *Ще отида на концерта с Петя или с Таня.*

• *Ще взема или круши, или ябълки.* Повторителният съюз внушава категоричност – в никакъв случай няма да взема и двете.

Ако еднородни подлози са свързани с *или-или*, сказуемото е в ед. ч. Напр. Или Мария, или Ния ще участва в състезанието.

➤ Съюзът *ту-ту* означава редуване и може да бъде само повторителен.

• *Хапвам си ту бадеми, ту фъстъци.*

➤ Съюзът *не само-но и* подчертава, че освен означеното с първата еднородна част има и друго, което говорещият смята за важно.

• *На тържеството бяха дошли не само родители, но и приятели.*

➤ Съюзът *както-така и* служи за сравнение.

• *Както родителите, така и учителите бяха възхитени от видяното.*

1. Открийте съчинителните словосъчетания в следните изречения и докажете, че частите им са равностойни чрез разместване и изпускане. Открийте еднородните части и определете синтактичната им функция.

1. В кал и пек, в дъжд и веевица той пътува упорит, съгрял от надеждата. 2. От сутрин до вечер при него идваха хиляди репортери, фотографи, директори на филмови предприятия. 3. Емнаха се смехове и викот, вдигна се весела олелия. 4. Тя се засмя нервно, неестествено и сухо. 5. Всички тия листа, цветя и клонки, венци и китки по целия иконостас лежат върху тънка, ситно издълбана дантела от чудни

плетеници. 6. През рамената му имаше още праметнати чанти за писма, бинокъл, компас и други дреболии.

2. Преобразувайте изреченията, като образувате съчинителни словосъчетания навсякъде, където е възможно, и поставете препинателните знаци, ако е необходимо.

1. Елегантни жени в пъстри копринени рокли преминаваха бавно покрай греещите витрини. 2. Необикновените буйни натури принасят добро на своите близки с решителните си постъпки. 3. Старият фокусник скри тайната карта на града в джоба на жилетката си. 4. Понякога той правеше бележки; с висок глас, като че говореше на глухи. 5. Тъй наричали дядо ми, защото уж бил много красноречив.

3. Разгледайте пунктуацията и се мотивирайте в кои случаи правилно е поставена запетая пред *и* или *или*, а в кои – не. Поправете грешките.

1. Новият директор си купи червен, син и зелен химикал, и три големи бележника. 2. Чудя се дали да си взема кафе или какао с мляко, или без мляко. 3. Две книги със скъсани корици и страници, и три овехтели папки бяха паднали зад вратата на прашната стая. 4. Децата, зачервени до уши от игра, и техните родители се събраха в тесния кабинет. 5. Често си спомням мама, бог да я прости, или тате. 6. Не знам кой ще дойде пръв: Мария, хубавата сестра на най-добрия ми приятел, или Павлина.

4. Поставете изпуснатите препинателни знаци, засягащи пунктуацията при съчинителното свързване в простото изречение.

Над високото му изпъкнало и ръбато чело падат малки потни кичури от сребристосива коса и чудесно украсяват това продълговато сухо но здраво и червено лице, по което, както всякога, лежеше надменното спокойствие на една калена и волна душа. Гъстите му надвесени вежди ловджийският поглед на кадифените му очи и дългите му, от сребърна коприна, мустаци, чиито краища лежаха чак на раменете му, придаваха една чудна привлекателност и почтеност на цялата му юнашка снага.

5. Прочетете текста. Открийте еднородните части и определете синтактичната им функция.

МУСАКА С КАРТОФИ

Едва ли има дом, в който да не е готвено това ястие. В България, традиционната мусака се приготвя от кайма, кромид лук, домати и подправки, които се задушават заедно, след което се смесват с нарязани картофи и всичко заедно се пече във фурната. Малко преди ястието

да стане готово, се прави заливка от яйце, кисело мляко и брашно. Мусаката се залива с нея и се допича до златист цвят. Често се яде с кисело мляко.

(Никола Дончев)

6. Препишете текста. Поставете препинателните знаци. Обяснете тяхната употреба.

Ефросиния Ярославна е староруска княгиня, дъщеря на галицийския княз Ярослав Осмомисъл, съпруга на Игор Святославич, княз на Путивл Курск Новгород-Сиверск а по-късно и на Чернигов. Според събитията описани в «Сказание за похода на Игор» на 23 април 1185 г. княз Игор Святославич тръгва на поход срещу половците. Преду-
прежденията на природните сили и убеж-
даването на съпругата му Ефросиния, която имала предчувствие за беда, не го спрели. Войската на Игор била разбита, а самият княз бил ранен и пленен от врага. Земите на Игор Святославич, както и владенията на зависимите от него князе, били опустошени от половското нашествие. Ярославна напуска Новгород-Сиверски и се премества в Путивл, където на градската стена плаче и оплаква съпруга си, призовавайки на помощ природните сили. Верността и любовта ѝ, подобно на талисман, я защитават в беда, спасяват я от смърт и правят чудо. Благодарение на молитвите на вярната си съпруга князът се спасява от плен през същата година и възвръща властта и градовете си.

(Сергей Кабанов)

7. Изпишете 5 изречения с различни видове еднородни части от художествени произведения; направете синтактичен анализ на два изречения.

8. Опишете снимката, като използвате еднородни части на изречението.

Катерина Билокур. «Щастие».

9. Препишете изреченията и изпълнете задачата.

1. В гората пътеката се преплиташе между неравности и храсти от седеф (В. Малчева). 2. Вода и мъгла кал и неравности стари корени и първата зеленина се преплитат тук (Ю. Шилов). 3. Зубрите ядат листа, клони кората на дърветата и различни билки (Из енциклопедията). 5. Към ядливите гъби спадат боровинки и печурки сърнели и пачи крак пъстърви и масловки. (Из списание).

1. Поставете препинателните знаци.

2. Определете синтактичната роля на еднородните изречения и ги подчертайте.

10. Прочетете текста и изпълнете задачи 1-4.

Всеки народ и всяка култура имат свои национални особености. Такива особености откриваме и при приготвянето на храната, храненето и поднасянето на ястията. Традициите в храненето, използваните продукти, похвати на приготвяне и сервиране са довели до обособяване на кулинарни зони. Те обхващат една или няколко страни и дори и по-големи части от Континентите. В тези зони се наблюдават сходни култури на народите и сходни кулинарни традиции.

Според регионалните принципи българската кухня е част от южно-европейската. В тази група се включват още унгарската, румънската и южнославянската кухня. Спецификите на българската кухня я определят и като балканска. Затова много ястия, приемани като типични за българската национална трапеза, присъстват и в турската, румънската, сръбската, гръцката или албанската кухня. Общо за тези народи е, че използват много сурови или консервирани зеленчуци и силни ароматни подправки.

Тракийската, славянската и прабългарската кухня са в основата на българската кухня. Важно значение за оформяне на специфичния облик на нашата кухня има географското положение на страната, икономическото развитие, селското стопанство, религията и др. През различни исторически периоди влияния идват от гръцката и турската кухня.

Според археологическите данни основните съставки на древната кухня по нашите земи са били традиционните за района зеленчуци. На трапезата най-често е имало зеле, моркови, цвекло, ряпа, лук, чесън. От бобовите растения са били познати лещата и грахът. Приготвяли са и ястия от овче, козе, свинско, говеждо или птиче месо, както и от дивеч. По-късно, в периода XVI–XVII в., българите се запознават с «екзотичните» растения и животни, открити в Америка.

Сред най-често използваните продукти се нареждат фасулът, пиперът, доматиът, картофът и пуешкото месо. От Азия се появява оризът. Пак от изток, от Индия и Шри Ланка, произхожда патладжанът.

След Освобождението българите се запознават с европейската кухня. От Франция, Германия, Австро-Унгария идват различни нови технологии за приготвяне на храната и начини за поднасянето ѝ.

(Из интернет)

1. Открийте в текста изреченията с еднородни части. Запишете ги. С какви съюзи са свързани?

2. Направете синтактичен анализ на изреченията с еднородни части от първия абзац на текста, за да определите каква е функцията на еднородните части в тях.

3. Открийте в текста изреченията, в които има еднородни определения, и ги запишете. Те са общо шест.

4. Каква синтактична служба изпълняват еднородните части в подчертаните изречения?

5. Сигурно имате свое любимо ястие. Запишете рецепти за приготвяне на томата. Ако сте използвали еднородни части в текста на рецептата, определете какви са те според своята служба в изречението.

6. Включете думите *плодове и зеленчуци* в три изречения, в които те да изпълняват съответно синтактична служба на еднородни подлози, еднородни допълнения и еднородни определения.

11. Препишете текста, като поставите пропуснатите запетаи в него.

Етикетът е сбор от правила, които регулират нашето поведение на обществени места формите на обръщение и поздрави облеклото и др. Той е част от културата на обществото и на отделната личности зависи от националността историческото развитие традициите и обичаите а в някои случаи индивидуалността на всеки човек. Вниманието към околните и добронамереността учтивостта и зачитането на достойнството уважението и готовност за помощ – това са основните качества, с които са свързани етикетните правила. Поведението ни трябва да се ръководи от уважението учтивостта благодарността. Скъмността приветливостта добрият външен вид приятният разговор чувството за мярка показват важни черти на характера.

(Из списание)

12. Специалисти твърдят, че основните правила на етикета са доста лесни. Това са култура на речта, учтивост, чист външен вид и контрол над емоциите. Съгласни ли сте с това мнение? Аргументирайте се.

Вече разбрахте кога еднородните части се отделят със запетая, но понякога пред или след тях стои **обобщаваща дума**, която ги обединява, и тя трябва да бъде отделена. **Обобщаваща дума** може да бъде всяка част на изречението освен сказуемото.

➤ Когато **обобщаващата дума** стои пред еднородните части, след нея се пише двоеточие или тире:

- *В Дунав се вливат реките: Вит, Осъм, Янтра.*
- *На пазара може да се види **всякакъв зеленчук**: домати, краставици, чушки, карфиол.*
- *За сладкиша са ти нужни **следните продукти**: брашно, яйца, масло, захар и бакпулвер.*

➤ Когато обобщаващата дума стои след еднородните части, пред нея се пише тире:

• *Домати, краставици, чушки, карфиол – **всякакъв зеленчук** може да се види на пазара.*

• *Възрастни и деца, учени и прости – **всички** го уважаваха.*

• *Улиците, къщите, дърветата – **всичко** беше побеляло от сняг.*

Обърнете внимание, че сказуемото се съгласува по число с обобщаващата дума.

• *Домати, краставици, чушки, карфиол – **всякакъв зеленчук** (ед.ч.) може да се види (ед.ч.) на пазара.*

• *Домати, краставици, чушки, карфиол – **всякакви зеленчуци** (мн.ч.) могат да се видят (мн.ч.) на пазара.*

13. Прочетете низовете от думи. Открийте и назовете обобщаващите думи. Използвайте ги, за да направите изречения.

1. Мечки, елени, дивеч, диви свини, зайци.
2. Конете за езда, конете за впряг, тежки камиони.
3. Бозайници, вълци, лисици, рисове, язовци.
4. Конете, кучета, котки, крави, домашни животни.
5. Ловни кучета, дакел, хрътка, гонче, хъски.

14. Препишете изреченията и използвайте препинателни знаци.

1. Имахме всякакви коне хитри и нелюбезни, нещастни и обидени, уплашени и тревожни. 2. Дядо говореше със конете и телетата с билките със старата круша и дъба с всичко живо. 3. В резултат на тази диалектика на природата на патицата кокошка чайка всички наши птици разпознаваха Тихон отдалеч и се скриха във водата под водните лилии. 4. Дядо ми съжаляваше, че в горите вече рядко се виждат диви животни таралеж, заек, хрътка, вълк. 5. Лозовите масиви, скалите и гората — всичко блести и сияе на слънцето.

(По О. Довженко).

15. Прочетете текстовете и изпълнете задачите.

Текст 1. Крокодилите пълнят стомасите си с камъни. Това им помага в различните процеси: смилане на храната и гмуркане. Смята се, че камъните помагат на крокодилите да поддържат равновесие и стабилност във водата.

Текст 2. В Париж, Берлин, Борго, Сан Лоренцо – в много градове има паметници на кучетата за техните заслуги. Във Франция има паметник на кучето Бари Сен Бернар, което спасило четиридесет души по време на снежна буря в Алпите. Куче-водач за слепи има в Германия. В Италия има паметник на кучето Вярно, което в продължение на 14 години всяка вечер отивало до влака, за да посрещне своя стопанин, загинал във войната.

Текст 3. Октоподите са невероятни животни, които живеят в дълбините на морето. Те се хранят с различни морски обитатели: мекотели, охлюви, ракообразни и риби (*Из интернет*).

1. Напишете по едно изречение от всеки текст с обобщаваща дума и еднородни части на изречението.
2. Коментирайте пунктуацията в написаните изречения.

16. Преведете на български. Поставете пропуснатите препинателни знаци.

Україна – земля наших батьків, земля наших дітей. У ній є все ріки, озера, ліси і гори. Навесні сади прикрашають квітучі дерева вишні і сливи, яблуні і груші. Влітку діти й дорослі з задоволенням ласують ягодами малиною, смородиною, суницею, ожиною. У лісах ростуть рослини чорниця, брусниця, журавлина, черемха. На все життя залишиться в пам'яті запах квітів і чорнобривців, і нагідок, і маку.

(Роман Олійник)

17. Препишете и обяснете употребата на препинателните знаци. Подчертайте еднородните части на изречението и поставете обобщаващите думи в квадратчето. Коя е обобщаващата дума във всяко от изреченията? Нарисувайте схема на всяко изречение.

I. Казват, че Довбуш скрил съкровища в скалите: сребро и злато, юзди и сбруи. (Л. Забаща.) Старецът беше облечен в ежедневни дрехи: в платнени панталони, в риза от калцуни. (О. Гончар.) Срещу него стоеше нисък мъж. Всичко по него беше закръглено: главата, бузите, румените бузи, крачолите и коремът. (М. Стелмах.) Потисничество, робството и кръвта – всичко ще изчезне завинаги. (Б. Гринченко.)

Хората от различни поколения: дядовци, бащи, деца – се стремят към свобода и независимост за своята Родина. (Из списание)

II. Всичко е в злато: и кестени, и върби, и Святошин, и Печерск, и Березняк. (Д. Луценко.) Планини, дървета, облаци – всичко е толкова неземно! (О. Довгий.) Различни билки привлякоха погледа ми: копитца и рачешки врат, риган и чернобил, адонис и жълт кантарион, бял равнец и розмарин, бял равнец и риган, сладка детелина и плаун, глухарче и млечка – всички те растяха по земята, в блатата и по водата. (М. Стелмах).

18. Напишете кратък текст (4-5 изречения), като използвате обобщаващи думи, за да изброите предмети, хора или събития.

Пример: Всички гости – приятели, роднини и съседи – се събраха в градината. Всичко – храната, напитките и декорациите – беше подготвено предварително. Навсякъде – в стаите, в градината и на верандата – се усещаше празнично настроение.

19. Проверете знанията си по изучената тема, като направит следвайки линка!

Тема
15

**ЕДНОРОДНИ И НЕЕДНОРОДНИ
ОПРЕДЕЛЕНИЯ**
(Однорідні і неоднорідні означення)

1. Прочетете текста и отговорете на въпросите.

СЕМЕЙСТВОТО НА ПАЛЯНИК

Паляник, съпругата му Василина и всички деца много си приличаха. Всички те имаха *черни тънки* вежди, *лъскава тъмна* коса и *кръгли кафяви* очи. Но най-голямата дъщеря, Василина, беше изненадващо красива. *Широкото* ѝ *бяло* чело блестеше на слънцето като бяло цвете. *Тънкият* ѝ *прав* нос блестеше на слънцето, а пълни и големи устни стърчаха като розов пъп. Около тънката шия имаше черен шнур с дукач и *малка фина* огърлица. На главата ѝ имаше две *дебели черни* коси, вързани с червени плитки. По бузите ѝ се разля нежна, едва забележима руменина.

(По И. Нечуй-Левицки).

1. Как ще се промени текстът, ако определенията бъдат премахнати?
2. Защо те са използвани в текста?
3. Помислете защо между подчертаните определения няма запетаи.

Нееднородните определения поясняват предмета по различен начин.

- *Нашият роден Балкан често е възпяван в народните песни.* Чий Балкан е възпяван в народните песни? – *нашият*; Какъв Балкан? – *роден*. Съгласуваните определения *нашият* и *роден* не са еднородни. Между нееднородните части не може да се постави съюз *и* (*или*).

- *В пристанището бяха акостирали големи презокеански кораби.* Между определенията *големи* и *презокеански* не може да се постави съюзът *и*, защото ще означава, че презокеанските кораби не са големи, а това противоречи на логиката. Тези определения **не са еднородни**.

2. Прочетете изреченията. Намерете и назовете еднородните и нееднородните определения и обяснете употребата на препинателните знаци.

1. Смисълът на живота е да не предаваш истинската си младежка мечта (И. Малкович). 2. Добротата е много вместително, многостранно чувство (Я. Щербак). 3. Съществува такова деликатно и нежно, силно и смело, ненарушимо и несломимо нещо като достойнството на човешката личност (В. Сухомлински). 4. Зеленият къдрав килим на плета лежеше плоско почти до прага (М. Потупейко). 5. Успехът не учи, той само

убеждава умните, упорити хора, че не могат да загубят (М. Шевчук). 6. Дали знаете как спят горичките в лунните пролетни нощи? 7. Песента на любовта трябва да бъде изпята от някой друг. Любовна песен трябва да се пее с различен, нежен глас (О. Травневий).

3. Препишете изреченията, поставете пунктуационните знаци.

1. Тиха мелодична песен се чува от пътя (М. Стелмах). 2. Вечерта чичо Кирил чисто избръснат и светъл отново отиде на гарата с кутията си в ръка (Гр. Тютюнник). 3. Току-що разцъфналите бели череши заслепяват очите на къщата (В. Думански). 4. Лукаш е много младо момче красиво чернобрадо и стройно с нещо детско в очите (Леся Украинка). 5. Тъмната есенна вечер стои зад прозорците (В. Козаченко). 6. Ясните планини покрити с багри се издигат до хоризонта (О. Гончар). 7. Ярkozлатистият мед е събран от весели и прозрачни пчели (М. Рилски).

4. Прочетете изреченията и определете еднородните и нееднородните определения.

1. Пролетта дойде в Украйна рано, бурна и дружелюбна.
2. Големите тютюневи листа веднага ме заплетоха.
3. Отгоре небето е синьо, бездънно, измито от слънцето и развълнувано от пролетта.
4. Веднъж над града имаше тиха, осветена от луната нощ.
5. Понякога просто неочаквано улавях очите ѝ – дълбоки, бдителни, любопитни.
6. Очите гледаха мечтателно през прозореца в лунната мразовита нощ.
7. Синьото, дълбоко небе отвори безкрайното си поле.
8. До нея стоеше едър, як, строг мъж.
9. Студен, бодлив вятър брулеше тежки, оцветени в маслини облаци ниско над главата.

5. Изпишете първо фразите с еднородни определения, а след това тези с нееднородни определения. Поставете запетаи между еднородните определения.

Тих и спокоен характер; висок детски глас; нежен приятен глас; висок строен мъж; високо плоско чело; скромно стройно момиче; магически цветен свят; обучен силен мъж; тънко русо момиче; висок черен мъж; известен тънък текстописец; широки сини очи; дълъг прав нос.

6. Прочетете текста, определете стила и типа на речта. Напишете кратък преразказ, използвайки еднородни и нееднородни определения.

Древен, гъст, предвековен лес във Волиня. По средата на леса има просторна поляна с плачеща бреза и голям, стар дъб. Поляната в края

преминава в тръстика и папур, а на едно място в ярко-зелена блатина – това са бреговете на горското езеро, което се е образувало от горския поток. Този поток изтича от гъсталака на леса, влиза в езерото, после изтича отново и изчезва в храсталаците. Самото езеро е спокойно, покрито с водна леща и водни лилии, но с чист блясък по средата. Мястото е диво, тайнствено, но не е мрачно – пълно с нежната и замислена красота на Полисия. Пролетта. По ръба на леса и на поляната цъфтят първите сини звезди и синчеци, а на тревата се разцъфтяват съсънки. Дърветата все още са без листа, но покрити с пъпки, които скоро ще се разтворят. На езерото мъглата понякога лежи като пелена, понякога се възбужда от вятъра, понякога се издига, разкривайки бледо-синята вода.

(Леся Украинка)

7. Препишете текста. Подчертайте еднородните части на изречението. Извадете еднородните и нееднородните определения. Прочетете написания текст с правилна интонация.

По някаква причина си спомням за това, което чух днес от един ученик на лагерния огън за един обичай на далечните островитяни. «Някъде в Океания, на някакъв остров, имало...

Когато колонизаторите се приземили на този остров, техните сили и тези на местните жители били неравни. Новодошлите разполагали с огнестрелни оръжия, а островитяните имали само древни бамбукови копия. За защитниците на процъфтяващия остров било ясно, че смъртта е неизбежна. Цялото племе излязло за своята предсмъртна свещена

битка. Завоевателите видели пред себе си трагично и жестоко зрелище. Празнично облечена тълпа от мъже, жени и деца се придвижвала към техните мускети и оръдия, носейки копия. Всички те бяха облечени в богати, живописни дрехи, блестящи от бижута, и пееха най-хубавите си песни. Без да изпитват страх, те вървяха до последния, смъртоносен херц, защитавайки се от нашествието със светкавична красота!» Това бяха хора. (Из Джон Гришам)

8. Преведете на български. Посочете еднородните и нееднородните определения. Обосновете мнението си.

І. Ой збереться народ після довгих віків у сім'ю українську єдину. Буде правда цвісти на вкраїнській осяяній ниві. (Б. Грінченко.) Набираюся магнетично сили з відшумілих предківських сторіч. (І. Гайворон.) Сухою травою шепочуть мені суворі козацькі могили. (П. Перейбийніс.) Луки Волині росисті, пахучі. Сиві дніпрові задумливі кручі. (Л. Забашта.)

ІІ. Нас кликав хліб на добре, чесне діло до братнього, трудящого коша. (Б. Олійник.) На столі з-під рушника виглядає житній хліб, дерев'яна сільничка, темніє пучок свіжих кучерявих польових волошок. (С. Васильченко.)

9. Проверете знаннята си по изучената тема, като направите тестовите задачи, следвайки линка!

Тема
**16–
20**

ЕДНОСЪСТАВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ (Односкладні речення)

Едносъставните изречения имат единствена главна част – образувана или от *име*, или от *глагол* – и затова още се определят като *именни* и *глаголни*.

Безглаголни изречения, в които единствената главна част е изразена с някакво име, се наричат *едносъставни именни изречения*. Главната част обикновено е *съществително име*, което може да има различни пояснения: *Дъбова гора, голи ридове, пуси и самотни валози, скали. Какво обаяние за очите, каква услада за душата!*

Едносъставните глаголни изречения са няколко вида: *определенолични, неопределенолични, обобщенолични и безлични изречения*.

Определеноличните изречения са едносъставни изречения с единствена главна част *глагол в първо, второ или трето лице единствено или множествено число*. Подлогът в този вид изречения липсва, но винаги може да се възстанови.

В българския език подлогът на всяко изречение може да се изпусне, защото от лицето и числото на глагола получаваме достатъчно указания, за да определим липсващия местоименен подлог на изречението. Всъщност определеноличните изречения са едносъставни само от формална гледна точка. *Чета книга. Аз чета книга. Четем книги. Ние четем книги.*

1. Прочетете изреченията. Изпишете това, което описва начина на живота, който ви допада най-много. Подчертайте сказуемите и напишете лицето в скоби след тях, числото и наклонението на глаголите в сказуемото.

1. Обикалям между дома и работата като луд, като зъбчато колело. (Е. Коралов) 2. В неволния кръг на инерцията се занимавам с някакви дреболии (Б. Олийник). 3. Ще се скитам из широката вселена, ще посещавам навсякъде като натрапник (В. Симоненко). 4. Страхувам се за щастието си край тихите кейове (Г. Чубач). 5. Вървим през нощта, през бурята в степта, през дъжд и сняг, дебати и дебюти (Л. Костенко).

2. Прочетете и извадете определеноличните изречения.

1. Ще се спънете повече от веднъж. 2. Избягвайте червеите. 3. Те ви посрещат по дрехите ви. 4. Не се страхувам от врагове. 5. Огледах се

наоколо. 6. Скоро ще станем възрастни. 7. Плувайте до брега. 8. Скрихме се зад дърветата. 9. Ще разпънем палатките си там. 10. Вървим по познат път. 11. Гледам небето. 12. Пожелайте си нещо. 13. Не бива да изоставаш толкова много. 14. Харесва ми звукът на горичката. 15. Нека да използваме по-тънки конци. 16. Трябва да изберете нещо свое. 17. Някой ще дойде с автобус. 18. Поканете всички да гледат. 19. Всичко ми е интересно. 20. Те няма да вземат уплашените. 21. Ще се скрия между дърветата. 22. Така хората научават за себе си и за своята земя (Из интернет).

3. Като имате предвид началото и края, напишете мини-съчинение (6-7 изречения) в художествен стил, като използвате едносъставни определенолични изречения.

Животът на Тарас е подвиг

Начало. Трагичната съдба на Кобзар.

Краят. Но въпреки всичко героичният му дух остава несломим: «Наказан съм, измъчван съм, но... не се разкайвам!»

1. Извадете един глагол и направете морфологичен анализ.

4. Напишете рецензия за един от любимите си анимационни филми, като използвате само определенолични изречения (3-4 изречения).

5. Преведете на български. Сравнете изреченията на двата езика.

1. Стою й тихо складаю хаті присягу (В. Думанський). 2. Житиму в цих стінах і питиму чисту воду з криниці в цьому дворі завжди (В. Думанський). 3. Береш вудку й весло та йдеш до річки (О. Васильківський). 4. Дивлячись на край свіжої ріллі, бачу кінець літа (О. Васильківський). 5. Не забуваймо про народні казки, оповіді бувалого діда Івана та інших старих людей, про народні звичаї та обряди (А Чайковський). 6. Думаючи про світ, думаєш про себе (П. Загребельний). 7. Ідемо оце до схід сонця в поле (С. Васильченко). 8. Завжди прислухайся до голосу поета! (П. Федченко)

6. Преобразувайте двусъставните изречения в едносъставни определенолични изречения.

Аз търся положителното във всяка ситуация.

Ние живеем с чувство на радост.

Ти не пестиш усилия и емоции, за да покажеш съчувствие.

1. Каква форма е същата? Каква е разликата?

Неопределеноличните изречения са едносъставни изречения, чиято главна част е *изразена с глагол в трето лице множествено число*. Неопределеноличните изречения нямат подлог. Липсващият подлог при тези изречения може да се интерпретира със значение за неопределено лице. На тези изречения съответстват двусъставни изречения, чийто подлог може да съдържа неопределителното местоимение *някои*.

В селото на Пелинко изведоха песен. В селото на Пелинко хората изведоха песен. В Горно Ровинище дълго време ще разправят за неговите ергенски лудории. В Горно Ровинище някои хора дълго време ще разправят за неговите ергенски лудории.

7. Препишете изреченията и изпълнете задачите.

1. Влиза нечие дете. Те го вземат на ръце. И след това седят на верандата дълго, дълго време (Л. Костенко). 2. Постепенно стават вяли, изсъхват като растения в жегата (Е. Хуцало). 3. Защото бяха ме пребили добре, но ме научиха на много неща (Т. Шевченко). 4. Вече приключиха с жътвата на ръжта (Е. Маланюк). 5. Боядисват със синя боя над устието на реката, боядисват с бяла боя над устието на реката (М. Винграновски). 6. Този манастир го построиха наскоро (Л. Костенко). 7. Работеха на полето и говореха жътварите (Марко Вовчок).

1. Подчертайте главната част в неопределеноличните изречения.

2. Посочете времето, лицето и числото на глаголите.

8. Прочетете текста. Изпишете всичките неопределеноличните изречения. Подчертайте главната част на неопределеноличните изречения. Напишете начина за изразяването на главната част на изречението.

За да осигурят добър живот на къщата, те избират щастливо място за нея. Къща не се строяла на бивш път, в заливната равнина или в сухото речно корито, нито там, където вече е имало построена къща, особено ако тя е била опожарена от мълния. Не са строили на кръстопът, на граница, на поток, на могила или на място, където расте бърз, елша, трепетлика или върба, където някога се е случило някакво престъпление.

Избирали мястото за бъдещата къща тайно от любопитни очи след залез слънце. Най-напред определяли четирите ъгъла и правели вдлъбнатина на тяхно място. Във всяка от тях изсипвали по една шепа ръж. Първо там, където щяла да бъде стаята, след това там, където щяла да бъде печката, а след това там, където щели да бъдат огнището и леглото. Рано сутрин, преди изгрев слънце, те разглеждали купчините зърно. Това се правеше в продължение на три поредни нощи. Ако купчините

не са повредени, тогава колибата може да се построи на това място. А след това, като приготвяха всичко необходимо за строежа, викаха хората на полагане на основите.

И до днес украинските села не забравят старата традиция да строят къща, плевня или хамбар заедно, в една общност.

Приятели, съседи и роднини се канят да се включат. Често се събира почти цялото село, защото почти всеки е или брат, или зет, или кръстник. Започва се рано. Работата е бърза и забавна. За един ден стените на къщата са «оформени»: между дъските се поставя слама, пълни се с цепена глина и се утъпква добре.

Толока е истински празник на общуването, човешкото приятелство и искреността. Песните, шегите и поговорките просто не спират да се леят, особено по време на вечерята, с която домакинът почерпва всички за положения труд (по М. Дмитренко).

9. Прочетете текста. Дайте му заглавие. Каква е темата на текста? Посочете основната идея на текста. Какви аргументи привежда авторът в подкрепа на основната идея? Към кой тип реч принадлежи текстът? Какъв стил на речта е използван в текста? Обяснете как е постигната целостта и съгласуваността на текста. Какви езикови средства са използвани за тази цел?

Люлките окачват на нивото на гърдите на майката, което служи като естествен барометър. Когато на гърдите е студено, люлката се повдига над тях, а когато е горещо, се спуска надолу. За слаба дъщеря правят люлка от калина, а за енергична и здрава – от ясен или върба. Малките, неспокойни момчета поставят в люлка от топола. Тези със здрав, спокоен характер се правят от дъб или явор. Дюшеците се натъпкват със слама, а под възглавницата се поставят мента, мащерка, риган, бял равнец и сухи цветя (О. Кириченко).

1. Как бихте обяснили факта, че за децата са направени различни люлки? Свързано ли е това с качеството на дървото и народната символика?
 2. Изпишете поотделно двусъставните и едносъставните изречения. Посочете граматичната основа на всяко изречение и определете частите на речта, използвани за изразяване на главните части.
 3. Каква е функцията на едносъставните неопределенолични изречения в речта?
 4. Открийте сродните думи на думата **люлка**. На две от тях направете словообразователен анализ.
- 10. Напишете история за едно семейство, като използвате 7-8 неопределенолични изречения със следните думи като главни части: обичам; срещам; уча; празнувам; пея; готвя.**

Работа в групи

- 11. Като използвате неопределенолични изречения, напишете и запишете кратка инструкция по една от темите:**

Как се пече торта за рожден ден.

Как да засадим дърво.

Как да засадим цвете в саксия.

- 12. Запишете текста, подчертайте граматическите основи на изреченията.**

Розата я наричали «милостивото» цвете заради лечебните свойства на парфюма, маслото и водата ѝ. Венчелистчетата ѝ се поставят върху лицето, за да му придадат младежка свежест. Настойката от пчели върху розово масло използвали за подобряване на растежа на косата, а росата, събрана от цветовете, се е смятала за най-доброто средство при възпаление на очите. И до днес розовото масло и вода се използват широко в парфюмерията. Те са компоненти на много лечебни мехлеми, козметични есенции и т.н.

(С. Приходко).

13. Преведете на български.

1. Магазини зачинають о 20-й годині. 2. Навесні на клумбах висадили квіти. 3. Батьків викликали до школи. 4. У краєзнавчому музеї завжди радо зустрічають відвідувачів. 5. У пресі повідомили про наближення буревію. 6. Комбайнерам вивезуть обід у поле. 7. У нашому селі журавлів називають веселиками.

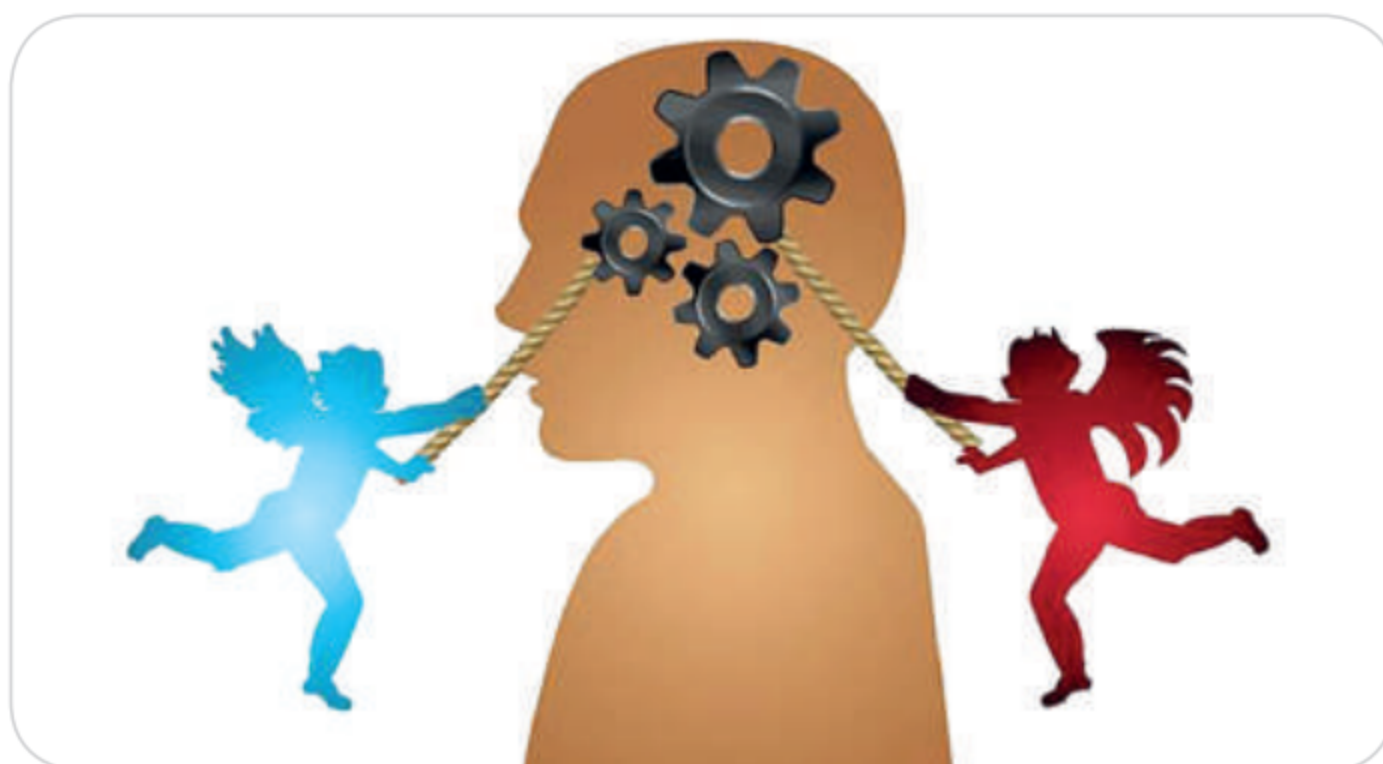
14. Направете словосъчетания с двата дадени глагола (изберете един): *работя, чувствам, събирам се, отлитам*. Използвайте тези словосъчетания първо в определенолични, а след това в неопределенолични изречения.

Обобщеноличните изречения са едносъставни изречения, чиято главна част се изразява с глагол във второ лице единствено число (много по-рядко с глагол в първо лице единствено или множествено число или с глагол във второ лице множествено число). Тези изречения също не съдържат подлог. Липсващият подлог може да се интерпретира със значение за всички лица, към които се включва и говорещият. Затова синонимна обобщеноличните изречения са двусъставни изречения, в които подлогът съдържа обобщителното местоимение *всички* или е лично местоимение, употребено с това значение.

Не питай старо, ами патило. Не питай ти старо, ами патило. Знаем ги тези работи! Всички ги знаем тези работи! Спомнете си народните песни! Спомнете си всички народните песни! Няма да му гледам хатъра! Няма аз да му гледам хатъра!

15. Прочетете изреченията. Определете вида на едносъставното изречение. Аргументирайте своето мнение.

1. Когато много искаш нещо, винаги намираш начин. 2. Не питай какво могат да направят другите за теб, а какво можеш да направиш ти за тях. 3. Като се трудиш усърдно, ще пожънеш успех. 4. В трудни моменти винаги се опираш на семейството си. 5. Обичаш ли, не го крий. 6. Не мисли за утре, живей за днес. 7. Ако прощаваш, сам ставаш

по-силен. 8. Когато обичаш да четеш, винаги намираш време за книга. 9. Като се учиш от грешките си, ставаш по-мъдър. 10. Никога не съди по външния вид.

16. Прочетете текста. Сформулирайте темата и основната му мисъл. Извадете обобщеноличните изречения, определете с каква част на речта е изразено сказуемото. Докажете, че тези изречения са обобщенолични.

ЧЕСТ И СЪВЕЕСТ

Честта и съвестта са две от най-важните добродетели, които човек трябва да има. Когато се уважаващ, винаги постъпваш честно и справедливо. Не лъжеш, дори когато истината боли. Пази се от това да предадеш своите принципи, защото веднъж изгубиш ли честта си, трудно я възвръщаш.

Като правиш това, което е правилно, дори когато никой не гледа, показваш своята съвест. Винаги се стремиш да постъпваш така, че да можеш спокойно да погледнеш себе си в огледалото. Ако нараниш някого, извиняваш се, защото знаеш, че съвестта не ти позволява да си спокоен.

Не можеш да купиш чест и съвест; те се печелят с време и действия. Обикновено казват, че човек, който живее с чиста съвест, спи спокойно. Когато си изправен пред изкушение, винаги се замисляш какво е правилно и какво е грешно. Истинската чест се проявява, когато помагаш на другите, без да очакваш нещо в замяна. Животът е кратък, но оставяш след себе си следа, ако си живял честно и със съвест.

(Сергей Кабанов)

17. Сравнете следните примери и отговорете на въпросите: Кой от изреченията имат явно изразен подлог и къде той се подразбира? Кой от тях не могат да имат синтактично изразен подлог?

1. Заплющя, затреця, наоколо заскрибуцаха клонаците. 2. Притъмня и запръскаха капки. 3. Червените светкавици се гърчеха като змии. 4. Имаше всякакви дири.

Проверете себе си

Първото изречение се състои от три прости изречения, като само последното от тях има явно изразен подлог – съществителното *клонаците*. Второто изречение се състои от две прости изречения, във второто подлогът е съществителното *капки*. Подлогът в третото изречение е словосъчетанието *червените светкавици*. Последното изречение няма изразен подлог. Нито едно от изреченията без подлог не може да се преобразува в изречение с подлог.

Лични изречения са *двусъставните*, както и *определеноличните*, *неопределеноличните* и *обобщеноличните* изречения.

Безличните изречения са едносъставни изречения, чиято единствена главна част е *глагол в трето лице единствено число*. В безличните изречения *подлог няма и не се подразбира*. По друг начин може да се каже, че синтактичната позиция на подлога остава винаги незаета. Сказуемото в безличните изречения може да бъде *глагол*, който е винаги *безличен* (*дожалява ми, мързи ме, свиди му се*), или *глагол, който участва както в едносъставни безлични изречения, така и в двусъставни лични изречения*:

Вали. Дъждът вали. Валят дъждове.

Аз пея. Пее ми се. Пеят ми се хайдушки песни.

Безличните глаголи са *възвратни* (*свечерява се, струва ми се*) и *невъзвратни* (*има, мръква, съмва*). Безличните глаголи, например, могат да изразяват:

констатация и оценка – *излиза, личи, заслужава си*;

природни състояния – *съмва, вали, замириса, разхлади се*;

наличие или липса – *има, няма*.

Част от безличните глаголи винаги се употребяват заедно с кратката форма на личното местоимение, което в едни случаи има служба на *пряко допълнение*, а в други – на *непряко допълнение*: *няма я, дожаля му, яд ме е, струва ми се*.

Запомнете!!!

Сравнете и запомнете! Със знак плюс е отбелязана възможността глаголът от определен вид изречения да бъде в съответното лице и число.

	Единстве- но число 1 л.	Единстве- но число 2л.	Единстве- но число 3 л.	М н о - жествено число 1 л.	Мно- жествено число 2 л.	М н о - жествено число 3 л.
определе- нолични	+	+	+	+	+	+
неопреде- ленолич- ни	-	-	-	-	-	+
обобще- нолични	+	+	-	+	+	+
безлични	-	-	+	-	-	-

18. Прочетете текста и изпълнете задачите.

Разрушителните сили на природата, магьосничеството, болестите – всичко, което застрашавало живота на човека и не зависело от неговата воля, някога се е възприемало като действия на тайнствени свръхестествени сили, които, според древните вярвания, уж управлявали промените в природата и също така влияели на състоянието на човека.

Тези неизвестни сили понякога били наричани с местоимения като *нещо* или *то*. Те били формални подлози в двусъставни изречения като: *Нещо (какво ли е то) там тропа (ходи, шушне, тряска, блъска, ръмжи, скърца, пълзи; зашумя, зашепна, засвистя, загърмя, затрещя, запищя).*

С течение на времето повечето от тези изречения започнали да се използват без подлог. А личните глаголи в тях придобили безлично значение: *Боцна в хълбока. Стегна около сърцето. Залепна в блатото. Завъртя в коленете. Разфуча се. Затрупа пътищата със сняг. Селата ги наводни.*

Младото – сякаш с коса го покоси (Марко Вовчок). Като че ли жар се сипеше по кожата (И. Карпенко-Карий). Какъв вятър ви довя? (М. Кропивницки). Дано те вдигне и метне! Дано го издигне и блъсне! Дано те изтръгне с корените! Дано добро да не види! (Виж също полушеговити като: Дано ти засърби носът! А дано ги вихър отнесе!)

Тематично подобни са изреченията с безлични глаголи: *Съмва се. Развиделява се. Стъмнява се рано. Съмря се. Искане ми се да спя. Мечтае ми се сладко и т.н.*

(По В. Жайворонок).

1. Докажете, че текстът принадлежи към научния стил.
2. Озаглавете текста и резюмирайте го.
3. Извадете пет безлични изречения, в които казваните: а) изразяват състояние на природата или околната среда; б) описват психическото или физическото състояние на човека.

19. Преобразувайте двусъставните изречения в безлични изречения. Запишете ги.

1. Вятърът разклати дърветата. 2. Снегът затрупа пътищата. 3. Вятърът духа силно през нощта над цялото крайбрежие с пронизващ студ. 4. Дъждът вали силно цяла нощ. 5. Слънцето изгря рано тази сутрин. 6. Бурята разруши старата къща. 7. Вълните заляха брега. 8. Хората разчисти-ха улиците след бурята. 9. Студеният вятър охлади въздуха. 10. Децата разпиляха играчките в стаята. 11. Шумът от улицата прониква дразнещо в тишината на библиотеката.

20. Прочетете текста, докажете, че той е размисъл, извадете безличните изречения. Определете темата и основната мисъл.

Там се намират Канив и Тарасова гора... Земята потъва в бели облаци. Става все по-светло. Ние сме зад облаците. Забавно е. Величествено. Усещане за космическото и гордост от човека ме обгърна. Летя в слънчевия свят. Стана ми малко жал за Земята. Аз вече не усещам под себе си нито Киев, нито Полтава. Спокойствие! Яснота... Висока почивка за душата.

(Из Александър Довженко)

21. По даденото начало на текста разкажете за своето настроение, като използвате съветите на психолога (устно). Използвайте безлични изречения.

Как става така – преди малко всичко беше прекрасно, искаше те се да пееш, да танцуваш и да се радваш, а изведнъж – и всичко е лошо. И сякаш никой не е виновен, никой не е развалил настроението ти, нищо не те липсва... А в душата е тъжно и мрачно. Защо се случва така? От какво зависи настроението?

СЪВЕТИ НА ПСИХОЛОГА

Ако сутрин мислиш за хубави неща, то няма значение с кой крак ще станеш. Може сутрин да се усмихнеш на себе си в огледалото и да вземеш тази усмивка със себе си, когато излизаш от дома. И да я подариш на хората. Може да слушаш любимата си музика. Трябва да обръщаш внимание и на дребните неща. Струва си да направиш малък подарък за себе си или приятна изненада на някой близък. Нужно е да се грижиш за тези, които са около теб, и да постигаш разбирателство с близките. Не отлагай за утре това, което трябва да направиш днес. Живей с чиста съвест. Трябва да се научиш да съчувстваш. Намери добра дума за хората. Чуй комплимент от някого. Необходимо е да се чувстваш човек сред хората. Не трябва да възприемаш промяната в настроението като трагедия. Тъгата е само един цвят от палитрата на емоциите. И все пак... От какво израстват крилата? (С. Гнатюк).

22. Прочетете текста. Извадете едносъставните именни изречения. Определете ролята им в текста.

Лвов. Това е един от най-красивите и исторически значими градове в Украйна. Старият град. Той е истински музей под открито небе. Прекрасна архитектура и уютни улици. Площад «Ринок». Той се смята за сърцето на града. Катедралата «Св. Юра» впечатлява със своите размери и красота. Театри, галерии и музеи – културното наследство на Лвов. Кафенета и сладкарници. В Лвов има много от тях. Те са символ на

града. Неговата визитна картичка. Лвов – важен образователен център. Университети и училища. Това е образователното бъдеще. Лвов – символ на украинската култура и история.

(Анатолий Шамарин)

23. Прочетете и изпишете именните изречения, в които главната част се разширява от определението.

1. Ето го дървото, което обичаше. (А. Довженко) 2. Комбайните, които излязоха за първата коситба. (О. Гончар) 3. Ето списъците, в които са записани твоето пленничество и смърт (О. Десняк) 4. А ето и горите, покрити с дим. (Л. Дмитренко) 5. И накрая, ето ги високите врати, покрити с листчета, на които са написани имената на жителите (Н. Рибак) 6. Уникални картини от детството. (Я. Збанатски) 7. Обезпокоителното шумолене на камъчета. Сумракът на вечерната мелница. (М. Терешченко) 8. Валсът на Шопен... Кой не го е свирил и кой не го е слушал. (М. Рилски)

24. Разширете дадените именни изречения с помощта на определения. Подчертайте граматичната основа. Направете синтактичния анализ на едно от изреченията.

Сняг и вятър. Нощ. Есен. Гората. Поляна. Тамян. Жътва. Хляб.

25. Преобразувайте текста, използвайки само именни изречения.

ШОКОЛАДЪТ В ЧОВЕШКИЯ ЖИВОТ

Хората научават за шоколада преди 4000 години. За първи път той е бил приготвен и опитан от древните индиански племена олмеки, които са живели в Америка. Племената наричали шоколада напитка, пригот-

вена от печени и смлени какаови плодове. Тайната на производството на какаото била голяма тайна.

Европа научила за шоколада през XVI в. благодарение на испанския завоевател Кортес. Именно испанците са направили първия съвременен шоколад. Шоколадът е бил доста скъпо удоволствие.

Първите предприятия се появяват в Украйна в средата на XIX век. През май 1962 г. в Лвов е създадена фабриката «Червена роза», която сега е по-известна като Лвовска сладкарска фабрика «Свиточ».

(Елена Теличко)

26. Класифицирайте простите изречения.

Ловците се смутили и омърлушили. Това не беше ли подигравка? Кой може да я изведе на непристъпните скали? Кой имаше орлови криле да литне там?

Скришом един от друг всеки от тях обиколил тия самодивски върхове и се връщал замислен. Невъзможно!

Само Перун не се отчаял.

Грозната вест се разнесе из уста в уста по цялото поле. Пенка примряла от жегата! Боже! Пак жертва! Град да бе паднал, не би тъй убил сърцата.

(Из интернет)

27. Разпределете изреченията според това какъв вид едносъставни изречения са:

1. В «Торино» пак говореха за предстоящата война. 2. Често дохождаха да викат баба нощем. 3. Почукат. 4. Тя се обади, облече се и бързо-бързо излезе. 5. После, пак зловещия шум на реката, пак намусената черна урва, пак безкрайното и дълбоко звездно небе. 6. Не хвърляй в блатото камък, за да не те опръска. 7. Мене ме викат Иван Краличът. 8. Нови кълба дим над тях и нови гърмежи. 9. Но вълчи следи нямаше. 10. Нали рекли: накарай мързеливия на работа, ум да те научи. 11. Смрад, дим, стени окадени, тъмничен въздух.

28. Определете вида на едносъставните изречения. Съставете съответните двусъставни там, където е възможно.

1. На вратата се похлопа с малък промеждутък два пъти.
2. Наляво ти предлагат да видиш златни рудници в Колорадо.
3. Погледнете народната поезия, дето са се отразили тъй ярко народната душа, живот и мироглед.
4. Револвера го нямаше вече на стената.
5. Нали пусто се чува, че обирали по пътищата.

6. Другаде пък ще се бухнем в някоя яма – и тикай шейната, колкото сила имаш.
7. На всички лица се четеше някаква упорита воля.
8. Хъш значи – да се мъчиш, да гладуваш, да се биеш, с една дума да бъдеш мъченик.
9. И дали право пътуваш, т.е. дали именно към Троян вървиш, това е второстепенен въпрос.
10. Отдалече личи, че се подсмива.
11. Но кошутата я нямаше.
12. Тъй ти се е сторило.

29. Опитайте се да преобразувате личните изречения в безлични и обратно.

1. Смея се от сърце. 2. Четат ми се нови, интересни книги. 3. Всеки петък играя шах в клуба отсреща. 4. Навън вали ситен сняг. 5. Домъчняло ми е за моите приятели от Пловдив. 6. Петър изяде два сандвича и три големи салати.

30. Прочетете текста. Извадете едносъставните изречения. Определете вида им.

МОИТЕ МЕЧТИ

Мечтая. Всеки ден. Да се лети – възможно е! Чува се глас в мен: „Опитай! Не се страхувай!“ Обичам тишината. Прегръдка. Усмивка. Пътуване. Понякога – тъга. Без обяснение. Без причина. Ражда се идея. Създава се свят. Вярва се. Надява се. Мечтае се. Говори се, че мечтите са само за децата. Казват: „Реалността е по-важна.“ Но нали с мечти се започва всичко? Създаваш. Бориш се. Не се отказваш. Така се живее истински. Така се остава човек.

(Анатолий Шамарин)

1. Какво е основното настроение в текста?
2. Как авторът описва своите мечти – реалистично или романтично?
3. Какъв е смисълът на изречението: „Да се лети – възможно е!“?
4. Какви чувства изразява авторът чрез кратките едносъставни изречения?
5. Какво се противопоставя на мечтите в текста?
6. Съгласен/съгласна ли си с твърдението: „С мечти се започва всичко“? Защо?
7. Какви мечти би добавил/добавила ти към този текст?

Пълното изречение съдържа всички необходими елементи за разбиране на смисъла му: *Изворът под върбата блести с вода (Т. Коломиец).*

Непълното изречение е изречение, в което е пропуснат един или повече от необходимите части на изречението, но те могат да бъдат идентифицирани от текста или от комуникативната ситуация: *Гълъбите говорят над града. За какво, не знам. За интересни неща. За онази катедрала. За човечеството. За войната. За бялата светлина, небето и далечината (Л. Костенко). Наоколо – макове (О. Травневий).*

Както двусъставните, така и едносъставните изречения могат да бъдат непълни.

Най-често използваме непълни изречения в разговорния и в литературния стил.

Ако в устната реч правим пауза на мястото на липсващата част на изречението, то в писмената използваме тире. Например: *А наоколо – люлякова далечина (О. Гончар).*

1. Прочетете изявлението. Охарактеризирайте изреченията според пълнотата на изразената идея. Посочете непълните изречения.

Израснах край река Днепър. Каква вълшебна земя е това! Какво течение, какви брегове, каква природа наоколо! Погледнете тези пейзажи. Но не това си спомням около моя град Канив, близо до Днепър. Наскоро гледах един прекрасен украински филм. Тук, в Кан, на фестивала. И изведнъж Днипро, широкият му поток... Дори чух познатото притискане на водата към брега (Г. Костюк).

2. Преобразувайте дадените пълни изречения в непълни, като изпуснете глаголите-сказуемите. . Запишете ги с тирета на мястото на липсващото сказуемо.

1. Вдясно се вижда тръстиката, а вляво се виждат тополи, борове, ябълки, череши (И. Сенченко). 2. От двете страни на планинската река Брустурна има хуцулски къщи (М. Хрепняк). 3. Платинено, ослепително слънце грее над планините (В. Винниченко). 4. Наоколо има много тиня и скрап (В. Гей).

1. Необходим ли е предишен контекст, за да се разбере смисълът на възстановените непълни изречения?

3. Запишете народните поговорки, като използвате правилната пунктуация. Каква е ролята на тирето в непълно изречение?

1. От розата идва ароматът, а от човека трудът. 2. Всеки е умен по свой начин: единият първо, а другият после. 3. Денят се възхвалява вечер, а вечерта сутрин. 4. Ръжта се сее във вода, а пшеницата в сезон. 5. Човек си мие лицето сутрин, а котката вечер. 6. Луната е нужна през нощта, но умът е винаги. 7. Младото дърво се огъва, но старото дърво се чупи. 8. Не учи орела да лети, а рибата да плува. 9. Мястото на непознатия е пред вратата. 10. Няма вълк без гора и няма село без зъл човек. 11. Не яслата отива при коня, а конят при яслата. 12. Полето има очи, но гората има уши. 13. Първо дървото расте до корена, а после до короната (*Нар. творчество*).

4. Редактирайте диалога, за да го направите по-разговорен и кратък, като използвате незавършени изречения.

Спряхме изненадани. Капитанът спря да говори. Стариет лейтенант ни махна с ръка.

- Откъде идвате? – попита рязко лейтенантът.
- Напускаме гарата – отговорих аз.
- Избягали сте от влака?
- Вчера влакът беше бомбардиран.
- Защо се скитате наоколо?
- Връщаме се у дома, в нашето село.
- Къде е вашето село?
- Нашето село се казва Кушчивка – каза Саша и посочи на северо-запад. – Това е там...

5. Пренаредете думите в изречението, за да избегнете повторения.

1. През зимата се страхувай от вълка, а през лятото се страхувай от мухата.
2. Медът е сладък, но меласата е още по-сладка.
3. През лятото правят шейна, а през зимата правят каруца.

6. Съставете примери за пълни и непълни, кратки и разширени, глаголни и именни изречения.

7. Преведете на български. Извадете непълните изречения. Сравнете ги в украинския и българския език.

Івано-Франківськ – затишне місто на заході України. Заснований у 1662 році. Сьогодні це обласний центр, що поєднує в собі історію, культуру та сучасність.

Історичне серце міста – площа Ринок. Тут зосереджені старовинні будівлі, вузькі вулички та численні кафе. У центрі міста – ратуша, одна з найпомітніших архітектурних пам'яток. Поруч розташований пам'ятник Адаму Міцкевичу, який став символом Івано-Франківська.

Прогулянка пішохідною вулицею Незалежності – чудовий спосіб провести час. Увечері тут особливо людно. Місто живе активним культурним життям. Часто проходять фестивалі, концерти, виставки.

Неподалік від Івано-Франківська розташовані Карпати. Взимку – гірськолижний відпочинок, влітку – походи та мандрівки в гори. Свіже повітря і мальовничі краєвиди. Традиційна кухня – банош, деруни, борщ із пампушками.

Місцеві жителі – гостинні та привітні. Івано-Франківськ приваблює туристів своїм шармом і неповторною атмосферою. Місто, яке хочеться відвідати знову.

(Роман Олійник)

8. Определете вида на изреченията според целта на общуване (съобщителни, въпросителни, подбудителни и възклицателни) и според състава им.

— Защо ли си губим времето бе, Дъбак? Тепавици има триста и петдесет!

— Мълчи бе, дядо Корчане, да не чуе дяволът!

И като отри потта от лицето си, едвам продума от умора:

— Не мога вече... Надигра ме! (Из Елин Пелин)

Никакво движение, никакви признаци на живот.

— Кога те пуснаха? – попита учудено Дяконът.

А какъв вървеж, боже мой! (Из Иван Вазов)

9. Проверете знанията си по изучената тема, като направите тестовите задачи, следвайки линка!

Тема 22

ОБРЪЩЕНИЕ (Звертання)

Спомнете какво знаете за обръщението от уроците по украински език и от уроците по български език?

Обръщение е дума или словосъчетание, с което се обръщаме към някого, за да привлечем вниманието му или за да изразим отношение към него. Обръщението може да бъде насочено както към конкретен човек, така и към група хора, животни, предмети или дори абстрактни понятия.

Примери за обръщения:

1. Към конкретен човек:

- «Мария, можеш ли да ми помогнеш?»
- «Господин Иванов, имам въпрос.»

2. Към група хора:

- «Ученици, започваме урока!»
- «Драги приятели, добре дошли!»

3. Към животни или неодушевени предмети (поетично обръщение):

- «Мило кученце, ела тук!»
- «Пролет моя, защо закъсняваш?»

Характеристики на обръщението:

- Обикновено е отделено със запетай в изречението, когато е вътре в него, или се отделя със запетая, ако е в началото.
- Може да изразява различни емоции, като уважение, нежност, радост или възмущение.

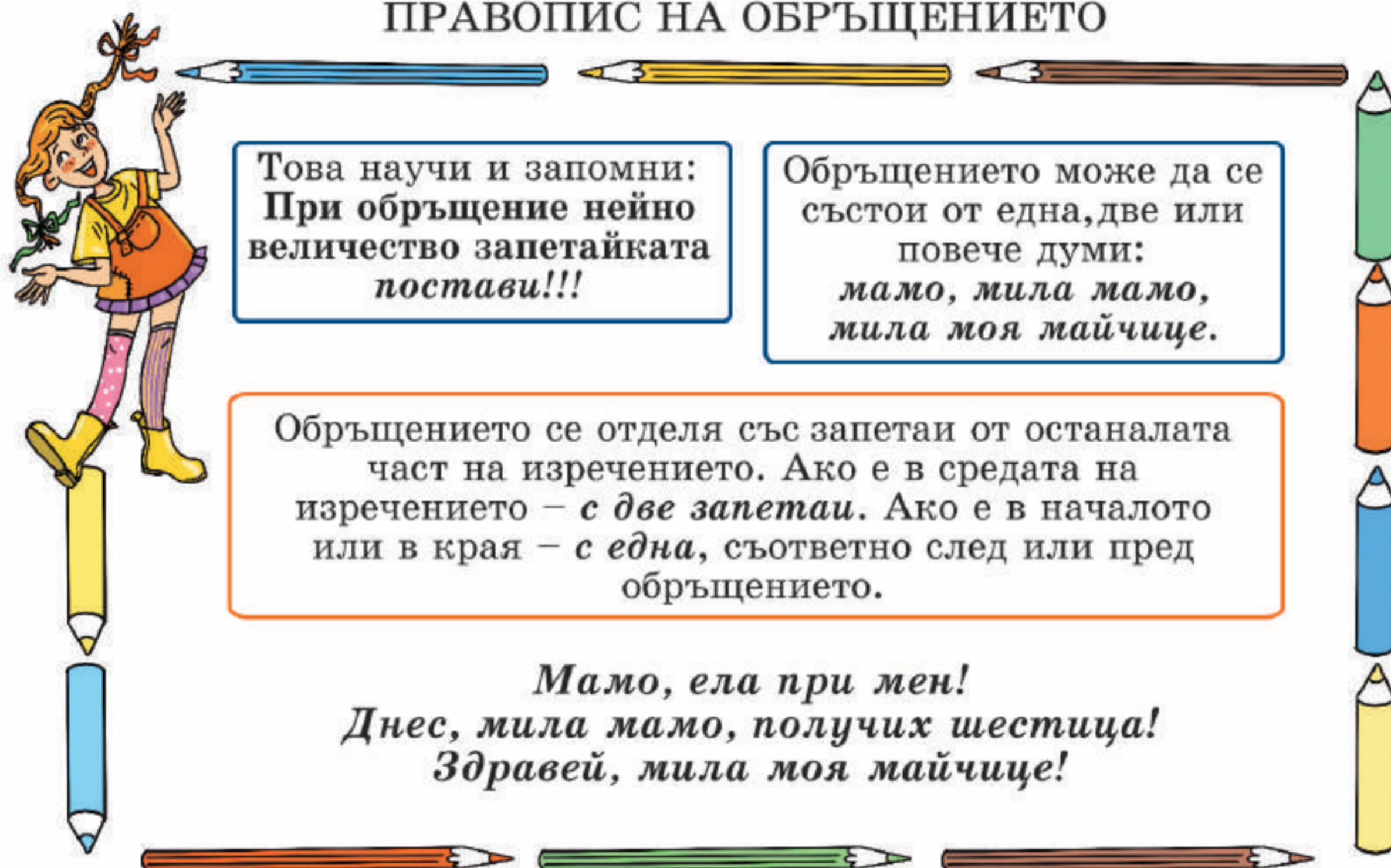
Защо използваме обръщения?

Обръщението е важен елемент на учтивост и комуникация. То помага да установим връзка със събеседника, да подчертаем уважение или близост и да изразим конкретно отношение.

1. Прочетете текста. Извадете обръщенията. Определете ролята им в текста. Обяснете препинателните знаци

Теб, Украйно, болката не пречупи, а те направи по-силна. Когато всичко изглежда изгубено, о, родна земя, ти продължаваш напред със вдигната глава. Никой не може да отнеме от теб, свободна Украйно, мечтата за мир и справедливост. Гордеем се с теб, мила наша страно, защото ти учиш света какво значи истинска сила. Украйно, в сърцата ни ти винаги ще бъдеш символ на непокорен дух и надежда!

ПРАВОПИС НА ОБРЪЩЕНИЕТО

2. Прочетете текста. Определете стила, типа, темата и основната му мисъл. Озаглавете го. Извадете обръщенията. Обяснете препинателните знаци.

Мили момчета и момичета, връзките между вас са нещо много специално и значимо. Важно е да разбирате, че уважението е основата на всяко добро общуване.

Момчета, когато разговаряте с момиче, помнете – учтивостта и вниманието правят чудеса. Не забравяйте да се вслушвате в нейните думи и чувства.

Момичета, вашата доброта и топлота също са ключови в отношенията. Момчетата понякога са по-сдържани, но и те имат нужда от разбиране и подкрепа. Когато някой се опитва да ви направи комплимент или да ви помогне, покажете благодарност.

Приятели, доверието и честността са в основата на здравите отношения. Винаги бъдете искрени един с друг. Проблеми и недоразумения могат да възникнат, но **нека ги разрешаваме с разговори и разбиране**. Вие сте млади и тепърва учите какво е любов и приятелство. Затова, **не бързайте**, дайте си време да опознаете себе си и другите.

Скъпи момчета и момичета, помнете, че истинската връзка е изградена на основата на взаимно уважение и подкрепа. Нека всеки от вас се старае да бъде добър приятел и партньор. Това е пътят към хармонията и щастието в отношенията.

(Евгения Леован)

3. Определете синтактичната роля на обръщанията. Какъв извод можете да направите?

Обръщанията тук служат за привличане на вниманието и изразяват отношение към събеседниците, но не са части на самите изречения, в които се намират.

Обръщението може да бъде разпространено (*Скъпи приятели, радвам се, че дойдохте на нашето събитие.*) и неразпространено (*Деца, внимателно слушайте!*).

4. Съставете и напишете изречения, в които дадените думи (изрази) ще бъдат:

- а) подлог;
- б) обръщение.

Справка: Украйна, роден край, Днепър, майка.

5. Запишете изреченията, като промените мястото на обръщението. Прочетете и обяснете интонацията на всяко изречение.

Възраждай и процъфтявай, майчин език.
Приятелю, нека започнем една добра работа.
Пролетен дъжд, нека земята да пие.

Обръщанията се произнасят с възклицателна интонация, на висок тон, особено в началото на изречението. Обикновено няма пауза в произношението преди обръщението, но има пауза след него. Ако обръщението е в средата на изречението, то се чете с бързо темпо.

6. Съставете изречението така, че подлозите да станат обръщания. Отбележете граматичните основи.

1. Децата не трябва да отвържат на обидата с обида.
2. Учениците спазват правилата за движение по пътищата.
3. Хората опазват околната среда.
4. Осмокласниците се интересуват от най-новата художествена литература.
5. Учениците се подготвят старателно за уроците.

7. Прочетете пословиците и поговорките. Запишете ги, като вмъкнете думи – обръщания, с които да се обърнете към съучениците и съученичките си.

1. Сдържайте се във всичко и най-вече в думите си.
2. Слушайте много и говорете малко.
3. Не казвайте всичко, често е необходимо да мълчите.
4. Дръжте устата си затворена. 5. Ако мълчиш, ще останеш мъдър.

8. Изпишете примери на изречения с неразширено и разширено обръщение от произведения на художествената литература, използвайки учебник по украинска литература. Преведете ги на български език.

9. Прочетете текста. Определете темата и основната му мисъл. Извадете обръщенията. Определете вида им.

МОЯ УКРАЙНО, АЗ ТЕ ОБИЧАМ!

Моя мила Украйно, каква красива и горда страна си ти! Твоите зелени поля, величествени планини и безкрайни степи винаги ме изпълват с гордост и вдъхновение. Скъпа родино, ти си символ на свобода и сила, дом за милиони сърца, които бият в един ритъм.

О, Украйно, твоята история е пълна с героични битки и славни победи. Обичам те, родино моя, за твоята непоклатима воля и твоята непоколебима вяра в бъдещето. Украйно, моя светла звезда, ти ме водиш по пътя на свободата и надеждата.

Прекрасна Украйно, в твоите златни поля и лазурни небеса откривам вдъхновение и сила. О, ти, моя незабравима Украйно, твоите песни и обичаи ме свързват с корените ми. Благословена земя, ти си моето убежище и моята надежда.

Украйно, земя на силни и горди хора, нека твоето бъдеще бъде светло и мирно!

(Анатолий Шамарин)

10. Преведете текста на български език. Извадете обръщенията, обяснете пунктуацията.

БОЛГАРИЕ, ПЕРЛИНА БАЛКАН, ЯК ТИ ПРЕКРАСНА!

Твоя природа зачаровуе своєю різноманітністю та величчю. О, Болгаріє, твої зелені ліси, могутні гори та безкрайні пляжі Чорного моря дарують спокій і натхнення кожному, хто торкається твоєї землі. Країно сонця, ти завжди вітаєш своїх гостей теплом і гостинністю.

Твої міста, Болгаріє, зберігають дух старовини, де кожна вулиця дихає історією. Софіє, столиці Болгарії, ти вражаєш своїми архітектур-

ними пам'ятками та величними храмами! Пловдиве, ти, одне з найстаріших міст Європи, завжди дивуєш своєю атмосферою та культурною спадщиною.

О, прекрасна Болгаріє, твої традиції, пісні та танці несуть у собі душу народу, який завжди береже свою ідентичність. Ти, Болгаріє, вмієш поєднувати минуле і сучасність, створюючи унікальну атмосферу, яку не знайдеш ніде більше.

Спасибі тобі, Болгаріє, за твою красу, щирість і тепло!

(Євгенія Леован)

Какво знаехте по темата преди днешния урок и какво научихте в часа днес?

11. Подчертайте неправилните обръщения в следните изречения и ги поправете.

1. Мили ученици, завършихте ли задачата за домашна работа?
2. Здравейте, приятелю! Как беше твоето лято?
3. Скъпи колеги, трябва да обсъдим важни въпроси.
4. Поздравявам ви, уважаеми учители за вашето упорство!

12. Отговорете на въпросите.

1. Какъв е типът обръщение в изречението «Добър ден, господин Георгиев!»? (Лично. Пряко. Общо.)
2. Каква е целта на обръщението в изречението «Чуйте, деца!»?

13. Проверете знанията си по изучената тема, като направите тестовите задачи, следвайки линка!

1. Прочетете текста.

Уважаеми любители на пътешествията!

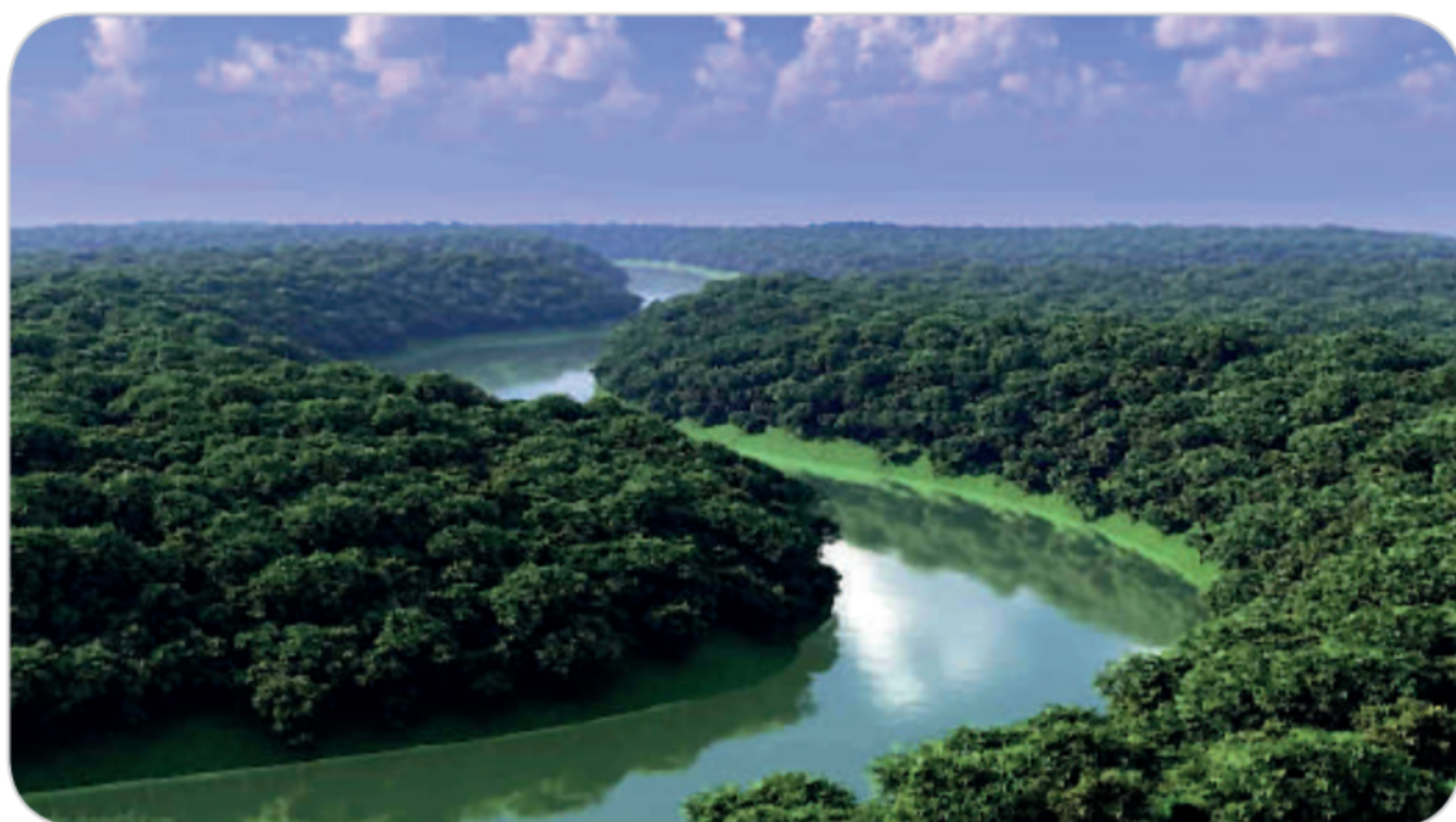
Както вече сте разбрали, темата, по която ще говоря, е свързана с река Амазонка. Когато през XVI век Магелан (**едва ли има някой от вас, който да не знае кой е той**) бил на път около света, той се отбил в голям морски залив край брега на Южна Америка. Плувал навътре, картографирал района, когато един моряк изненадано извикал: «Ооо, капитане, водата на този залив е сладка!». Оказало се, **както сигурно се досещате**, че моряците навлезли в устието на най-голямата южно-американска река Амазонка.

Ето няколко от съществените характеристики на Амазонка. **На първо място**, дарява с живот най-голямата тропическа дъждовна гора на света джунгла. **Второ**, макар и не по-дълга от Нил, Амазонка е най-пълноводната река на света. Тайната на това огромно количество, **разбира се**, е в обилните дъждове, падащи в тази част на света – 1016 сантиметра годишни валежи на квадратен метър! **На трето място, за ваше сведение**, делтата на Амазонка е толкова широка, че в нея и днес могат да навлизат дълбоко газещите презокеански кораби.

В заключение – **надявам се**, е ясно защо Амазонка с право е наричана царица на джунглата.

(Сергей Кабанов)

1. Обърнете внимание на подчертаните думи. Определете ролята им в текста. 2. Опитайте се да определите към коя част на изречението принадлежат.

Амазонка

Подчертаните изрази в текста не са части на изреченията, в които са употребени, но уточняват смисъла им. Тези изрази не заемат никое от местата в изречението. Затова такива думи и изрази се наричат **вметнатите части**.

Вметнатите части означават:

- ▶ отношение на говорещия предположение, увереност, несигурност, съмнение: *струва ми се, надявам се, изглежда, може би;*
- ▶ източник на информация: *според мене, както вече сме разбрали от новините, както вече стана ясно от тези данни;*
- ▶ различни чувства и оценки: *за щастие, за радост, за жалост, за нещастие; честно казано, за мой късмет;*
- ▶ последователност при излагането на мисли: *първо, второ, на първо място, на второ място; от една страна, от друга страна;*
- ▶ заключение: *следователно, накратко казано, в заключение.*

Вметнатите части могат да бъдат както отделни думи, така и цели изрази.

1. Вметнатите части – отделни думи: *напротив, обратното, обаче, например, наистина, следователно, вероятно, всъщност, естествено, именно, обикновено.*

Повечето отделни думи, които се вмятат в изречението, произхождат от наречия.

2. Вметнатите части – изрази с предлог и съществително име или съчетание от имена: *според мене, по мое мнение, по всяка вероятност, от една страна, от друга страна, за разлика от останалите, без значение, при най-добро желание.*

3. Вметнатите части – глаголни изрази: *да кажем, надявам се, разбира се, изглежда, тъй да се каже, както вече разбрахте, както ми се струва, както вече казах, както изтъкнаха и останалите, без да искам да обидя някого, за да бъда по-точен.*

Спомнете си какво знаете за вметнатите думи от уроците по украински език? Разкажете един на друг за тях.

Пунктуация на вметнатите части

Вметнатите части по принцип се ограждат със запетаи, а за по-силно открояване – с тирета, тире и запетая или скоби:

Тази мисъл, разбира се, е известна на всички.

Вазов (наричат го Патриарх на българската литература) е автор на най-превеждания наш роман «Под игото».

Това – от една страна – е така.

Запетаи около вметнатите части задължително се пишат:

при вметната част – глаголен израз;

при вметнатите изрази *от една страна, от друга страна; първо, второ, трето; на първо място, на второ място, напротив и др.*

Запетаи **не се пишат** около следните вметнати части:

например, наистина, следователно, вероятно, по всяка вероятност, навярно, очевидно, може би, като че ли, всъщност.

Запетая **пред** вметнатите части **не се пише**, ако вметнатата част стои след съчинителен съюз **и, а, но**:

От една страна, тя е права, **а** от друга – не.

1. Открийте вметнатите части в следните изречения. Опишете характерните им особености.

1. Топката, която държеше в ръката си, кой знае защо, ми напомни на далечна разсеяна в черния мрак галактика. 2. Всъщност всеки земен човек, какъвто и да е той, тайно в себе си вярва в чудеса. 3. Е, добре, нашата цивилизация съществува само няколко хиляди години и въпреки това е една мощна цивилизация. 4. За съжаление, точно затова не можем да говорим. 5. Непознатият ме бе завил с едно леко одеяло и, разбира се, беше изчезнал.

2. Открийте вметнатите думи и изрази в изреченията. Опитайте се да ги класифицирате.

1. Той, както казахме, не пропускаше случай да възвеличи добродетелите на българите. 2. Прочее пътниците много го обичаха, едно, затова, а друго, защото всякога им ставаше на крака. 3. Какво ли ще си помислите, ако мигът на пробуждането ви бъде, да речем, означен с такава една гледка. 4. И, да си призная, отведнъж ме полазиха мравки, усетих студена пот, а може и да съм се изчервил. 5. Разбира се, от търговска гледна точка човекът бе прав. 6. В чифлика карат два плуга, имат, значи, двайсет и четири вола, по дванайсет на плуг.

3. Поставете необходимите препинателни знаци в следните изречения.

1. Нонка тъй се казва мойто момиче си легнала и тя. 2. Рада Госпожина тъй я наричаха нея за означение че принадлежи на госпожа Хаджи Ровоама беше високо стройно и хубаво момиче... 3. А пък от друга страна не знаеш какво ще се случи. 4. Всички ще се изкрият под камък а Сърбия може да се каже най-много на българите се надява. 5. Сега се виждаше колко чужди бяха те всъщност един на друг. 6. Да постои мислех ден-два да си почине. 7. Да ви кажа то е цял роман.

4. Разделете обособените и вметнатите части.

1. Тая царска дъщеря била, знаете, огън! 2. Там тя може би ще намери... ех, знае се кого! 3. За жалост, всичките тия съкровища не знам как изгорели. 4. Бай Ганьо не му ги дава, едно, защото мускалите са вътре и може «да запраши нанякъде», и друго, гледа го облечен добре, който знае колко ще го оскубе. 5. Общо взето, те знаеха или се досаждаха кой точно беше извършил тая хубава работа. 6. Поискаха да вземат и бай Ганьовите дисаги, но той от деликатност ли, който знае, не им ги даде. 7. Един чудноват човек, нито селянин, нито гражданин, дрипав, окъсан, идеше към Еньовото кафене.

5. Поправете пунктуационните грешки.

1. Разбира се от своя гледна точка човекът бе прав. 2. Ние всички сме убедени естествено, че разбираме от изкуство и, следователно, смело можем да критикуваме другите. 3. Тези песни – както казват, се пеят само в няколко малки Села из Родопите. 4. Още малко и кажи-речи ще стигнем. 5. Тази истина (безспорно) е известна на всеки. 6. Децата, за мой късмет – още не бяха си тръгнали.

6. Поправете пунктуационните грешки и поставете пропуснатите препинателни знаци.

1. Какво ли ще си помислите, ако (да речем, видите такава очевидна неправда, но не можете да сторите нищо. 2. За такива хубави дрехи – боже опази, не можех и да си помечтая. 3. Като прехвърлим оня баир, ниския, и то, кажи-речи, сме стигнали. 4. Напротив – тук се чувствах свободен в действията си. 5. За жалост всичко свърши много бързо. 6. По същия начин както вече беше споменато – той постъпил и със сестра си.

7. Открийте вметнатите части и обръщения в текста. Определете значението на всяка вметната част.

Еднорога естествено щеше да успее. Той стоеше целият бял. Коприената му грива трептеше върху челото му. По тялото му пробягваха

блестящи тръпки, а гъстата му опашка се разлюляваше. Целият излъчваше пепелива светлина. Както всички знаеха, Еднорога беше надарен със загадъчната способност да открива злодеянията, отровите. От една страна, той носеше добра поличба за добрите, но от друга – беше неудържима заплаха за силите на злото.

– Приятелю, къде си? – леко го докосна Пътеводителя, откъснал се от мислите си.

Еднорога се отърси от унеса си и каза:

– Пътеводителю, не си ли чел в древните книги за моята способност да осъществявам телепатична връзка, да виждам там, където другите не могат? Разбира се, не ми е позволено да злоупотребявам. Трябва да съм сигурен, че действам за справедлива кауза. А сега вече знам това! Аз виждам...

*(Из «Приключенията на Пътеводителя и Еднорога»
от романа фентъзи на Джули Сайкс)*

Образец:

естествено – изразява увереност.

8. Препишете изреченията и поставете пропуснатите запетаи.

1. Те разбира се се вълнуват много от предстоящото събитие. 2. Той от една страна е прав. 3. От друга страна обаче може би малко прекалява. 4. В такъв случай надявам се срещата ще протече напълно нормално. 5. Тя може и да се разсърди струва ми се. 6. Тя всъщност не е виновна. 7. На първо място ще трябва да се справите с тези трудности. 8. Второ ще трябва да предвидите следващите си стъпки. 9. Ти значи не ме признаваш за приятел. 10. Те напротив са готови на всичко. 11. Глиганът всъщност изгрухтя с благородство за предупреждение наведе зурла ниско до земята и в името на цялото си достойнство понесе гранитното си тяло напред. 12. Естествено нашият разговор беше доста бавен. 13. От друга страна не е ли твърде неудобно да ти говоря за подобни неща днес? 14. За щастие къпалнята не беше далече пък и по това време нямаше много хора на плажа.

9. В следните примери вметнатите части са глаголни изрази. Препишете изреченията и поставете запетайте.

1. Такива разбира се отдавна не употребяваме в пътническия транспорт. 2. Поне ще имам яки обувки помислих си и ще ми е топло на краката. 3. Мистър Л. Просър беше дето се вика най-обикновен човек. 4. Не можеше разбира се да знае, че това е само игра. 5. Неприятно впечатление ми направиха само примитивните бих казал дори дивашки крясъци, с които публиката придружаваше това увлекателно зрелище.

6. Носорогът изглежда все още не чувстваше опасността. 7. Тя не дойде на вечеря и това кой знае защо ми действа потискащо.

10. Препишете текста, като превърнете подчертаните изрази във вметнати думи и изрази.

Не се съмнявам, че нашият отбор най-после ще влезе в Шампионската лига. Разбирам, че приемането му ще бъде трудно особено когато трябва да се побеждават наистина силни съперници. Днес обаче има защо да ликуваме. Много съм радостен, че над стадиона се развяват знамената на Моя клуб и на България.

Образец:

Не се съмнявам, че нашият отбор най-после ще влезе в Шампионската лига.

Без съмнение, нашият отбор най-после ще влезе в Шампионската лига.

11. Прочетете текста. Допълнете изреченията с думите (изразите) от групата значения в скобите (устно).

В днешния свят проблемът с натрупването на отпадъци е (**със сигурност**) особено остър за две основни причини, чиито последици могат да бъдат много тъжни за човечеството.

(**Свързващи мисли**) Природните ресурси, с които разполага Земята, не са неограничени. Тяхното нерационално използване е довело до факта, че човечеството вече е изразходвало почти една трета от тези ресурси. Ето защо е (**със сигурност**) важно да ги използваме пестеливо, като същевременно търсим алтернативи и да се рециклират вече използваните суровини.

(**Свързващи мисли**) Една от причините за глобалното затопляне е «парниковият ефект», дължащ се по-специално на огромните купчини промишлени и битови отпадъци. Хората изхвърлят тонове найлонови торбички, всякакви видове опаковки, гуми, домакински уреди и други отпадъци, на които (**емоционална оценка – неудовлетвореност**) ще им трябват векове, за да се разградят.

Боклукът (**цитирайки източника на съобщението**) трябва да се изхвърля правилно или още по-добре да се рециклира, като се даде втори живот на вече използваните суровини.

(Из интернет).

12. Преведете на български. Извадете вметнатите думи и изрази. Обяснете препинателните знаци. Сравнете ги в украинския и българския език.

Певне, ти мене ніколи не любила! Як дитиною, бувало, упаду, собі на лихо, то хоч в серце біль доходив, я собі вставала тихо. І, може, тоді

завітає та доля до нашої рідної хати. Може, квіти зійдуть, і настане ще й для мене весела весна. Пісню утни голосну, не смутну, щоб, мовляв, засміялося лихо. Певне, се країна світла та злотистої блакиті, певне, тут не чули зроду, що бува негода в світі. Здавалось, налетів дев'ятий вал і прокотився бурею по морі. Чи, може, вам – «великим», мудрим людям – тепер уже не до дитячих мрій? Отже, й справді, здається, ми були святі в тую зоряну ніч урочисту.

(Із творів Лесі Українки)

утни – пей
бува – става
негода – лошо време
дев'ятий вал – деветата вълна

Тема
**24–
25**

ОБОСОБЕНИ ЧАСТИ В ПРОСТОТО ИЗРЕЧЕНИЕ. ОБОСОБЕНО ОПРЕДЕЛЕНИЕ

(Відокремлені члени у простому реченні. Відокремлене означення)

Спомнете какво знаете за второстепенните части на изречението.

Обособяване – отделяне на дадена част на простото изречение от останалите негови части, за да се подчертае или изтъкне смисълът ѝ като особено важен.

Важно!

Обособената част в устната реч се отделя от останалите чрез кратка пауза (интонационно отделяне), а в писмената реч – чрез запетая или за означаване на по-дълга пауза – с тире (пунктуационно отделяне). Пунктуацията на обособените части зависи от мястото им в изречението.

ПУНКТУАЦИЯ НА ОБОСОБЕНИТЕ ЧАСТИ

Ако обособената част е в началото на изречението, отделя се със запетая отляво:

Надникнало зад хълма, слънцето сякаш се усмихваше.

Ако обособената част е в средата на изречението, отделя се със запетая отляво и отдясно:

Слънцето, надникнало зад хълма, сякаш се усмихваше.

Ако обособената част е в края на изречението, отделя се със запетая отляво:

Слънцето сякаш се усмихваше, надникнало зад хълма.

Запомнете!!!

- Тъй като подлогът и сказуемото изграждат ядрото на изречението, те не се обособяват.
- Най-често се обособяват определенията и обстоятелствените пояснения.

1. Запишете какъв е по своята синтактична служба подчертаният израз и коя дума пояснява.

Аз обичам самата любов –
тайна, явна и разнолика,

с трепет срещам всеки нов ден,
после с трепет посрещам звездите.

Кети Бозукова

2. В кое изречение е употребена обособена част?

А) Тя, без да прави каквото и да е усилие, говореше свободно и непринудено.

Б) Тя отиде до прозореца, после се върна към масата и поразрови книгите.

В) Тръгнаха по една тясна пътека, като отстраняваха с ръка надвисналите вейки.

Г) Спряха се под оределите сенки, изпъстрени с широки ивици от слънчева светлина.

3. В кое изречение НЕ е употребена обособена част?

А) Сред тази малка горичка, задрямала под топлото слънце, момичето се оживи.

Б) Гласът ѝ, чист и мелодичен, ясно отекуваше в спокойния въздух.

В) Отстрани на пътеката, по която вървяха, често прошумоляваше нещо в тревата.

Г) В дъното на нивата, между бурените, се виждаше опашката.

4. Открийте обособените части в текста и ги подчертайте. На какви въпроси отговарят те?

С увиснали опашки и наведени глави, с муцуни, хванали скреж от дъха им, вълците бавно се влачеха един зад друг.

Най-напред вървеше водачът, големият червеникав вълк. Упорито загледан пред себе си, той сякаш следеше с гладния си поглед някаква точка в планината и се боеше да не я изпусне от очи...

(Из «Вълчи нощи», Емилиян Станев)

ОБОСОБЕНО ОПРЕДЕЛЕНИЕ

Обособеното определение се разпознава по това, че ако съчетанието, в което участва, се членува, определителният член не е при обособената част, а при поясненото съществително. Сравнете:

Зачервено от бързане, момичето изведнъж спря.
(обособено определение)

Зачервеното от бързане момиче изведнъж спря.
(необособено определение)

Важно!

Обособеното определение може да стои на различни места спрямо поясненото съществително име.

- Може да бъде пред поясняваното от него съществително име:

Зарадвани от новината, хората оживено говореха.

- Може да бъде след поясненото съществително име:

Падна чудна лятна нощ, прохладна и свежа.

Обособените определения най-често са цели изрази.

Запомнете – обособяват се изрази!

Нежната и романтична песен развълнува публиката.

Нежната и романтична са съгласувани определения и поясняват подлога /песен/. Откриват се с въпроса – ***Каква песен?***

Сега ще обособим двете определения, за да изтъкнем качествата на песента.

Песента, ***нежна и романтична***, развълнува публиката. – отговарят на същия въпрос, отнасят се към същия подлог, но вече с логически акцент върху определенията.

В изречение с обособени определения ***се членува подлогът!*** – /Песента/

а/ обособените определения НЕ се членуват.

б/ те са подвижни, най-често са зад думата, която поясняват, ограждат се със запетай.

Съгласувано определение – членува се, стои винаги пред думата, която пояснява!

Обособено определение – не се членува, подвижно е!

Обособени определения.

-с прилагателни имена – *Момичето, /младо/ и /хубаво/, вървеше по пясъка.*

-с някои видове местоимения – *Приятелката ни, /моята/ и /твоята/, ни покани на гости.*

Най-често обаче се обособяват изрази, които започват с различни по вид причастия.

-с минали свършени деятелни причастия /на –л, -ла, -ло, -ли/.

Момичето, /запътило се/ към брега, носеше малка раница на гръб.

-със сегашни деятелни причастия /на –щ, -ща, -що, -щи/.

Момичето, /тичащо/ към брега, носеше малка раница на гръб.

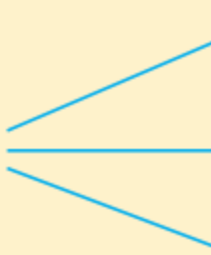
-с минали страдателни причастия /на –н,

-на, -но, -ни/ или /на –т, -та, -то, -ти/.

Момичето, /устремено/ към брега, носеше малка раница на гръб.

Важно!

Много често първата дума в изрази, които са обособени определения, е причастие – сегашно деятелно, минало страдателно, минало деятелно:

Видя облак, *пълзящ над дола.*
плъзнал над дола.
опънат над дола.

1. В кое изречение обособената част НЕ е определение?

- А) Снагата ѝ, стройна и силна, трептеше и се огъваше.
- Б) Бурният вятър идеше отгоре, откъм чифлика.
- В) Майката, загрижена и вгълбена, се разхождаше из стаята.
- Г) Започнал внезапно, дъждът трая близо цял час.

2. Превърнете сложното изречение в просто, като замените подчертаната част с обособени определения.

Сред една доста големичка поляна имаше беседка, която беше направена от акациеви клони и беше покрита със сено.

3. Препишете изреченията и поставете запетаите около обособените определения.

1. Бялото мъниче свито на кълбо спокойно бе заспало край догорелия огън. 2. Другите увити в ямурлуци бяха налягали около огъня. 3. Почти всички хора живеещи на нея през по-голямата част от живота си се чувстваха нещастни. 4. Това е всъщност навярно най-забележителната книга излязла някога изпод перото на писателя. 5. Нагласено както

трябва огледалото отразяваше наболата брада на Артър Дент.

4. Превърнете простото изречение в сложно, като трансформирате подчертаната обособена част в просто изречение.

Върховете на салкъмите, огрени от горещото слънце, дремеха, без да трепват ни най-малко.

5. Поставете изпуснатите запетаи.

1. Луната оголяла от косопад флиртуваше с минарето на голямата джамия. 2. Тънък, студен вятър духаше от север и като изхабена самобръсначка стържеше по страните му промъкваше се в широките му крачоли и го караше да подтичва из пътя.

6. Препишете изреченията с препинателни знаци. Подчертайте обособените определения.

1. Столът с чупените крака стоеше забутан в ъгъла на стаята. 2. Книгата написана от известен автор бързо стана бестселър. 3. Дървото високо и разлистено хвърляше сянка върху алеята. 4. Иван талантливият художник подготвяше нова изложба. 5. Кучето с черната козина радостно тичаше по полето. 6. Градът известен със своята история привлича много туристи. 7. Реката широка и бистра лъкатушеше през планината. 8. Тортата украсена с плодове и сметана беше истинско произведение на изкуството. 9. Ветровете идващи от планината носеха свежест в горещия ден. 10. Жената облечена в червено палто се открояваше сред тълпата.

7. Прочетете текста. Определете темата, основната мисъл, стила и типа му. Озаглавете го. Извадете обособените определения. Определете ролята им в текста.

Карпатите са величествени планини, **обгърнати от гъсти гори и живописни долини**, които привличат любителите на природата. Тази планинска верига, **простираща се на територията на няколко европейски държави**, е дом на разнообразни растителни и животински видове. **Между другото, Карпатите, които са известни със своите кристално чисти реки**, предлагат отлични възможности за туризъм и риболов.

Местата, **където туристите могат да се насладят на тишина и спокойствие**, са идеални за тези, които търсят почивка далеч от шума на градовете. **Особено през пролетта**, когато цялата планина е покрита с цветя, пейзажът е просто невероятен. Селата, **разположени високо в планините**, съхраняват стари традиции и култура, което прави региона **привлекателен и за етнографи**.

Планините, **осветени от първите лъчи на изгрева**, създават невероятни гледки, които остават в сърцата на посетителите завинаги. **Всъщ-**

ност, Карпатите са едно от онези места, които човек трябва да посети поне веднъж в живота си, за да се наслади на истинската красота на природата.

(Из интернет)

8. Подчертайте обособеното определение в следните изречения и отбележете знаците, с които е отделено.

1. Градът, разположен сред планините, предлага невероятни гледки.
2. Къщата, построена през 19-ти век, е една от най-старите в селото.
3. Карпатите, покрити с вечнозелени гори, привличат туристи целогодишно.
4. Учителката – която беше винаги усмихната – спечели сърцата на своите ученици.
5. Дърветата, обагрени в жълто и червено, създаваха истинска есенна приказка.

9. Попълнете изреченията с подходящи обособени определения, като изразите изразите в скобите.

1. Къщата, _____, е исторически паметник. (стара и запазена).
2. Планините, _____, са любимо място за катерачите. (покрити със сняг)
3. Местността – _____ – е защитена зона. (известна с богатото си биоразнообразие)
4. Лятото, _____, е идеално време за почивка. (с дълги и топли дни)
5. Селото, _____, се намира в подножието на Карпатите. (спокойно и тихо)

10. Редактирайте следните изречения, като включите обособени определения. Използвайте предоставените думи в скобите.

1. Карпатите са величествени планини. (простиращи се на територията на няколко държави)
2. Гората е дом на много редки животни. (гъста и непроходима)
3. През зимата планината е особено красива. (покрита със сняг)
4. Туристите често посещават тези села. (съхранили старинни традиции)
5. Момчето пристигна рано сутринта. (уморено, но щастливо)

11. Съставете собствени изречения с обособени определения, като използвате следните думи: *река, градина, планина, училище, празник.*

12. Преведете на български. Извадете обособените определения. Сравнете ги в украинския и българския език.

Болград, розташований на півдні Одеської області, відомий своєю багатою історією та культурними традиціями. Місто, засноване болгарськими переселенцями у 1821 році, зберегло унікальну атмосферу, яку відчуваєш на кожному кроці. Затишні вулиці, оточені старовинними будівлями, надають Болграду особливого колориту. Пам'ятки, прикрашені характерними елементами архітектури, відображають національні риси і багатовікову історію болгарського народу. Тут, серед гостинних і працьовитих жителів, можна відчути дух справжнього Півдня України.

(Данило Матвєєв)

Обособяване на обстоятелственото пояснение

Унило, *с някак угаснал поглед*, Пътеводителя спря очите си в мрака на космическата пустош. Някак неусетно, *миг след миг*, беше запълвал сърцето си с очите и смеха на Янея. Сега никъде, *дори в най-озареното кътче на Галактиката*, нямаше да го стопли усмивката на никое слънце.

В този миг, *развявайки грива*, в командната зала стремително влетя Еднорога. Двамата се взряха в монитора, като трескаво търсеха Пеперудения облак.

Това е откъс от роман фентъзи, написан от ученик. Характерни за стила на младия автор са обстоятелствените пояснения, които той често обособява.

Видове обособени обстоятелствени пояснения

1. Ако в просто изречение има едно до друго две обстоятелствени пояснения от един и същи вид и второто конкретизира първото, **то второто е обособено обстоятелствено пояснение:**

за място:

Сега никъде, дори в най-озареното кътче на Галактиката, нямаше да го стопли усмивката на никое слънце.

за време:

Някак неусетно, миг след миг, беше запълвал сърцето си с очите и смеха на Янея.

за начин:

Унило, с някак угаснал поглед, Пътеводителя спря очите си в мрака.

2. Ако в просто изречение има изрази от типа на *развявайки грива, поглеждайки весело, вървейки по улицата*, те са **обособени обстоятелствени пояснения за начин.**

Обособените обстоятелствени пояснения най-често са цели изрази. В тях основни са думи, които означават **време, място, начин**. Най-често такива думи са:

– **съществителни имена:**

Тогава, две години по-късно, поетът създава друга творба.

По-надолу, в края на града, момчето спря.

По-бавно, с много повече внимание, тя прочете писмото.

– **други думи, наречени деепричастия:**

*Момичето, вървейки по улицата, се оглеждаше наоколо.
Размахвайки криле, птицата изчезна в далечината.
Деепричастията ще ги познаеш по завършека им: -ейки, -айки
(-яйки).*

Интонация и пунктуация на обособените обстоятелствени пояснения
Обособеното обстоятелствено пояснение се откроява в изречението:
– **при изговор** – като се наляга върху него и се отделя с паузи;
– **при писане** – като се огражда със запетай.

Обособените деепричастни изрази са «подвижни» в словореда на изречението. От позицията им зависи как те се ограждат:
– с главна буква и запетая (ако са в началото на изречението):
Тичайки напред, децата размахваха ръцете си.
– с две запетай (ако са в средата на изречението):
Децата, тичайки напред, размахваха ръцете си.
със запетая и точка (ако са в края на изречението):
Децата размахваха ръцете си, тичайки напред.

1. Препишете изреченията, подчертайте обособените обстоятелствени пояснения и поставете изпуснатите запетай.

1. Те вървяха като смерч през природата изтръгвайки дърветата от корен. 2. Едрите кварцови камъни по калдъръма седефено лъщяха отразявайки зарите на деня. 3. Свирейки злокобно вятърът се втурваше през вратите и прозорците на къщите. 4. Примижавайки срещу слънцето кучето лениво махаше с опашката си. 5. Облаците събирайки се застрашително над върха заплашваха земята с пороен дъжд.

2. Променете изреченията, като обособите подчертаните изрази, а деепричастието превърнете в глагол.

1. Децата се трупаха пред вратата, очаквайки празника да започне.
2. Тя гледаше разсеяно през прозореца, мислейки си за преживяното вечерта. 3. Докосвайки леко пианото, той поде нежна мелодия.

Образец: Вървейки по улицата, момичето се оглеждаше във витрините. – Момичето вървеше по улицата, оглеждайки се във витрините.

3. Препишете изреченията, като допълните с обособени обстоятелствени пояснения, които уточняват смисъла на подчертаните изрази, и поставите запетайте.

Много отдавна преди _____ човекът е открил силата на огъня.
Там горе на _____ снеговете не се топят до лятото.

Снощи след _____ гледах новините.

Припряно с _____ морякът дърпаше въжето.

4. Препишете изреченията и поставете пропуснатите запетаи.

1. Около това слънце на разстояние приблизително деветдесет и два милиона мили обикаля една съвсем малка синьо-зелена планета. 2. В продължение на няколко секунди впери поглед в небето в хилядите пръснати по него звезди. 3. Голям е параходът в пристанището посред другите параходи, но каква нещастна ладийка е той тука в безбрежния океан... 4. В една урва между отвесните каменисти два бряга сред дива и непроходима растителност живееше стар и огромен глиган. 5. А там в дупката сред глухия дол вълчетата я чакаха и тънко скимтяха.

5. Прочетете текста. Определете стила, типа, темата и основната му мисъл. Озаглавете го. Извадете обособените обстоятелствените пояснения. Определете вида им. Обяснете препинателните знаци.

Гагаузите са етническа група, която живее предимно в Молдова и Украйна, както и в някои райони на България. **Запазвайки своята самобитност**, гагаузите успяват да съхранят своята култура и традиции през вековете, въпреки различните исторически обстоятелства. Те говорят на гагаузки език, който е част от тюркската езикова група, **обогатявайки го с елементи от балканските езици**.

Гагаузката култура се отличава със своите уникални традиции и обичаи. **Поддържайки силна връзка с православно християнство**, гагаузите празнуват много от християнските празници по особен начин. Например, Коледа и Великден се отбелязват с традиционни гозби и ритуали, които включват песни и танци. **Събирайки се на големи семейни събирания**, те демонстрират уважение към родовете връзки и предците си.

Традиционната гагаузка кухня е богата и разнообразна, като включва ястия като *кавурма*, *сарма* и *пилаф*. **Съхранявайки рецептите си от поколения на поколения**, те успяват да създадат уникален вкус, който отличава тяхната кухня от другите балкански народи. Освен това, **използвайки местни продукти и традиционни методи на готвене**, гагаузите запазват автентичността на своите ястия.

Традиционните облекла на гагаузите са цветни и богато украсени. **Следвайки вековни традиции в тъкането и шивачеството**, те създават дрехи, които отразяват тяхната културна идентичност. Особено забележими са женските носии, които са украсени с богати бродерии и фини детайли, **подчертавайки майсторството и естетиката на занаятчиите**.

Днес гагаузите продължават да съхраняват своите традиции, въпреки глобализацията и промените в съвременния свят. **Поддържайки своите културни ценности**, те допринасят за многообразието на културното наследство на Балканите и Европа като цяло.

(Анатолий Шамарин)

6. Прочетете изреченията и открийте обособените обстоятелствени пояснения. Подчертайте ги.

1. Когато беше студено, ние стояхме вкъщи.
2. Той, за да не закъснее, тръгна по-рано.
3. След като заваля, улиците бързо се напълниха с вода.
4. Въпреки че беше уморен, той остана на работа до късно.
5. Писмото, написано набързо, съдържаше множество грешки.

7. Към следните изречения добавете подходящо обособено обстоятелствено пояснение.

1. Тя излезе от къщата, _____, и тръгна към спирката.
2. Децата, _____, се втурнаха да играят на двора.

3. Пътят беше хлъзгав, _____, и шофьорите караха внимателно.
4. _____, той не се отказа от идеята си.
5. Вървахме през гората, _____, и стигнахме до върха преди обяд.

8. Прочетете изреченията и поставете запетаи, където е необходимо, за да отделите обособените обстоятелствени пояснения.

1. Тя работеше усилено за да постигне успех.
2. Вечер след като свърши работа той обичаше да се разхожда.
3. Те се събраха на площада макар че времето беше лошо.
4. Ако искаш можеш да дойдеш с нас.
5. Пътят минаваше през гората осветена от залязващото слънце.

9. Препишете следните изречения, като използвате обособени обстоятелствени пояснения.

1. Тя замина на почивка, защото беше много уморена.
2. Децата се смееха и играеха, понеже се радваха на хубавото време.
3. Успях да завърша проекта, защото работих упорито.
4. Той не се отказа, въпреки че беше срещнал много трудности.
5. Мария пристигна рано, защото искаше да помогне с подготовката.

10. Попълнете липсващите думи в обособените обстоятелствени пояснения в изреченията по-долу:

1. Иван отиде на разходка, _____ да се отпусне след тежкия ден.
2. _____, тя се запъти към гарата.
3. Той стоеше до прозореца, _____, и наблюдаваше залеза.
4. Мария, _____, винаги постига своите цели.
5. _____, те продължиха да спорят.

11. Съставете пет изречения, като използвате различни обособени обстоятелствени пояснения. Използвайте следните думи за вдъхновение: уморен, очакван, изненадан, развълнуван, замислен.

12. В изреченията по-долу обособените обстоятелствени пояснения са неправилно пунктуационно оформени. Поправете грешките.

1. Дървото разлюляно от вятъра, издаде тих шум.
2. Вървейки по пътя колата, се движеше бавно.
3. Котето скрито под масата чакаше спокойно.
4. След разходката из гората забързани за дома, децата се прибраха.
5. Заинтригуван той, реши да се присъедини към групата.

13. Прочетете изреченията и определете кои са обособените обстоятелствени пояснения. Подчертайте ги.

1. Момчето, изплашено от бурята, побягна към дома си.
2. Изненадани от неочакваното посещение, гостите се зарадваха.
3. Настроението, променено от новината, се влоши значително.
4. Той стоеше на брега, загледан в хоризонта.
5. Неспокойна от очакването, майката не мигна цяла нощ.

14. Преведете на български. Извадете обособените обстоятелствените пояснения. Сравнете ги в украинския и българския език.

Арциз – затишне містечко на півдні Одеської області, розташоване в степовій зоні, де завжди витає аромат квітучих трав. Засноване у ХІХ столітті, воно швидко стало важливим торговим центром, *привертаючи увагу мандрівників і купців.*

Занурений у зелені парків і скверів, Арциз відомий своїм спокійним ритмом життя. Місцеві жителі, *звиклі до теплих літніх днів*, проводять багато часу на відкритому повітрі. Вечорами, *насолоджуючись прохолодою*, люди гуляють вулицями міста, що освітлені м'яким світлом ліхтарів.

Поруч із містом тече річка Когильник, *прозора та прохолодна у літню спеку*. Саме тут, *сидячи на березі*, місцеві рибалки часто проводять свої вихідні. Вода, *легенько плещучи об каміння*, створює неповторну атмосферу спокою.

Щоліта в Арцизі проходять фестивалі та ярмарки, *приваблюючи туристів з різних куточків країни*. Захоплені музикою та танцями, відвідувачі можуть познайомитися з традиціями та культурою цього мальовничого регіону.

Арциз, *зберігаючи свою історичну спадщину*, залишається сучасним містом, яке розвивається і дивує новими можливостями.

(З інтернету)

1. Изслушайте текста. Отговорете на въпросите.

ДЕН НА НАРОДНИТЕ БУДИТЕЛИ

Свикнали сме да ги търсим, връщайки се назад в миналото. Застанали са с лицата и с действията си в трудни за народа ни исторически периоди. Винаги, когато е имало най-голяма нужда от водачи, дали в ръка с книга или с оръжие на свободата, те са връщали със знание или със силна воля надеждата за промяна. Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Неофит Бозвели, братя Миладинови, Раковски, Чинтулов, Левски, Ботев, Каравелов, Вазов... Те никога не са подвеждали своя народ, пробуждайки и подкрепяйки устрема му към духовно, национално и политическо.

Паисий Хилендарски е първият народен будител. Неговата «История славянобългарска» (1762) е отговор на потребността да бъде съхранено народното самосъзнание и човешкото достойнство на българите. Възкресявайки историческата памет, Отец Паисий връща гордостта им. Да възкреси историята на българския род не е само повод да обоснове правото на самостоятелна държава в годините, когато не е съществувала такава. Авторът е вдъхновен от намерението си да събуди патриотични пориви у своите сънародници. Не е случайно, че още в предговора съветва читателите да обичат своя род и език, отечеството си и своето българско име, да не се срамуват, че са българи. Всеки от тях трябва да знае да чете и пише на български, да познава и помни историята на предците си. Припомняйки част от историята на средновековната ни държава, Паисий внушава самочувствие и воля да бъде отвоювана националната ни свобода.

Продължител и последовател на Паисий е Софроний Врачански. Личната среща между тях през 1765 година се оказва съдбоносна. Още същата година той прави препис на «История славянобългарска». По-късно, вече като епископ на Врачанска епархия и духовно лице, той обикаля навсякъде, където е българско. Разгръща книжовна дейност, а най-голямото му творческо постижение е автобиографичната творба «Житие и страдания на грешния Софроний». Тя продължава да впечатлява и съвременния читател заради човешката откровеност, с която авторът описва своя живот. А цялата културно-просветна и обществена дейност на Софроний е резултат на убеждението,

че образованието и националната независимост ще върнат България при цивилизованите държави. Няма да мине много време и по българските земи ще се появи новото светско училище, което ще замени килийното. Утвърждаването му ще е резултат от усилията на будни млади българи, получили своето образование в Европа. Като Петър Берон – автор на «Рибен буквар» (1824), но и радетел на създаването на единен български език. Като Васил Априлов – друг български книжовник, който през 1835 година ще открие в Габрово първото българско светско училище.

Възраждането е белязано от бурен просветен подем. Той е свързан с имената на велики българи, които днес тачим като будители на българската нация. Сред тях са и лидерите на нашето националноосвободително движение – Георги Сава Раковски, Васил Левски, Любен Каравелов, Христо Ботев, дейците на Априлското въстание и цяла плеяда книжовници и дейци за Освобождението на България. Будители на народната сваяст са и големи писатели като Иван Вазов, Алеко Константинов, Любен Каравелов, чието творчество и обществена дейност са оказали мащабно въздействие върху духовното и политическо израстване на българския народ. И затова историята не ги забравя, защото тяхното дело е повлияло съдбоносно на нацията ни. Посланията им събирали много съмишленици и последователи, които с перо и мисъл са вдъхновлявали народа. Техният живот и тяхното дело са безценно благо на българския дух. Защото няма по-добър пример от този да оставиш след себе си следа за изпълнен дълг към отечеството и народа

(Даниела Христова)

1. Каква надежда изпитвали народните будители в трудните исторически времена?

- а) надежда за стабилност;
- б) надежда за промяна;
- в) надежда за мир.

2. Народните будители били:

- а) книжовници, просветители и революционери;
- б) духовници, учители и лекари;
- в) народът и правителите на България.

3. Кой е Паисий Хилендарски?

- а) автор на своето житие;
- б) първият народен будител;
- в) лидер на националноосвободителното движение.

4. Към какво призовава отец Паисий в своята творба?

- а) да се обича всичко българско;

- б) да се проживее достоен живот;
в) да се свършат всички войни на земята.
5. Какво иска Паисий Хилендарски за народа си?
а) правилно вероизповедване;
б) национална свобода;
в) заможен живот.
6. Кой е последователят на Паисий Хилендарски?
а) Петър Берон;
б) Васил Априлов;
в) Софроний Врачански.
7. Установете потвърждение:
а) «Житие и страдания на грешния Софроний»; 1. Петър Берон;
б) «История славянобългарска»; 2. Софроний Врачански;
в) «Рибен буквар». 3. Паисий Хилендарски.
8. Какво описва Софроний Врачански в своята творба?
а) живота на Паисий Хилендарски;
б) живота на славянските братя Кирил и Методий;
в) своя живот.
9. Какъв период в историята дава бурен подем?
а) Средновековието;
б) Възраждането;
в) наши дни.
10. Каква е целта на лидерите на националноосвободителното движение да повдигнат Априлското въстание?
а) да свършат войната;
б) да се избавят от своите врагове;
в) да освободят България.

2. Изслушайте текста. Отговорете на въпросите.

ЗА КРАСОТАТА

Близо до училищния двор имаше малка къщурка, спретната и бяла като в стихотворението на Ран Босилек. В нея живееше баба Вела, стара жена, останала самотна след смъртта на мъжа си. В тая къща не бяха се раждали деца и сега, на стари години, нямаше кой да се грижи за баба Вела. Помагаха ѝ съседите и далечните роднини: есенно време ѝ докарваха по някоя кола дърва за огъня или вземаха да ѝ смелят чувал

с жито, когато тръгнеха за мелницата. С малка помощ от общината и със стотинките от продадените яйца от кокошките – това бяха скромните средства, с които живееше. Но тя не жалаеше и повече. Никой не я чу да се оплаква или да е недоволна от нещо. Винаги беше засмяна. Често сядаше на пейката пред училището и ни разказваше приказки, а пролетно време, когато в цветната ѝ градинка поникнеха първите кокичета, тя свиваше малки китки и ги раздаваше на нас, децата.

Само веднъж я видях разплакана. Току-що бе минал раздавачът и беше ѝ оставил писмо с голям лилав печат, което значеше, че е от някоя важна служба. Тя беше донесла писмото да ѝ го прочете някой възрастен човек и на двора бе заварила учителя Радоев.

– Писмото е от общината, бабке! – рече учителят и нарочно не бързаше да каже какво пишеше нататък, защото вече бе видял, че известието не беше приятно. – Съобщават ти, че на мястото на твоята къща искат да направят спортна площадка.

А градинката? Какво ще стане с цветята, момче? – още не разбираше всичко старицата.

– С цветята е лесно... Къщата искат да съборят. Ето какво пише кметът по-нататък: «Къщата ще ви бъде оценена и заплатена, а ще ви бъде дадено друго място да си построите нова...»

Бях наблизил и видях как старата жена се разлюля и щеше да се влече на земята, ако не беше я подкрепил учителя Радоев.

– Да няма грешка, момче? – попита с изнемощял глас тя. – Аз съм на осемсет години, сили нямам да замеся една питка, как ще строя нова къща!... Ум има ли нашият кмет!...

Тя заплака и както става с човек, изпаднал в беда, започна да вика за помощ бога с най-горещата молитва да я прибере от този свят. За пръв път тогава проумях смисъла и целта на молитвите. Те не бяха само подредени думи, а израз на човешката надежда. Да се опреш на нещо несъществуващо, на нещо измислено, когато усещаш, че човешката опора около теб я няма...

Видях как по лицето на учителя Радоев премина смях.

– Не плачи, бабо Вело – каза той. – Прибери се, а аз ще отида в общината. Ще поговоря с кмета. Може да е станала наистина някоя грешка...

Следващия час имаме рисуване; той ни остави сами да се занимаваме и отиде при кмета. За пръв път не лудувахме както през другите свободни часове, седяхме замислени по местата си и чакахме да се върне учителят.

Какво ли ставаше сега там? Как ли спореха двамата мъже? И дали по-силният, който управляваше селото, щеше да отстъпи?

Когато вратата се отвори, по лицето на учителя прочетохме, че се връща победен. Ех, така и бяхме очаквали! Малки още бяхме, но знаехме, че силният рядко отстъпва. Силният винаги се мисли за прав. А силата и правдата винаги са едно и също...

Но и който е прав, винаги намира сили да се бори за правдата. Още на другия ден учителят Радоев взе четките и бурканчетата с боите и отиде в къщата на баба Вела. Цяла нощ бе правил скици и сега пристъпи право към работа. На една стена, която беше отвън на пруста, изписа общия изглед на нашето село: реката, която го опасваше, къщите, училището. А в центъра – общинския двор. Всичко това – потънало в пъстрите облаци на дървета и храсти.

Над входната врата ръката на художника нарисова ликовете на стопаните на къщурката. Баба Вела беше му дала една снимка от младите им години, затова на стената се появи жена с млади черти на лицето и с копринен бариш на главата, а мустакатият мъж до нея бе кривнал напето моден за ония години каскет...

Повече от месец след учебните часове рисува като зограф учителят Радоев. Изписа всякакви картини по стените отвън и отвътре. Получи се цяла картинна галерея, но не с картини в рамки, а със стенописи. Научиха за нея от града, дойдоха познавачи на изкуството, похвалиха младия художник и обявиха къщата за паметник на изкуството. Което означаваше, че никой вече нямаше право да я пипне дори с пръст...

Баба Вела живя в нея още няколко години, докато се свършиха дните ѝ. Тя повече не отрони нито една молитва към небето, към измисления Бог. Казват, че в последния си час последната ѝ заръка била за учителя Радоев:

– Носете много здраве на художника, моят спасител...

(По Георги Мишев)

.

1. Къде се намираше малката къщурка?

- а) в стихотворението на Ран Босилек;
- б) към края на селото;
- в) до училищния двор.

2. Кой живееше в нея?

- а) баба Вела;
- б) учителят Радоев;
- в) кметът.

3. Кой помагаше на бабата?

- а) децата ѝ;
- б) съседите и далечните роднини;
- в) внуците ѝ.

4. На какви средства живееше баба Вела?

- а) на малката помощ от общината и със стотинките от продадените яйца;
- б) на парите, които изпращаха децата ѝ;
- в) на средствата, които ѝ събираха селяните.

5. Как изглеждаше баба Вела?

- а) винаги сърдита;
- б) винаги засмяна;
- в) понякога сърдита, а понякога и засмяна.

6. Какво правеше бабата през пролетта?

- а) свиваше малките китки и ги раздаваше на децата;
- б) събираше първите кокичетата и ги раздаваше на селските минувачи;
- в) прибираше цветната си градинка.

7. Защо баба Вела силно се ядоса и се разплака?

- а) защото ще развалят градинката ѝ;
- б) защото ще събарят къщата ѝ;
- в) защото ще построяват на това място хотел.

8. От кого беше писмото?

- а) от училището;
- б) от учителя Радоев;
- в) от общината.

9. Какво искаха да направят с къщата на баба Вела?

- а) ново училище;
- б) спортна площадка;
- в) музей.

10. В решение на проблема си на кого най-много се надяваше бабата?

- а) на учителя;
- б) на Господ;
- в) на селяните.

11. Как реши проблема на баба Вела учителят Радоев?

- а) договори се с кмета да не събарят къщичката ѝ;
- б) подари и нова къща;
- в) изрисува къщата, която после беше обявена за паметник на изкуството.

12. Каква била последната заръка на баба Вела на учителя Радоев?

- а) народът да го признае за художник;
- б) кметът да му изпише премия;
- в) да се носи много здраве на нейния спасител.

1. Прочетете текста. Какво искаше авторът да каже с него. Ставали ли сте свидетел или участник в подобни житейски ситуации?

ИЗ «КРАДЕЦЪТ НА ПРАСКОВИ»

Крадецът беше сръбски военнопленник.

Няколко секунди ние го гледахме мълчаливо. Под окъсаната офицерска униформа се показваше измършавяла плът, обгорена от слънцето. Явно се виждаше, че той няма долни дрехи. Краката му бяха боси и одраскани. Беше мургав и колкото да бе отпаднал и нечист, личеше, че е хубав мъж. Къдравите му и отдавна неподстригани смолисточерни коси и неговите големи очи, които гладът беше направил блестящи, му придаваха вид на избягал каторжник. От своя страна той гледаше Елисавета учудено, сякаш нямаше сила да отмести погледа си от нея.

Все още изплашена, тя каза сторого:

– Как посмяхте да влезете тук? Знаете ли чие е това лозе?

– Ради бога, госпожо... гладен бях.

Гласът му беше спокоен, вежлив и малко насмешлив. Очевидно нямаше представа на каква опасност беше се изложил. Той дори се усмихна, макар и виновно. Тънките му устни откриха два реда зъби, чиято белота лъсна и придаде на откритото му лице юношески безгрижен израз.

Елисавета ме погледна въпросително. Разбрах, че е готова да му прости.

– Трябваше да ме помолите, щях да ви откъсна, каквото пожелаете – каза тя и се смути, защото бе разбрала нелепостта на това нравоучение. Какво знаеше за нея тоя нещасник, за да я помоли? Той имаше късмет, че ординарецът не беше тук. Иначе работа щеше да вземе лош край.

Тя млъкна, обзета от стеснение пред пленника, който продължаваше да я гледа. После, като преодоля неловкостта си, каза твърдо:

– Ако сте толкова гладен, елате с мене.

Аз се намесих:

– Знаете ли, че има патрули, които стрелят по всеки пленник, който напусне лагера?

– Не съм избягал – отговори той безгрижно. – само се отбих от пътя.

– Нека дойде да му дам нещо за ядене – настоя Елисавета. – Да не се срамува. Обяснете му това.

– Аз разбирам – каза пленникът.

– Тогава елате! – И тя ме помоли да я придружа.

Направих му знак да ни последва. Той тръгна зад Елисавета, като придържаше пълното с плодове кепе под мишницата си.

Когато достигнахме колибата, тя ни остави на пейката. Аз седнах до пленника и поведох разговор. Оказа се, че е роден някъде към Сплит, от баща хърватин и майка сръбкиня. Бил музикант, преподавател по музика в една от белградските гимназии. Докато разказваше за това, поглеждаше към колибата. Когато Елисавета се показа на трема, той се опита да скрие голото си коляно, като кръстоса караката си.

Тя се появи с табла, на която бе сложила храната. Подаде му я. Той я пое с разтреперани ръце, но не са докосна до яденето. Очевидно не са решаваше да яде пред нас, защото се срамуваше от глада си. Ние разбрахме, че ще направим по-добре, ако се оттеглим.

– Мога да му дам някоя дреха – каза Елисавета, когато се отдалечихме към колибата, където аз ѝ предадох разговора ми с пленника.

– И ще направите много добре. Той е наш колега, учител.

– Учител?

– Да, музикант, учител по музика.

Изглежда, че отговорът я порази и трогна. Тя ме остави, влезе в колибата и след няколко минути се появи с един пакет. Ние се върнахме при нашия гост. Той беше се нахранил и сега стоеше замислен. Прасковите и гроздето бяха изсипани на таблата, мазното окъсано кепе бе смачкано в ръката му. Беше върнал откраднатото.

Елисавета му подаде пакета.

– Вземете това – каза тя. – По-късно, ако можете пак да наминете, ще гледам да ви услужа с още нещо. Вземете си и прасковите, защо сте ги изсипали от шапката си?

Би трябвало да го предупреди за опасността, на която се излагаше, и според мене изобщо да не го кани, ала тя нямаше смелост да му каже,

че е жена на коменданта, когото той сигурно познаваше и сигурно мразеше. За мое учудване тя повтори думите си, като натърти и подчерта:

Минете пак по същото време – не по-късно и не по-рано. В същия час, когато съм сама...

Сякаш му даваше рандеву.

(По Емилиян Станев)

Речник

мургав – смугъл; който има тъмна, матова кожа;

кепе – продълговата мека шапка без козирка;

трем – пруст; покрито отворено място пред стаята на къща;

табла – поднос; плосък и широк съд с малък перваз за носене на кафе.

2. Формулирайте 5-6 въпроса по съдържанието на текста. Използвайте тези въпроси, съставете и запишете диалог (10-12 реда) по текста.

3. Съставете и разиграйте по лица диалог с дискуссионен характер (8-10 реплики), който би могъл да се състои между осмокласниците на една от дадените теми.

1. Кои уроци в училището трябва да са задължителни?
2. Трябва ли да има отговорни ученици в класа?
3. Трябва ли да има ученическо самоуправление в осми клас?

Запомнете!!!

Как правилно да се води дискусия

1. Изказването ти в дискусията трябва да съдържа:
 - теза (становище) по дискусияния проблем – в нея кратко и ясно трябва да предложиш отговор на поставения за обсъждане въпрос;
 - аргументация на тезата – чрез разсъждения и приведени житейски примери или научни факти трябва да подкрепиш тезата си.
2. Да убедиш в правотата на становището си останалите участници:
 - логична постройка на изказването ти и точният езиков изказ;
 - уважително отношение към другите участници – умението ти да слушаш внимателно техните изказвания, да не ги прекъсваш;
 - владението на «езика на тялото» – облеклото ти, позата, мимиките, жестовете ти, докато говориш.

Тема
29

**УСТЕН ПОДРОБЕН ПРЕРАЗКАЗ
НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ
С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА
МЕСТНОСТ**

**(Усний докладний переказ розповідного
тексту з елементами опису місцевості)**

1. Прочетете текста. Определете темата, основната мисъл, типа и стила му.

ЗА ТРИГРАД И РОДОПИТЕ

Родопите – безспорно най-красивата планина в България. И нейното сърце е Триград. Първото впечатление, което той оставя в новодошлите гости, е че тук времето почти е спряло. Всъщност зад това спокойствие се крие горчива, нерадостна и жестока история. Трите огромни, почти отвесни скали, с които е ограден Триград, са видели всички своеволия на Османската империя, нападения, опожарявания, сблъсък на религии, потушени въстания.

За щастие, скалите не могат да говорят, а през последния век бурната история е отстъпила място на един спокоен и почти безгрижен живот, на който се радват местните хора. В района на Триград няма запазени паметници, напомнящи за отминали събития, но за сметка на това цялата местна флора и фауна е почти непокътната от нашествието на цивилизацията. Тук нямаме индустриални предприятия, нито големи инфраструктурни обекти. Това понякога създава на нашите гости известни неудобства, но им дава възможност да се насладят в максимална степен на една девствена, непокътната, истинска природа. Почти всичко, до което ще се докосне погледът ви, е в същия вид, в който е било преди стотици години.

Родопите са най-старата суша на Балканите. Природата е имала стотици милиони години, за да извае неповторимия ландшафт и да създаде дом на животинския свят, който тук е особено многоброен и разнообразен.

Разхождайки се в Родопите, вероятността да срещнете диво животно е почти сто процента. Около Триград има над сто пещери, повечето от които се радват на бурен живот. В седем от тях са открити останки от праисторически хора, което е доказателство, че Родопите са били населени още в древни времена. Но пещерите не са единственото нещо в Триград, което ще ви заплени.

Можете да изберете кратък маршрут в посока село Водни Пад. Това е отдалечена махала, в която отдавна не живее никой, но имотите са

изкупени от градски хора, обичащи усамотението. Тъй като къщите са добре изглеждащи, с поддържани дворове, усещането е че до преди малко тук е кипял живот, и туристът неволно си задава въпроса: – «А къде са хората?».

Друг кратък маршрут, който започва от самата вила е село Кестен и границата с Гърция. Там могат да се видят остатъци от граничните съоръжения от времето на студената война, освен това пътят минава през много красиви места.

За любителите на дългите преходи, отнемащи цял ден, района на Триград предлага по-сложни маршрути. Естествено дестинациите, до които ще достигнете си струват усилията. Доказателство за това са въодушевените разговори, на които сме свидетели всяка вечер, в които нашите гости, седнали уморени около масата, споделят преживяванията си от деня.

Такива дестинации са Чаирски езера, по пътя към които ще минете покрай природните феномени «Слона», «Пробит камък» и «Пияната гора». Маршрутът в посока село Ягодина и атракцията «Орлово Око» също отнема почти цял ден. И минава през най-красивите местности в района на Триград.

По пътя имате възможност да видите растения, които се срещат само тук, а ако се уморите – има беседки, в които можете да си починете. По този маршрут ще минете и над Триградско ждрело, и с малко отклонение от пътя ще можете да застанете точно над него и да видите красотата му от 300 м височина.

В района на Триград се намират три национални обекта. Това са пещерата «Дяволското гърло», Триградското Ждрело и Ягодинска пещера. И трите са изключително атрактивни и се радват на добра по-

сещаемост, дори и извън туристическия сезон. Тези обекти са напълно обезопасени, подлежат на държавен контрол и се смятат за безопасни, въпреки страховития им вид.

Естествено, има гости, които предпочитат по-силните емоции. За тях Триград предлага различни екстремни атракции. «Тролеят на Тарзан» е кратко и достъпно за всеки преживяване, а тези които имат нужда от повече адреналин, могат да наемат кросови мотоциклети и АТВта. За най-смелите местният клуб за екстремни спортове предлага посещение на Харамийска пещера, място до което се достига само по алпийски способ. Клубът предоставя алпийско оборудване и инструктори.

За любителите на ездата в Триград има конна база, която предлага коне и водачи. Освен кратка атракционна езда, там можете да заявите едномдневни или многодневни конни преходи из Родопите.

На няколко места в Триград можете да наемете велосипед. В района има достатъчно места, подходящи за кратки велоразходки по асфалтови терени. За любителите на екстремното колоездене е изграден голям велокръг, обхващащ селата Триград, Борино, Ягодина и Чала, с обща дължина на трасето над 60 километра.

Запленяващата красота на местната природа до голяма степен се дължи на изобилието на вода, която в Родопите извира буквално отвсякъде. Всевъзможните водопади, извори, поточета присъстват неизменно в картината, която вижда всеки турист. По всички маршрути, които ще изберете, неизменно присъстват чешми, изградени от местните хора. Те са символ на уважението, което имат те към водата и природата като цяло.

Реката, която минава през село Триград е естествен приток на река Въча, която се смята за най-чистата река на Балканите. Причината е че никъде по своето течение няма промишлени замърсители. Като правило реките в Родопите са чисти. В река Триградска живеят основно Балканска и Дъгова пъстърва, но може да се срещне и мряна, речен кефал, и дори лещанка.

Естествено тук не можем да изброим всички неща, които ще направят престоя ви в Родопите незабравим. Едно обаче е сигурно – който е дошъл в Триград, обикновено поставя тази дестинация в списъка на любимите си места за почивка.

(Из списание)

планинар – турист, който обича да ходи в планината;

фен – запалялко, почитател, страстен поклонник;

дестинация – посока, място или направление, цел на движение (пътуване).

Подробен преразказ – художественият текст се предава максимално близо до съдържанието на оригиналния текст с възможно най-много подробности и детайли, се следва развитието на действието. Случките и събитията се преразказват точно и ясно. Вярно и точно се предават характеристиките на героите, детайли от обстановката, природни описания и т.н.

Изисквания за подробен преразказ:

1. Пълно и последователно предаване на съдържанието на художествен текст.
2. Недопускане елементи на разсъждение в преразказа.
3. Езикът трябва да е близък до езика на автора, да се избягват повторения, да се търсят най-точните и изразителни думи.
4. Спазване на правописната, пунктуационната и граматичната норма.
5. Използване на подходящо глаголно време.
6. Умения за преобразуване на пряката реч в непряка.
7. Графично оформление на преразказа.

Научете!

Описанията на местността отчитат времето на деня, сезоните и особеностите на времето. Описанието на местността е предимно неразделна част от художественото произведение, към което се въвежда с определена цел (за изясняване, характеризиране на събитието, изразяване на разказа и др.).

В художествените описания на местността присъства лексика, с която авторът изразява отношението си към изобразяваното.

2. По групи изпишете словосъчетанията, които описват Триград и Родопите. По изписаните словосъчетания устно преразкажете прочетеното.
3. Изпишете синонимите към думите *планина*, *град*, *скала*, като образувате синонимно гнездо.
4. Какво впечатление ви оставиха Родопите с Триград? Бихте ли искали да станете гости в тия места? Какво най бихте искали да посетите, ако сте са оказали там?
5. Направете и запишете сложен план към текста.
6. Прочетете отново текста.
7. По съставения план направете устен подробен преразказ.

Тема
30

УСТЕН ПОДРОБЕН ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН ПАМЕТНИК

(Усний стислий переказ розповідного
тексту з елементами опису пам'ятки
історії та культури)

Запомнете!!!

Схематично описание на сградата:

1. Общи впечатления от сградата.
2. Информация за предназначението на сградата и нейното местоположение.
3. Описание на самата сграда (централна фасада и нейните елементи, дизайн на централния вход, форма на сградата, наличие на колони или кули и др.).
4. Общо възприемане на сградата в архитектурния ансамбъл на територията.
5. Обща оценка на паметника и значението му за хората.

1. Прочетете текста. Определете темата, основната мисъл, типа и стила му.

КАЗАНЛЪШКАТА ГРОБНИЦА

Казанлъшката гробница е една от най-прочутите тракийски гробници. Намира се почти в самия център на Казанлък в живописната среда на възвишението Тюлбето. Тя е открита на 19 април 1944 г. от войници, които копали окопи за противосамолетни оръдия в подножието на 7-метрова могила. Изведнъж, пред изненаданите погледи на копачите, се отворила празнина, през която те се промушили. Осветявайки със запалени вестници тъмното пространство, преминавайки през малък коридор, те се озовали в две помещения, стените на които били покрити с изображения на страшни хора, воини, коне и колесници. Войниците споделили видяното със своите началници и местните власти и така този ден останал в историята.

Казанлъшката гробница е шедьовър на тракийското изкуство от края на IV в. пр. Хр. И е един от най-забележителните паметници на

културата от това време. Състои се от коридор, първа правоъгълна и втора кръгла с купол камера. Коридорът е изграден от камъни, а помещенията от тухли. Планирана и изградена като храм, Казанлъшката гробница е първият строеж от печени тухли, открит в България. В края на IV в.пр. Хр в нея е погребан тракийски владетел и това я превърнало в гробница. В последствие тя е играла ролята на мавзолей, защото след смъртта си тракийските владетели са били хероизирани, обявени за богове и в гробницата им са извършвани периодични поклонения. Стените на първото помещение са покрити с разноцветни ленти, а върху поясите, които оформят двускатен покрив са изрисувани батални сцени, които са с изключителна стойност и ни дават сериозни сведения за външния вид, въоръжението и тактиката на тракийската войска. Малък правоъгълен отвор води към кръглото помещение, което е сравнително малко – с диаметър 2,9 м. Входът се затваря с тежка каменна врата, за да осигури спокойствие на усамотилите се отбрани представители на аристократичния елит при изпълнение на тайните им религиозни церемонии.

Гробницата е ограбена или ритуално опразнена още в древността. От богатите гробни дарове са останали стотици миниатюрни златни маниста, сребърна каничка и няколко керамични съда. В кръглото помещение са намерени транспортна амфора, фрагменти от местна и вносна керамика, елементи от глинен венец с позлата, златни кръгли апликации и златни нишки, вероятно от погребално ложе, както и кости от два индивида. В подгробната камера е намерено глинено ойнохое и кости от погребания кон.

От двете страни на гробницата на 1,2 м височина в насипа са намерени две огнища със следи от извършвани жертвоприношения – множество животински кости и керамични фрагменти. В източното огнище са били положени два глинени аскоса. Сребърна каничка и фрагменти от местни и вносни съдове. На същото ниво, но от двете страни на кръглата камера, са открити и два питоса.

Заради стенописите с висока научна и художествена стойност и архитектурни достойнства, Казанлъшката гробница е сред седемте паметника от България, включени в Списъка на световното историческо наследство на ЮНЕСКО.

тухли – правоъгълен блок от изпечена глина, който се използва в строителството;

ойнохое – древногръцки метален или глинен съд за вино;

аскос – древногръцки плосък съд с кръгла форма с дръжка на чучура;

каничка – малък, обикновено керамичен или стъклен, съд за течности, най-често за вода или други напитки;

питос – голям древногръцки съд (може да е с размерите на човек и повече) за съхранение на продукти – зърно, вино, масло...

2. Изпишете думите и словосъчетанията, които описват Казанлъшката гробница. По изписаните думи и словосъчетания устно преразкажете прочетеното.

3. Съставете и запишете сложен план към текста.

4. Прочетете отново текста.

5. По съставения план направете устен подробен преразказ.

Представете си, че сте на екскурзия, по време на която сте посетили паметник на история и култура. Съставете и разиграйте диалог, в който ще изразите впечатленията си от туристическата обиколка.

Тема
31

**УСТЕН ПОДБОРЕН ПРЕРАЗКАЗ
НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ
С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ
НА МЕСТНОСТ**

**(Усний вибірковий переказ розповідного
тексту з елементами опису місцевості)**

Как да се работи върху подборен преразказ

1. Прочетете текста.
2. Определете темата и основната мисъл на текста.
3. Помислете върху предложената за преразказ тема.
4. Изберете от текста материала, който е необходим за разкриване на темата (може да е на различни места в текста).
5. Определете основната мисъл на избраната част.
6. Помислете върху композицията и вида на речта.
7. Направете план на избраната част.
8. Преразкажете прочетеното по плана.

1. Прочетете текста. Определете темата, основна мисъл, типа и стила му.

ГРАД ВИЛКОВО

Малкият украински град Вилково (укр. Вилкове) в южната част на Одеска област е наречен украинската Венеция. Това малко, но много живописно селище се намира в делтата на река Дунав, на мястото, където реката се влива в Черно море. Необичайното за града е, че старата му част е разположена на водата. Затова улиците в града се обслужват от канали, по които се придвижват предимно местни «гондоли» и моторни лодки, които са най-популярното транспортно средство в града. Каналите, наречени ерики, във Вилково са тесни – само 1-2 метра широки, те заемат до половината от територията на града и можете да стигнете до всяка част от него. Жителите на града плуват в ерик, застанали в лодка и се отблъскват от дъното и бреговете с дълго гребло, подобно на прът, наречено бабайка. Лодките се управляват умело не само от мъже, но и от жени и дори от баби, които на шега се наричат «млади жени на бабайки». От двете

страни на каналите и покрай къщите – дървени зидани тротоари, по които жителите се придвижват. И прости дървени мостове са хвърлени върху ериките, които, ако е необходимо, се превръщат в един вид подвижни мостове – те могат да бъдат повдигнати, за да транспортират товари през канала.

Уникалността на Вилково се състои и във факта, че по-голямата част от населението на града се състои от староверци – липованци. Селото е основано тук в средата на 17-ти век от донските и запорожките казаци, които са били преследвани от царските власти по религиозни и политически причини и са били принудени да бягат към Дунава. По това време територията на устието на Дунав принадлежи на Османската империя, която се отнася много благосклонно към неверниците. В центъра на града се намира староверската църква «Рождество на Света Богородица».

Първоначално селището се е наричало «Липованско», (укр. Липованське), по-късно градът е преименуван на Вилково. Градът дължи сегашното си име на географското си разположение, тъй като на това място река Дунав се разделя на няколко ръкава, които се превръщат в своеобразен «разклон». Оттук и името – «Вилково» (укр. Вилкове). Отделно струва да се спомнят основните професии на местните жители. Градините им са предимно на островите, до които плуват с лодка. Мулето тук служи като тор, както в древен Египет. Вилково е известно със своите ягоди, които растат тук почти през цялата година, както и с известното грозде Новак. Този сорт е абсолютно уникален, вкусът му не може да се сбърка с никое друго грозде в света, защото никъде другаде гроздето не расте върху вода и кал. Това грозде се използва

за направата на също толкова известно отлично вино «Новак», което в същото време има деликатен вкус и висок градус. Местните жители се шегуват, че вилковец, който е опитал вино «Новак», може лесно да бъде разпознат: за да не падне във водата от тясна стена, той се люлее само напред-назад, а не наляво-надясно. Но най-важното занимание и основният източник на доходи на жителите на Вилково е риболовът, който се извършва в почти индустриален мащаб. Гости от различни части на Украйна и други страни идват тук за риболов през почивните дни. Освен това във Вилково се намира администрацията на украинския Дунавски биосферен резерват, чиято територия обхваща островите на делтата на река Дунав, течаща на север по река Дунав, делтовите езера и двукилометровата ивица морска вода по крайбрежието. На туристите се предлагат обиколки с лодка по река Дунав, по време на които можете да посетите «нулевия километър» – мястото, където река Дунав се среща с Черно море, както и да се насладите на живописната природа на Дунавския биосферен резерват.

(Сергей Кабанов)

Гондола – традиционна венецианска гребна лодка;

Мул – силно натрошена, смляна пръст с цвят на пепел, отложена на дъното на реки, езера и морета.

2. Направете задачите към текста.

1. Изберете тази част от текста, която описва местността.
2. На какво авторът обръща специално внимание?
3. Как си представяте местността, която е описана в текста? Да не сте били във Вилково? Ако сте били, споделете впечатленията и емоциите, които ви остави градът.
4. С кои езикови средства авторът описва местността?

3. Прочетете отново текста.

4. Съставете сложен план на текста.

5. Направете устен преразказ на избраната част на текста.

Тема
32

**УСТЕН ПОДРОБЕН ПРЕРАЗКАЗ
НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ
С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА
ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН
ПАМЕТНИК**

**(Усний докладний переказ розповідного
тексту з елементами опису пам'яток
історії та культури)**

Припомнете си:

Преразказът е повествование (писмено или устно), което пълно или частично предава съдържанието на събития, които сме видели или чули; книги, които сме прочели; филми, които сме гледали. Става дума за повторно отразяване на събитията през възприятието на читателя или слушателя, при което се възпроизвежда собствената му представа за произведението, ориентирана към определен адресат.

Текстът, който може да бъде използван за преразказ, трябва да е с богато идейно-емоционално и познавателно съдържание и голяма естетическа стойност. Произведението трябва да е близо до житейския опит на учениците/ученичките, действието да бъде ясно ограничено по време, моментите на фабулата да бъдат свързани с един главен герой – носител на действието. Образът на литературния герой да е охарактеризиран цялостно, външните му качества да са свързани с проявлението му като действащо лице.

Да се преразкаже дадено произведение означава да се вникне в замисъла и позицията на автора; да се осмислят действията за героите; да се проследи ролята на пейзажа, диалога, авторовите ремарки и използваните изразни средства.

Запомнете!!!

Схема на описание на паметника.

1. Общо впечатление от паметника.
2. Дайте информация, къде е поставен паметникът и кой е неговият автор.
3. Разкажете на кого е този паметник.
4. Описание на самата скулптура.
5. Описание на постамента.
6. Общо възприемане на паметника в архитектурния ансамбъл на територията.

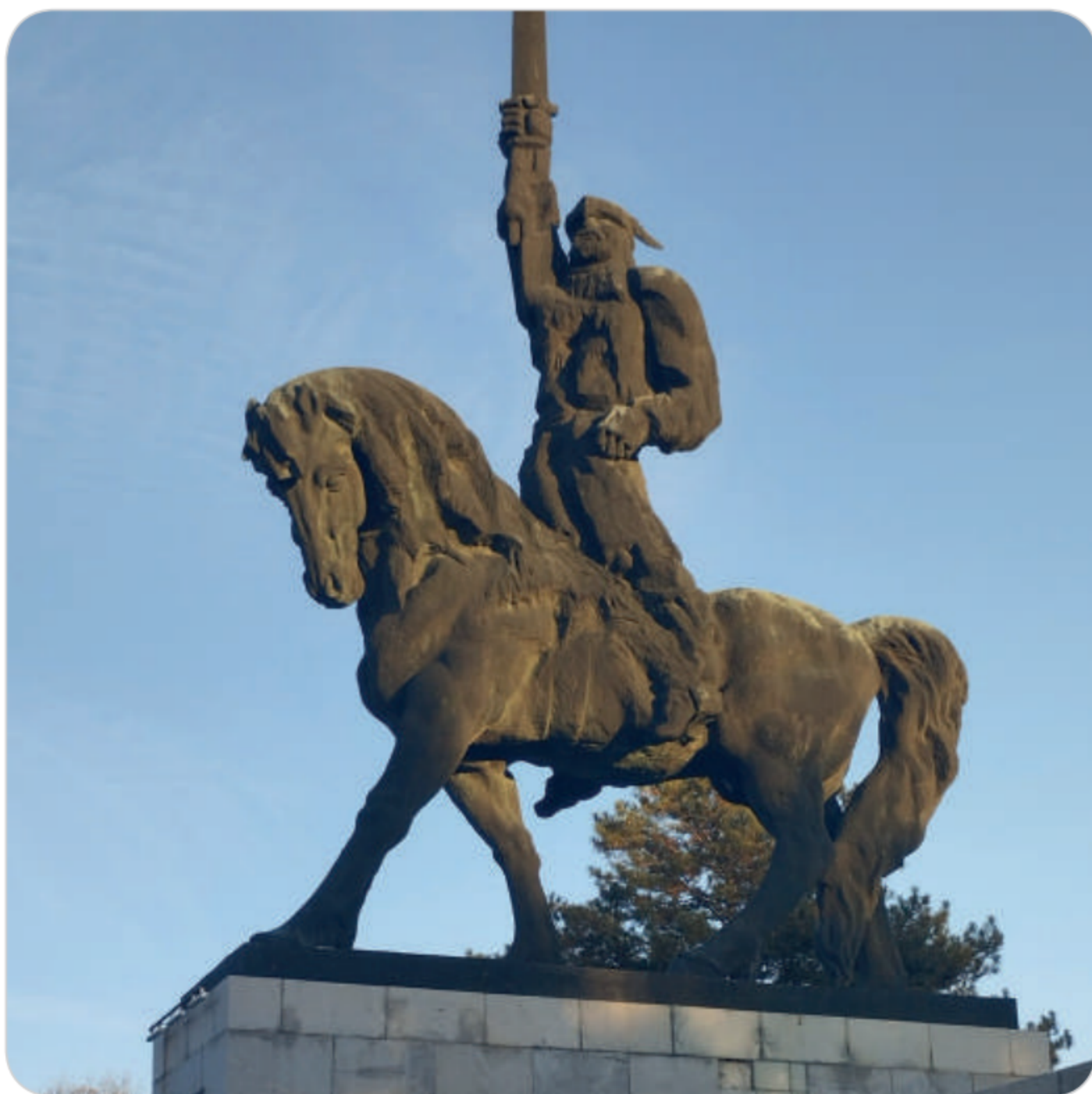
1. Прочетете текста. Определете темата и основната мисъл, типа и стила му.

НАЙ-ГОЛЕМИЯТ ПАМЕТНИК НА БЪЛГАРСКИЯ ВЛАДЕТЕЛ АСПАРУХ

Когато конниците на хан Аспарух спрели да отдъхнат до едно възвишение, тъкмо що преплували Дунав, пред очите им се разкрила приказна гледка – безкрайна шир, а на изток блестяло Черно море. Ханът коленичил, забил копието в земята и произнесъл паметните думи: «Тук завинаги да бъде България». И до ден днешен в сърцето на велика Добруджа витае духът на патриотизма и съхраненото българско.

Най-големият паметник на българския владетел Аспарух се намира в град Добрич. Открит е през 1981г. по повод честванията за 1300 години от основаването на българската държава. Монументът е дело на архитект Иван Николов и скулптора Величко Минеков. През 2010 г. е избран за символ на гр. Добрич.

Състои се от конник, петима воители, стоящи на вечна стража, каменна пластика и водно огледало с вечен огън. Височината на фигурата на конника, от копитото на коня до върха на меча, е 24 метра, а на коня – 11. Изработен е от бронз.

Скулпторът Величко Минеков е потърсил мъжествеността и силата в пластичния силует на изправения кон. В неговата поза той е подчертал епичността на основополагането, възплътил е във фигурата на хан Аспарух символа на държавата.

Каменната пластика представлява хан Кубрат и синовете му. Огледалото с вечния огън символизира обновлението и дълговековната история на България.

Скулпторът Величко Минев е потърсил мъжествеността и силата в пластичния силует на изправения кон. В неговата поза той е подчертал епичността на основополагането, въплътил е във фигурата на хан Аспарух символа на държавата.

Каменната пластика представлява хан Кубрат и синовете му. Огледалото с вечния огън символизира обновлението и дълговековната история на България.

През 2014г. е поставено осветление, което нощем озарява с цветовете на българското знаме паметника.

Паметникът е място за преклонение и почит към създателя на Българската държава. Често могат да бъдат видени цветя и венци около него, а възрастните хора идват често при мемориала, за да си починат и да помълчат в знак на уважение.

Странно чувство обзема човек, ако се доближи до него или просто го гледа от далечината. Усещане за величие и респект. Мемориалът на хан Аспарух е издигнат в нашето съвремие като преклонение пред героичното минало и вечно посвещение към бъдещите поколения.

(Из интернет)

2. Изберете от текста онази част, в която е описан паметникът.

3. Направете план на това описание.

4. Прочетете текста отново.

5. Преразкажете посочената част по плана.

Как се работи върху преразкаж на текста на избрани части

1. Прочетете текста.
2. Определете темата и основната мисъл на текста.
3. Помислете върху темата, препоръчана за преразкаж.
4. Изберете от текста материал, който е необходим за разкриване на темата.
5. Определете основната мисъл на преразкажа.
6. Съставете план на преразкажа.
7. По плана преразкажете прочетеното.

Тема
33

**УСТНО СЪЧИНЕНИЕ ОПИСАНИЕ
НА МЕСТНОСТ (УЛИЦА)
ВЪРХУ СОБСТВЕНО НАБЛЮДЕНИЕ
И ВПЕЧАТЛЕНИЕ**
(Усний твір-опис місцевості (вулиці) на
основі власних спостережень і вражень)

Припомнете си:

Съчинение описание е свързан текст, в който словесно са изобразени основните характеристики на предмет, явление или лице. Съчинението описание може също да съдържа елементи на повествование. В художествените описания на местност е необходимо да се предаде впечатлението за местността.

1. Прочетете текста. Определете темата и основната мисъл, типа и стила му. Докажете, че в дадения текст има описание на местност по собствено наблюдение и впечатление. Какви езикови средства са характерни за текст описание в художествен стил?

ИЗ «КАКВО? ШВЕЙЦАРИЯ ЛИ?» ...

... Ние сме, да речем, сто души. Обличаме се в пътнически дрехи, снабдяваме се според средствата си с храна и от железопътната станция тренът ни понася към Цариброд. Ти не си шовинист, в гърдите ти не гори войнствен огън, но все пак ти си рожба на своето време и не можеш да се освободиш от понятията и чувствата на съвременниците си и като българин, минавайки през Сливница, не можеш да не полюбопитстваш где са ония места на тридневните сражения, с които българинът се подигна в очите на света, като доказа, че умее да мре не само за свое, но и за общо благо. Между сто души пътници все ще се намерят неколцина, които с разказите си ще оживеят във въображението ти картините на сраженията върху дремещите сега голи хълмове. Тия разкази на херойски подвизи ще предизвикат у тебе особени възмущения, ще възбудят нови чувства, които ти не изпитваш в кафенето при таблите, нито при скамбия... Ето Драгоманския проход. Като змия се извива тренът между хълмовете-скалисти надясно, покрити с лес наляво. Да, да, с лес покрити. Тия оголени допреди десет години хълмове са вече завардени и да ти е драго да погледнеш сега вълнистите върхове на гъстите млади дървета. Цариброд. Полицейските власти са уведомени, че пристигат стотина български туристи и те са се разпоредили вече да

ги настанят за нощуване. Тяхната любезност и услужливост те трогва. Ти благодариш тям, благодариш и на съдбата, която изрина ония полицейски служители, които според разказите на царибродчани като пладнешки разбойници са карали на сила да им носят ялови овци и да им водят ялови...

Зора се сипва. От всички страни се стичат към определения пункт бодрите туристи. Дава се сигнал за тръгване, водачите напред и след тях от разни съсловия и възрасти, стегнати за поход, снабдени с лека провизия, разсипват се по шосето и закрачват пътниците. Едно продължително «ура» гръмват от лявата страна на пътя. Тук са карантинните бараки, в тях са нощували половината от другарите ви. Присъединяват се и те с песни, с весел говор, със смях, разбуждат цялата долина. Никой не знае положително колко километра има път да се върви. Едни казват 10, други 15, трети 25, но утринта е тъй примамлива, тъй леко се диша на открито поле, щото преставаш да се интересуваш за времето и разстоянието, а само ти се иска напред и напред към предназначенията цел, а тази цел е Погановският манастир.

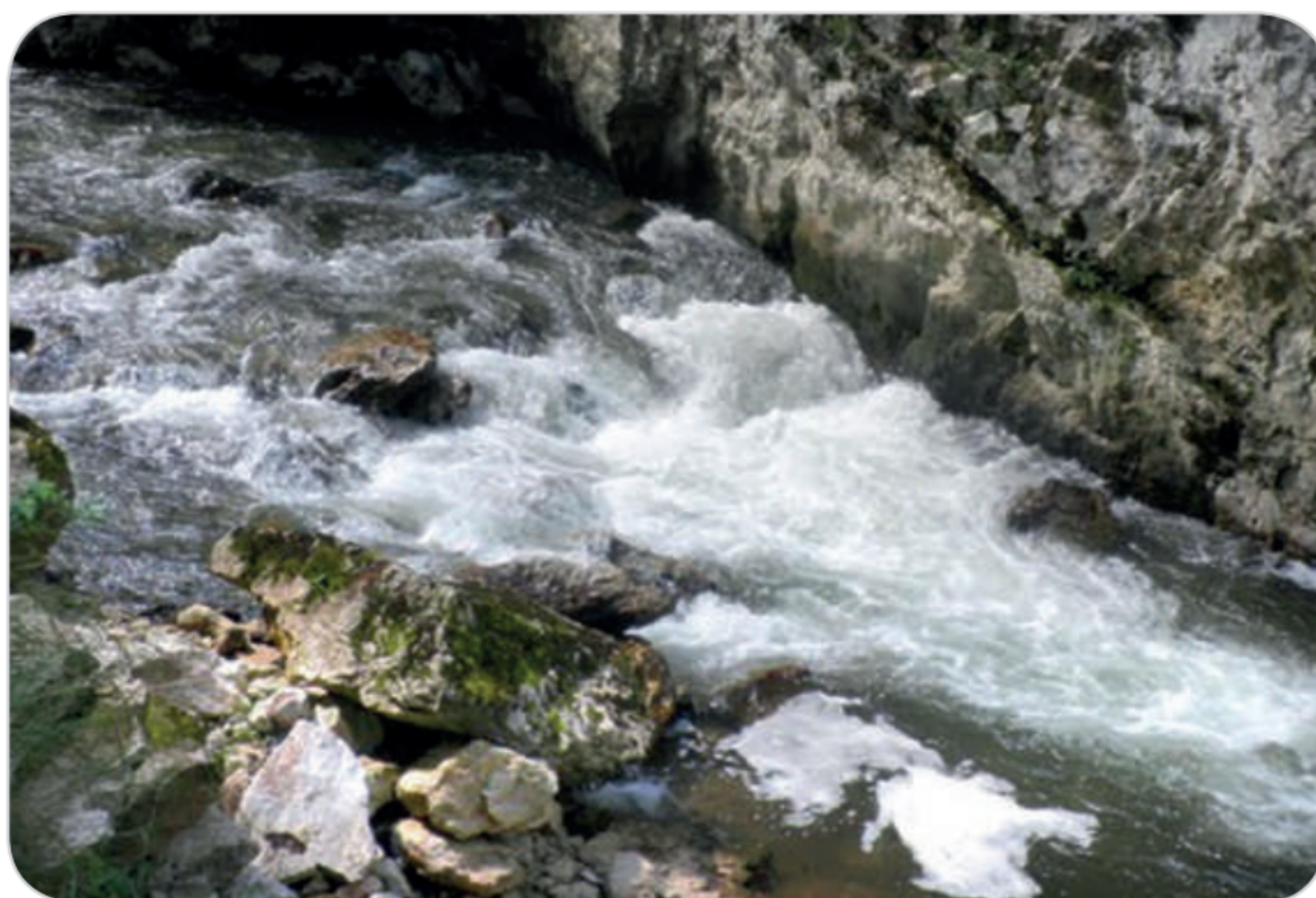
Ето Желюша. Тук напускаме шосето и се отбиваме в пътя наляво. Почва се възлизането. – «Полека, момчета, ще се заморите». Но младостта слуша ли? Плъзнали като кози по оная зеленина, весели, бодри, да не им се нарадваш. Па и старостта сдава ли се толкова лесно? Старо с младо се надпреварва и не сецат как е изкачен хълмът. «Стоой!» Малка почивка. Погледнете изгрева на слънцето! Вижете как се осветляват постепенно върховете. А долу, в долината, виждате ли каква млечна пелена се разстила? Цариброд е потънал в мъглата. Погледнете сега на югозапад. Виждате ли онези просечени сиви гигантски скали, блеснали на слънцето! Те тъй успоредно се спущат в бездната, гдето протича реката Ерма. Под тези колосални отвесни скали, край реката, е Погановският манастир, потънал отвред в зеленината на дъбовия лес, който покрива стотини разнообразни по форма и величина хълмове. Сега вече никоя сила не може ви сдържи, никое разстояние не може ви уплаши, вие забравяте всички условия и задължения на градския си живот и се устремявате към този рай, който постепенно ви се открива и открива нови и нови прелести и разнообразни картини.

Вие настигате селото Планиница, кацнало на върховете на два конически хълма, но то не отвлича вашето внимание. Скалите, по-скоро до тези чудни гигантски скали! Минувате село Бански дол и нито го поглеждате даже. Скалите, скоро! Боже, каква е тази пропаст! Каква е там онази бездна, от която се издигат облаци към небето? Спускайте се надолу, спускайте се по стръмнината, потънете в гъстата мъгла, на дъното на бездната е селото Погановци. Не се спирайте, напред! Още малко, още един хълм... Погледнете сега!... В този момент ще въздъхне ли някой за Тирол и Швейцария, че да го цапна по устата!... Господааа!

Гледайте бе, гледайте хубости, гледайте чудеса... Защо е тъй беден човеческият език, защо е тъй слабо моето перо! Е, как да опиша сега ония колосални порти, образувани от разноцветни скали, в които е прикован моят поглед? Как да опиша фантастичните фигури, които гледам през тия порти? Как да дам понятие за тая райска долина, окръжен с всевъзможни лесисти хълмове? Мога ли да схвана неизчислимите оттенъци в игрите на светлината и цветовете? Всички сили и способности немеят пред туй подавяюще величие и всичко се съсредоточва в зрението, в нямото благоговейно съзерцание... Да ми е да хвана целия свят за яката, да го дотътря дотука и да им извикам:

– Гледайте бе, дураци, какво се врите из вашите вмирисани градове и села!...

(По Алеко Константинов)

ШОВИНИСТ – човек, който изразява или подкрепя шовинистични възгледи или действия, характеризиращи се с преувеличена гордост и възхищение към своята нация, раса или етническа група, често съчетана с презрение или враждебност към другите нации, раси или етнически групи;

скамбил – вид игра на карти;

барак – лека дъсчена постройка за временно използване.

2. Съставете и запишете сложен план на съчинение описание «Моята улица».

3. Съставете устно съчинение описание в художествен стил по този план..

Ръководете се от плана:

I. Скъпо място на земята.

II. Описание на улицата.

1. Местоположение и размери.
2. Украса на улицата.
3. Жилищни сгради, магазини, предприятия...
4. Паметници на културата и историята.
5. Място за почивка.
7. Тротоари и пътно платно.
8. Как се промени улицата наскоро.
9. Улицата по различно време на годината и деня.

III. Обичам своята улица.

Как да се работи върху съчинението

Сформулирайте основната мисъл на съчинението.

1. Помислете какви типове на речта могат да присъстват в съчинението.
2. Помогнете си с материал, който е необходим за разкриване на темата и основната мисъл.
3. Определете последователността на материала, връзката на отделни части.
4. Съставете план на съчинението.
5. Помислете върху отношението си към описаното.

1. Прочетете текста. Определете темата, основната мисъл, стила и вида на текста.

12 ЮЛИ – СВЕТИ АПОСТОЛИ ПЕТЪР И ПАВЕЛ (ПЕТРОВДЕН)

Петровден. 12 юли е неподвижен църковен празник, който в източноправославния календар е посветен на светите равноапостоли Петър и Павел. Те са наречени още «стълбове на православната вяра».

Петър (от гръцки «камък, скала»), с рождено име Симон, бил син на рибар от град Витсанда Галилейска. Брат му Андрей пръв станал ученик на Исус. След като видял няколко чудеса, извършени от Христос, той тръгнал с него. Петър бил един от любимците на Христос – той станал свидетел на Преображението Господне, както и на предателството, извършено от Юда в Гетсиманската градина.

Хората смятали погрешно Исус ту за Йоан Кръстител, ту за пророк Илия, ту за пророк Йеремиа... Но Петър му казал: «Ти си Христос, синът на живия Бог». А Христос му отговорил: «Блажен си ти, Симоне, син Йонин, защото не плът и кръв ти откри това, а моят отец, който е на небесата! И аз ти казвам: ти си Петър, и на твоя «камък» ще съградя църквата си, и портите адови няма да ѝ надделеят! И ще ти дам ключовете на царството небесно...»

Ето защо в народното съзнание и сега Св. Петър е райски ключар. Той мери греховете и добрите дела на везни и отсъжда къде трябва да отиде душата на човека – в рая или ада.

След Възнесението на Христос апостол Петър посетил различни земи и навсякъде проповядвал Божието слово. Към 67г. отишъл в Рим.

Точно по това време император Нерон предприел жестоки преследвания на християните. Апостол Петър бил затворен в тъмница и след няколко дни – на 12 юли 67 г. бил предаден на смърт. Осъдили го на разпятие. Той поискал да бъде разпънат с главата надолу, защото не е достоен за еднаква смърт със Спасителя. Тогава бил на 75 г. Подвигът му е бил забравен и по-късно на гроба му бил построен храм – и то не какъв да е, а величественият «Сан Пиетро», световният символ на християнството в Рим.

Павел (лат. «малък»), с рождено име Савел бил евреин (от гръцк. Тарс, Киликия). Той имал римско гражданство, наследено от дедите му. Бил доста начетен за времето си и силно вярвал в бога. Отначало

гонел християните, докато не чул глас от небето: «Савле, Савле, защо ме гониш? Мъчно е за тебе да риташ срещу ръжен». На въпроса кой си ти, чул: «Аз съм Исус, когото ти гониш, но стани и се изправи на нозете си!»

Савел бил толкова изплашен, че ослепял, три дни не ял и не пил и само се молел. После при него отишъл апостол Ананий и го кръстил. Савел прогледнал и станал един от най-ревностните ученици и защитници на Христос. Заедно с християнството той приел името и тръгнал да проповядва учението в различни страни.

Павел бил подложен на гонение в Ерусалим за това, че работи срещу юдейския закон. Апостол Павел бил осъден на смърт от Нерон заедно с апостол Петър.

И така, светите апостоли Петър и Павел много са се потрудили за разпространение на словото Божие, претърпели много страдания и гонения и са ни завещавали своите послания на християнската воля и живот.

Денят на светите равноапостоли Петър и Павел е най-почитаният летен празник в традициите на нашия народ. Празнува се по време на усилена полска работа – по жътва. Но според хващанията на хората на този ден не бива да се върши важна земеделска работа. В църквата се носят петровски хлябове и ябълки – петровки, освещават се и се раздават на роднини и съседи. До този ден е забранено да се ядат ябълки, разрешението идва едва след носенето им в църквата. Ето защо раздаването на ябълки се свързва с това – да разреши свети Петър, като пазач на райските врати, на починалите деца да си откъснат плод в райските градини.

Две седмици преди празника църквата е определила да се пости. В този период не се ядат блажни ястия. Едва след края на светата литургия в памет на апостолите, когато свещеникът причастява богомолците, се слага край на Петровия пост.

Отговяването става с петровско (тазгодишно) пиле и пилешка каша, защото пилето е символът на Петровден. На трапезата се слага прясна пита, баница, прясно сирене, ябълки. Празникът е един от дните, в които се прави курбан. Няма строга забрана за работа.

В песните и преданията на нашия народ Петър и Павел се представят като братя близнаци. Св. Петър е по-малкият и по-добър брат. Той разрешава на стопаните да работят на полето, тъй като празникът му бележи, съобразно с местните климатични условия, началото или средата на жетвата. За разлика от него по-възрастният Павел е лош и винаги сърдит. Ако някой работи на полето през неговия празник, светецът пуска огън и жупел от небето, предизвиква пожари, светкавици и гръмотевици, запалва снопите на жетварите. Затова българите казват, че «Павльовден е много тежък празник».

Раздаването на ябълки в памет на починалите деца е непосредствена връзка с народните представи за райската градина. Нашите предци вярват, че в средата ѝ расте голямо златно ябълково дърво, което хвърля сянка и светлина навсякъде. Под райското дърво кръжат във вид мушици и пчели душите на починалите деца. Щом техните майки раздават ябълки на земята, Св. Петър им позволява да късат от плодовете на райското дърво.

Една легенда разказва, че светецът не пуснал дори родната си майка в райската градина, тъй като била лоша и алчна жена. Представата за Св. Петър като райски ключар е намерила отражение и в народните песни, които претворяват християнския мит за подялбата на света между светците:

Седнал Господ да почине,
да почине и света да дели.
Дял се падна на Светаго Петра,
падна му се райските ключове,
да стои на райските порти,
да отключва и пак заключва.

(Из списание)

I. Отговорете на въпросите:

1. За какво се разказва в текста?
2. Съставете план на текста.
3. Помогнете си с микротемите.
4. Как са свързани изреченията в текста?

5. Какви езикови средства открихте в текста?

6. Направете устен сбит преразказ на текста.

II. Напишете съчинение на тема «Празнуването Деня на Светите Петър и Павел в моя роден край»

2. Прочетете текста. Определете темата, основната мисъл, стила и вида на текста.

СЕДЕМТЕ ГАРВАНА

Един човек имал седем сина и нито една щерка, макар и много да му се щяло да има дъщеря. Най-сетне жена му дала пак надежда, че ще има дете, и когато то се родило, излязло момиче. Радостта им била голяма, ала детето било слабичко и дребно, та трябвало да го кръстят преди време. Бащата изпратил едно от момчетата бързо на извора – да донесе вода за кръщенето; другите шест припнали с него и тъй като всяко искало първо да гребне, сборичкали се и съдът им паднал в кладенеца. Тогава те застанали там и не знаели какво да правят. И никой не смятал да се върне вкъщи. Ала като се изминало доста време, а те не се връщали, бащата изгубил търпение и рекъл:

– Сигурно са се заплеснали пак в някоя игра, безбожните му хлапета!

Той се уплашил, че момичето ще се помине некръстено, и ядосан извикал:

– Дано станат на гарвани тези момчета!

Едва изрекъл той тия думи и чул плясък на крила над главата си: погледнал нагоре и видял седем черни като въглен гарвани да летят насам-нататък.

Родителите не могли да вземат назад проклятието и колкото и много да скърбели за загубата на седемте си сина, утешили се малко-много с милата си щерка, която скоро се засилила и от ден на ден ставала все по-хубава.

Дълго време тя не знаела, че имала братя, защото родителите ѝ се пазили да споменат за това пред нея, докато най-сетне един ден ненайдено чула как хората казвали, че тя е наистина много хубава, ала е виновна за злочестината на братята си. Тогава тя се натъжила много, отишла при баща си и майка си и ги попитала дали е имала братя и къде са се

дянали те? Родителите не могли повече да крият тайната, ала рекли на дъщеря си, че такава е била волята на Бога и нейното рождение е било само един невинен повод. Ала съвестта на момичето почнала постоянно да го укорява и то си втълпило, че трябва да спаси братята си. То не могло да намери покой и отдих, докато най-сетне не се приготвило тайно и тръгнало по света да издири братята си и да ги освободи, та да струва това колкото ще. То си взело само едно пръстенче за спомен от родителите си, една питка за утоляване на глада си, една стомничка вода за угасяване на жаждата и едно столче за почивка.

Тръгнало то и отишло далеко, далеко, накрай света. Там стигнало при слънцето, ала то било много нажежено и страшно ядяло малките деца.

Бързо избягало то и отишло при месеца, ала той пък бил много студен и също тъй жесток и зъл и като видял детето, рекъл:

– Мирише ми на човешко месо.

Тогава то избягало при звездите, които били дружелюбни и добри и всяка стояла на отделно столче. Зорницата станала, подала му едно пилешко краче и рекла:

– Ако нямаш това краче, не можеш да отвориш Стъклената планина, а твоите братя са там.

Момичето взело крачето, завило го в една кърпица, тръгнало пак и вървяло, додето стигнало Стъклената планина. Портата била заключена и то поискало да извади крачето, ала като разгънало кърпицата, намерило я празна – то било загубило подаръка на добрите звезди. Какво да прави сега?

Искала да избави братята си, а пък нямало ключа на Стъклената планина. Доброто сестриче взело едно ножче, отрязало си малкото пръстче и сполучило с него да отвори. Като влязло вътре, срещнало го едно джудже, което му рекло:

– Кого търсиш, мило дете?

Търся моите братя, седемте гарвана – отговорило то.

Джуджето рекло:

– Господа гарваните не са вкъщи, ала ако искаш да почакаш, докато се върнат, влез вътре.

След това джуджето внесло гозбата на гарваните в седем златни панички и седем чашки и сестричето си похапнало по едно залъче от всяка паничка и пийнало по една глътка от всяка чашка; а в най-последната чашка то пугнало пръстенчето, което носело.

Изведнъж чуло шум и плясък на крила, а джуджето рекло:

– Господа гарваните се завръщат.

Дошли гарваните, потърсили паничките и чашките си, за да ядат и пият, и се развикали един след друг:

– Кой е ял от паничката ми?

– Кой е пил от чашката ми?

– Това е сторено от човешка уста!

А когато седмият гарван изпил до дъно своята чашка, изтъркулило се едно пръстенче. Той го разгледал, познал, че това е пръстенът на родителите им, и рекъл:

– Дано даде Бог да е тука нашето сестриче, тогава ние сме избавени!

Като чуло това момичето, което стояло зад вратата и слушало, излязло и изведнъж гарваните добили пак човешки образ. И те взели да се прегръщат и целуват, и радостни си тръгнали към дома си.

(Братя Грим)

I. Отговорете на въпросите:

1. Разкажете за радостта на родителите, когато им се родило момиченце.
2. Какво се случва на извора?
3. Защо братята се превръщат в гарвани?
4. Какво скривали дълго време родителите от дъщеря си?
5. Като чуло момичето истината за братята си, какво решило да направи?
6. Разкажете за приключението на момичето.
7. Как гарваните се превърнали обратно в братята?
8. С какви видове връзки са свързани изреченията в текста?
9. Какви езикови средства присъстват в текста?

II. Съставете сложен план на текста.

III. Дайте писмен отговор на въпроса «Защо сестричката успява да развали магията и да спаси братята си?»

1. Прочетете текста. Отговорете на въпросите.

СТАРОТО ГНЕЗДО

Полъхна през валога долняка, едва се съвзе посърналата нива и две птички, драги гостенки от юг, прелетяха, кацнаха и викнаха волна песен от върха на оголения глог. Сякаш от тяхната песен се пробудиха осланени треви, напъпиха по синора трънки и храсталаци – ден-два и горе край нивата замъждукаха минзухари, същи вощеници, забодени връх гроба на изтаялата зима.

Хванаха се с присърце за работа птичките. Таз чепка вълна прибере от някой храст, там от кръстопътя вдигне перушина или сламка пък оназ – и двете по цял ден диплят и вият малкото си гнездо. Щом ранили звезди надникнат в небето, те се приберат на глога – едната морна се свие в гнездото, а другата се изстъпи на върза и запее.

И долу от падини, отсам-оттатък през нивата, се отзовават на нейната песен цветята. Ето от срещния синор пъхти като застаряла мома едностръжката тинтява, по нея с наведени очи пристъпва момината сълза, а по-отсам цяла тумба теменужки кикотят се и снишат една зад друга, сякаш се подтикват коя първа хоро да поведе. Но току се изстъпи сам сред нивата кукурякът – той му немари, – дръпва тинтявата, подвлякоха момината сълза, една до друга се словиха теменужки и заситниха. Пее и умора не сеца влюбен певец, унесена в песента, зад него дреме морната му другарка, а цветята слъкатушат, повърнат, по току в един замах разгърнат и чак отвъд през синора на нивата се извий пъстрото им хоро... Гаснеят в небето вече звездни седемки, месец клюмва на заход, през нивата ветрец тих шушука: всеки нека се прибира, класът расте и се налива сега...

След много ни малко избуя нивата кон да я не гази. Не се виждат вече ни кукурякът, ни тинтявата – морни от работа цял ден, от рано хванаха и птичките да се прибират в гнездото си.

Под валога грейна като злато узрялата нива – в ранни зори се натлъчиха на нея жетварки, поеха по тях замашни вързачи и наред с всички зарадеха на гнездото си и птичките. Припича слънцето, тегне над нивата задушна мараня. Я птичката не сеца ни жад, ни умора, дреме над гнездото си, а под нея лежат, невидяли още свят, свидни рожби. Чак кога сърп сянка направи и жетвари седнат долу в падината да пладнуват, другарят ще ѝ дойде на смяна да легне на гнездото и птичката ще стане да дири зрънце или мушица...

С времето и грижите вървят: още не се събрали кръстците от оголялата нива и дъжделиви облаци взеха да засенят небето. Като огнен змей се изви сред тях трескавица и от нейния гръм се разтърси земята. Литнаха вихър срещу вихър, един се откопчи, търти насам, други се погна по него, трети пък с пречупени криле заперпели край глогът и като няма кому да си изкара, сдава се с него. Огъва се, пращи – от корен ще се изскубне глогът, а сред вейките му, сгушени в гнездото си, и двете птички, притаили дъх, не смеят да шавнат...

Сипна зора, разведри се небето най-подир, дружно подскочиха и запяха двете птички, па подеха след тях голички, още слаби рожби и целия глог обсипаха дружни чуруликания

Радваха се птичките и нямаха край радости и песни около глогът, макар че ратаите прибраха от нивата храната и все по-рядко нейде между браздите се намерваше зрънце вече за тях. Скоро и ранна слана ослани листа и треви, сутрин стана студено и взеха да зъзнат всички. По черната угар повлече пак рало орачът, клюмнаха край синора и колкото бяха останали още цветя и рано една мъглива сутрин птичките цяло ядро се емнаха да гонят цветна пролет зад Балкана. Заглъхна нивата, долу по падинататсе повлякоха влажни мъгли, земята се разтикви. Вихрите развяха сламки и перушината из гнездото, хлад и мраз се загнезди в него, както и във всичко наоколо. Не мина много и засея от потъмнели небеса със своето сито зимата и една сутрин трънката се събуди, огледа се: цяла обсипана с бели снежинки.

Нищо вече не вярваше да дочака светли дни, когато повея над нивата пак долнякът; като лека мъгла се зазелени над браздите зимнината,

зашумяха край синора оголелите вейки и орляци птички полетяха на юг. Трепка глогът, поде нагоре крехки вейки: кога ще се покажат и неговите гостенки? – Надвечер зад валога нататък мудро пристъпваха овчари след стадата и прокудените птички налетяха като изневиделица върху глога.

Изведнъж вдигна се препирня, разпавии – едни искат тука да останат, други не щат.

– Знайме го, знайме го туй старо гнездо! Омръзнало ни е от миналото лято!

– Хайде нататък! По-хубави глогинки ще намерим... Всяка да си свие свое гнездо!

– Тук сме ви отхранили, всичко наоколо тука знаем... Свийте си всички гнезда тука по синори – как ще си оставим ние старото гнездо!... – започнаха да ги увещават старите.

Никое не искаше да слуша. Емнаха се: едно насам – друго нататък, разпиляха се – никога да се не видят вече. Сами-саминки останаха старите птички, спогледаха се, налетя ги и тях да хвъркнат подире им. Окуми се едната над гнездото, другата подскочи на върха и тъкмо да разпери крила, погледна: от срещния синор ѝ кимна пак старата тинтява, пред нея се ухлебил кукурякът – ей и теменужките... Премаля им на сърца, спомниха и двете птички що радости и грижи са делили с тези пъстри цветя и не им хвана сила да отминат глогът със старото си гнездо...

(Петко Тодоров)

1. Като полъхна през валога долняка кой кацна на оголения глог?

- а) кукурякът;
- б) две птички;
- в) щъркелът.

2. От какво се пробуди природата?

- а) от волната песен;
- б) от смяна на сезоните;
- в) от жетварките.

3. За какво се хванаха птичките?

- а) за събиране на плодове;
- б) за търсене на приятели;
- в) за работа.

4. Какво правят птичките щом се покажат звездите в небето?

- а) започват да пеят;
- б) се прибират на глога;
- в) говорят с цветята.

5. Кой се отзовава на птичата песен?

- а) цветята;

- б) другите птици;
 - в) жетварките.
6. Какво цвете пее без умора и се нарича влюбен певец?
- а) глогът;
 - б) кукурякът;
 - в) старата тинтява.
7. Какво става с класа на нивата?
- а) расте и налива;
 - б) поби го градушка;
 - в) изпада на земята;
8. Кой се вижда на узрялата нива в ранни зори?
- а) кукурякът;
 - б) птичките;
 - в) жетварките.
9. Какво правят птичките като повя силният вихър?
- а) притаили дъх и не шават от гнездото;
 - б) пеят песните си;
 - в) дружно чуруликат.
10. С идването на зимата пред какъв избор представат птичките?
- а) да останат тук или да отлитат на юг;
 - б) да си преместят рожбите в нови гнезда или да ги отгледат в старите;
 - в) да си избират нов водач или да ги води старият.
11. Кой остана да зимува в родния си край?
- а) старите и младите птички;
 - б) старите птички и кукурякът;
 - в) младите птички.
12. Текстът е:
- а) разказ;
 - б) приказка;
 - в) притча.

2. Прочетете текста. Отговорете на въпросите.

СКОРЕЦЪТ

Деца воловарчета пристигнаха тичешком в село и уплашено разпразвиха, че намерили в нивите Скореча умрял.

Беше празник, майският ден бе хубав и весел. Кръчмите бяха пълни с мъже, на мегдана имаше хоро и тая вест бързо се разнесе навсякъде. Кметът взе мерки, повика писаря, горския, пъдаря, взеха книги и мастило да опишат случката, подбраха хората от кръчмата и тръгнаха за мястото. Хорото се разтури – моми, момци, жени и деца хукнаха също нататък.

Скореца умрял! Нечакано нещо! Той не бе тукашен. Всички го познаваха, но никой не знаеше откъде беше дошъл. Отскоро бе се завъртял в село, свиреше с гуслата, пееше, веселеше хората, търпеше им шегите, всякога усмихнат, всякога добър. Никому не беше свой, но всички бяха с него и при тая вест всички се учудиха и всички го пожалиха. Като че на всекиго липса нещо, като че опразня селото. Не бе умрял Скореча, една душа бе изгоряла. Една песен бе пресекнала.

Скореца бе се появил в село през есента. Дрипав като плашило, гол, гладен. Намериха го заспал на пейката пред общината. Кметът го разпита за това, за онова, видя му се съмнителен и го затвори в общинското мазе. На другия ден щеше да го прати при околийския.

Веднага от малкия затвор се понесе весело и живо гласът на гусла. Зуза, дъщерята на циганина дядо Мехмел, минаваше оттам, спря се да послуша и надникна през железните пръчки на прозорчето.

– Я бре, що търсиш тука? – рече наивно тя на младия момък, в когото, види се, позна човек от своята раса.

– Нищо, затвориха ме – каза свирецът и остави гуслата. После нахупи устни и засвири като славейче: тънко, кръшно, продължително. След това залая като куче, записка като скорец.

Момата се засмя и залепи очи до прозорчето да го види по-хубаво.

Кметът излезе от общината.

– Какво правиш там? – каза строго той на циганката, като я видя.

– Хубав скорец съм уловил аз, ама чакай да видим какво ще излезе от него.

– Господин кмете, пусни го, пусни скореца. Не е лошо момче.

– От вашите ли е? – надсмя се кметът.

– От вашите ли е, от нашите ли е, не знам, ама пусни го, пусни го, господин кмете.

Зуза се изви като пружинка, посегна с ръка, та погали дрехите на кмета и спря черните си очи срещу него с детски поглед.

– Пусни го, господин кмете, пусни скореца.

В това време Скореча засвири с гуслата. Минаха мъж и жена и се спряха при кмета.

Зуза продължаваше да се моли:

– Пусни го, господин кмете. Пусни ми скореца. Утре правим сватба на брат ми. Нека дойде да ни свири.

– Ами ако избяга? – рече кметът.

– Ако избяга мене ме затвори. Три години ще лежа за него – каза шеговито Зуза и пак се замоли.

Кметът беше добър човек. Той помисли малко, поизгледа с учудване Зуза и пусна Скореча.

Така му името остана на това момче.

Зуза го заведе при баща си в кръчмата. Там дядо Мехмел пиеше с гости цигани, дошли от околните села за сватбата на сина му. Скореча седна настрана и засвири с гуслата. На дядо Мехмел му се хареса, повика го, почерпи го и го турна до дясното си коляно да му свири. Зуза постоя на вратата, погледна и си отиде.

Циганите се веселиха цяла нощ и цяла нощ Скореча им свири. В кръчмата останаха много селяни, които пиха заедно със сватбарите. Скореча непрестанно ги забавляваше. Свири им като славей, като скорец, обажда се като пъдпъдък, като сойка, като сврака. Хората го харесаха, чудеха му се, радваха се. Усмивката, която не падаше от лицето му, ги подкупи.

На другия ден почна циганската сватба и трая цяла неделя. Бумкаха тъпани, зурли се надуваха, хора са виха. Скореча с гуслата прави невидени дотогава веселби. Всички се стичаха да го гледат и да го слушат.

След сватбата свирците, които бяха от друго село, взеха и Скореча със себе си и тръгнаха по сватбите из околните села. Но след месец той пак се появи. Дядо Мехмел, който ходеше да пие по кръчмите, го взе със себе си да му свири.

Синът на дядо Мехмел наскоро се скара с баща си и напусна къщата. Отиде да живее с жена си в нейното село. Тогава старецът прибра Скореча да му помага в ковачницата и да му свири по кръчмите.

Откак Скореча с покъсаните дрехи, с бледото лице, с хубавата усмивка, с къдравата, на пръстени коса остана в село, неговата гусла не млъкна. Той вече я не туряше в кожената чанта, която носеше оброчена, държеше я закачена на петлица до младото си песнопойно сърце.

В ковачницата на Мехмел нямаше много работа. Секира да се наточи, маша или друго нещо да се направи – това. Мехмел и не влизаше

вече там. Работеха Скореча и Зуза. Зуза натискаше духалото, въртеше точилото, а Скореча удряше с чука.

Привечер, когато Мехмел отвеждаше Скореча да му свири в кръчмата, Зуза оставаше сама. Тогава тя ставаше неспокойна, не излизаше като напред да поскита из селото или да види другарките си. Тя седаше на прага на ковачницата строга, замислена и ги чакаше. А когато се забравеха, отиваше в кръчмата, викаше ги и ги завеждаше вкъщи.

Веднъж Зуза каза на Скореча:

– Да не ходиш вече с баща ми по кръчмите, чу ли! Магия ще ти направя. Ще те отровя. Скореча погледна уплашено Зуза. Очите ѝ горяха строго и сърдито.

– Какво да правя? – рече той. – Ако не слушам баща ти, ще ме изпъди.

– Нека те изпъди.

– Ще ми е мъчно бе, Зуза, за тебе.

Зуза се засмя и белите ѝ зъби светнаха.

И аз с тебе ще отида – рече тя решително и окачи нежно ръцете си на шията му.

В това време влезе дядо Мехмел. Сега той не беше пиан.

– Ха, така ли? – извика той. – Скорец, хайде хващай света, да те не гледат очите ми. И той му посочи вратата.

Скореча, смутен, уплашен, изскочи бързо навън. Зуза тръгна след него.

– Ти стой – каза баща ѝ. – Аз теб ще те заколя. – Той я бутна силно навътре, след това излезе и заключи вратата.

От тоя ден Скореча изчезна. Изчезна и Зуза, защото баща ѝ я държеше заключена в ковачницата. Цели две седмици той не я пусна навън. Храна и вода ѝ даваше през малкото прозорче откъм двора. Зуза търпеше мълчаливо.

Най-после старият циганин помисли, че всичко е минало, и я пусна.

Зуза потъмня. Лицето ѝ повехна, черните ѝ очи загаснаха. Усмивката ѝ избяга. Тя не излизаше вече никъде, не се събираше с другарки, не ходеше на хорото, не пееше и не отиваше да прибира баща си от кръчмата.

Вечерно време я виждаха подпряна до вратата на ковачницата, замислена, с очи, втренчени на запад към слънцето, което захождаше в запалените облаци над планините. Зад тях се пръскаше огън като някоя страшна ковачница. Зуза гледеше дълго нататък и душата ѝ гореше от също такива пламъци. Тя стоеше така до късно, докато съвсем не стъмваше, и се прибираше мълчаливо.

Една вечер дядо Мехмел не я намери вкъщи. Той излезе да я търси. Обиколи цялото село. Зуза я нямаше. Никой никъде не бе я виждал.

Разчу се, че Зуза избягала. Скореча дошъл и я отвел. Старият циганин даде заявление до полицията. Търсиха я навсякъде – няма я. Скореча също го нямаше из околията.

Чак след месец един стражар доведе Зуза. Намерил я в някакво далечно село. Ходила, обикаляла навсякъде да търси Скореча. Тя се прибра съсипана, изгладняла, уморена, изпокъсана, боса. Не я познаха. Само черните огнени очи бяха останали същите.

– Скореча търсих. С него исках да живея. Ама никъде го няма. Господ да го убие. Забрави ме, остави ме – каза тя на баща си и повече за това не продума.

Мина се доста време и тая история се позабрави. Но ето веднъж, нещо преди седмица, посред нощ из село се понесе гласът на гусла. Нейният жален глас обиколи цялото село, кръстоса всички улици.

– Скореча трябва да е бил – говореха хората на другия ден. – Ей че жално свиреше! Но Скореча го нямаше.

Сега бяха го намерили мъртъв в нивите. Цялото село се струпало там. Само Зуза не дойде. На цветистия слог в една сляпа пъточка между буйно класилите ниви лежеше Скореча като заспал. В една ръка държеше гуслата си, в друга – малка бяла кърпичка. Младото лице бе бледо, хубаво, с израз, като че ще запее. Дългите ресници бяха затворили черните очи. Хората се трупаха любопитни, гледаха го, жалеа го, но никого не болеше сърцето за тоя чужд човек.

– От песни се е пукнало сърцето му – каза някой.

– От глад е умрял, сиромашът – каза една стара жена.

– От любов е умрял миличкия – рече една мома на другарките си.

И всички имаха право.

(Елин Пелин)

Циганин – лице, което принадлежи към скитническа народностна група с индийски произход, живееща в различни страни.

Циганите са преселници от Западна Индия, обитавали там район с подобно име. Разпръснати са из цяла Европа от почти 1000 години, но никъде не са се приобщили към реда, законността и морала в обитаваните държави. В последните 20-30 години самите те се назовават с ново име – ром; роми. На езика им това означава човек, което е крайно обидно за самите тях, тъй като никой не оспорва принадлежността им към човешката раса.

1. През кой сезон на годината се чу новината, че Скорецът е умрял?

- а) през есента;
- б) през пролетта;
- в) през лятото.

2. Установете потвърждение:

- а) никой не знаеше откъде беше дошъл;
- б) разпита го за това, за онова, видя му се съмнителен и го затвори в общинското мазе;
- в) той я бутна силно навътре, след това излезе и заключи вратата.

- 1) кметът;
- 2) скорецът;
- 3) дядо Мехмел.

3. Кой се доби Скорецът да бъде освободен?

- а) дядо Мехмел;
- б) Зуза;
- в) мъжът и жената, които спрели при кмета.

4. Защо главния герой го нарекли Скорецът?

- а) за свирнята му;
- б) за характера му;
- в) за съдбата му.

5. Какъв талант имаше Скорецът?

- а) да бие тъпан;
- б) да свири на гусла;
- в) да пее песни.

6. Къде Скорецът най-накрая се настани да живее?

- а) у сина на дядо Мехмел;
- б) в кръчмата на дядо Мехмел;
- в) в къщата на дядо Мехмел.

7. Защо Скорецът беше изгонен от дядо Мехмел?

- а) за разговора на Скореча със Зуза;
- б) за непрекорността на Скореча;
- в) за характера на дядо Мехмел.

8. Кой ред е взет от теста?

- а) големите черни очи на предишното зиморничаво циганче гледаха дръзко, дяволито, снагата ѝ беше се източила, тънка, гъвкава, разцъфнала като дива шипка;
- б) вечерно време я виждаха подпряна до вратата на ковачницата, замислена, с очи, втренчени на запад към слънцето, което захождаше в запалените облаци над планините;
- в) отначало тя слушаше, без да разбира туй, което ѝ разправяха, след това се втурна след каруцата, но се спря, тръшна се на земята и като закри очите си с ръце, заплака.

9. След изчезването на Скореча и страданията на Зуза какво решава да прави момичето?

- а) да избяга със Скореча;
- б) да търси Скореча;
- в) да забрави Скореча.

10. Чии са тези думи: «От любов е умрял, миличкия».

- а) на една стара жена;
- б) на Зуза;
- в) на една мома.

Тема
36

**ПИСМЕН ПОДРОБЕН ПРЕРАЗКАЗ
НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ
С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА
МЕСТНОСТ**

**(Письмовий докладний переказ
розповідного тексту з елементами опису
місцевості)**

1. Прочетете текста. Определете темата, основната мисъл, типа и стила му.

ИЗ «ЕДНА БЪЛГАРКА»

Тая сутрин майското слънце се показва радостно от чистото небе, няколко дена все облачно и дъждовно. Разкошната дългнеста долина, която се отваря от Шишманова скала, имаше омайна хубост, пременена в пролетна зеленина, прорязвана от сребристия пояс на реката, лъснала от лучите на слънцето. Дотук, до Шишманова скала, се свършва нейната одисея из тесни клисури и безконечни планински завои, ту между стръмни урви, покрити с дъб и бук, ту под високи навъсени скали, напробити с пещери, настръхнали със замъкообразни изваяния и странни обелиски, своенравна игра на стихии и времето.

Току-що слънцето излезе над кръгозора, из пътя откъм Враца се подаде турска конница, а след нея из ръжовите се зачерня голяма тълпа пеши хора, на която крайт не се видеше. Конницата и пехотата скоро доближиха Искъра и се спряха. Пехотата състоеше от около триста души, отпреде ѝ вървяха турци-башибозуци, въоръжени с всякакъв род

оръжия, а останалото, грама дна част, бяха черкеси, също въоръжени. Подир няколко минути бавене конницата пусна да минат напред черкезите, а тя остана настрана.

Тая шумна стан се предвождаше от прочутия тогава черкески големец Джамбалазът, свиреп и кръвожаден кавказки разбойник, от тайфата на когото беше пукнала пушката, що простря мъртъв Ботева вчера.

Джамбалазът, на кон, се спря срещу челопешката гора, недалече от старовремската развалена черква. Отляво на гората се дигаха непристъпни зъбери и ярове, а отдясно се откриваха челопешките ниви и бостани дори до другия гол рот. По стръмнината на гората виждаше се през дърветата уединена кошара, парясана сега от стопана си.

Всички очи бяха обърнати към гората, дълбока, пуста и спокойна, дето сега се криеше бунтовникът. Но потерята не идеше за него. Тая нощ бе пристигнало известие във Враца, че един час преди съзоряване една чета комити била се спуснала от Балкана в тоя шумак, вероятно с намерение да мине Искъра и да се спаси в Голямата Стара планина.

Потерята, наежена. Ободрена от вчерашната си победа. Очакваше заповедта, когато Джамбалазът, слезнал от коня, с неколцина по-предни башибозуци обсъждаше положението и начина на нападението. Той беше мургав, висок, чернобрад четирийсетгодишен човек, с бляскаво черкезко облекло, набучен с оръжие; погледът му, зверски и лют, светеше под високата му космата черкезка гугла.

В това време изгърмя пушка от кошарата и планинските екове повториха и продължиха гърмежа.

– Комитите! Комитите! – извикаха гласове.

– Всички погледнаха към кошарата, но видяха само кълбото дим на входа ѝ, което се разнасяше от утринния ветрец по клоните. Подир първото късо смайване и сбутване потерята даде един страшен залп, последван от гороломен продължителен ехтеж. Но сред дима раздадоха се гласове:

– Джамбалаза убиха!

Джамбалазът наистина беше се повалил на земята, пронизан тъкмо в гушата от куршум, и из устата му шуртеше струя кръв. Той беше ударен от куршума, който дойде от кошарата.

При тая вест мигновена паника обхвана потерята и тя се дръпна и изпокри – кой да намери. Тялото на предводителя бързо беше обнесено. Изчезна и конницата. Но друга пушка не гръмна вече от гората.

След доста време, като разбраха по мълчанието, че комитите са избягали из гората, една дружина от по-сърдечни черкеси се престаши и навезе откъм челопешкия път в нея и я разтършува. Тя намери убит до дънера на един дъб само един бунтовник, мъж трийсетгодишен, с лице, обрасло, с черна брада, и с единия крак ранен, превързан с дрипи. Черкезите разбраха, че четата е избягала в планината.

(Действително, подир падането на Ботев при Волът, част от дружината му, около четирийсет момчета, под воеводството на ранения в крака герой Пера, бе хванала планината, скитала се бе цяла нощ из пущинаците ѝ, уморена, гладна, премаляла за сън се спуснала към съмване в челопешката гора, дето заспала като мъртва, не знаейки, че е издебната.)

Един от черкезките куршуми беше случайно убил Пера. Никоя друга жертва не се намери. Но когато черкезите посетиха и кошарата, те съгледаха там още един труп.

Един папаз-комита! – извикаха те учудени.

Там лежеше прострян един момък без мустаки, с продупчена глава. Той беше облечен с калугерско расо, разгърната предница на което даваше да се види хъшовска носия, обагрена с кръв. По почернелите му от барут уста се познаваше, че той се беше самоубил с пушката, след като беше свалил Джамбалазът. Видял ли се беше нощеска с четата – неизвестно.

Въпреки обичая си в подобни случаи, башибозуците не отрязаха главата на бунтовника, за да я разнасят на прът, като трофей от победата: смъртта на предводителя им я даваше не тям... Задоволиха се само да запалят кошарата, дето остана трупят. Тя се димеше и до вечерта, когато две потери избиваха до един, долу при Искъра, до канарите, трийсет бунтовника, слезнали следобед от Балкана с цел да прегазят реката.

(По Иван Вазов)

стръмнина – склон;

комити – участник в революционното движение преди освобождението на България от турско робство;

башибозуци – нередовна армия в Османската империя.

1. Открийте изреченията, които описват местността в текста.
2. Съставете и напишете сложен план на текста.
3. Прочетете отново текста.
4. Направете писмен подробен преразказ на текста.

Тема
37

**ПИСМЕН ПОДРОБЕН ПРЕРАЗКАЗ
НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ
С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА
ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН
ПАМЕТНИК**

**(Письмовий докладний переказ
розповідного тексту з елементами опису
пам'ятки історії та культури)**

1. Прочетете текста. Определете темата и основната му мисъл, типа и стила. Разкажете, какво е особеното на Одеския театър за опера и балет.

**ОДЕСКИ НАЦИОНАЛЕН АКАДЕМИЧЕН ТЕАТЪР
ЗА ОПЕРА И БАЛЕТ**

Още в началото на XIX век пристанищният град Одеса в Украйна разполага с театър, който не отстъпва на най-добрите европейски образци. Театърът е построен по инициатива на кмета, изключителния държавник Дюк дьо Ришельо, когото одеситите и до днес наричат кратко и любовно – Дюк.

Наред с другите грижи – търговски, военни, строителни, херцог дьо Ришельо не забравя, че Одеса е град на различни племена и различни езици. А най-доброто нещо, което може да обедини различни хора с техните различни обичаи, интереси и езици, е музиката. Затова най-добрите гласове на Европа пееха за Ришельо в Одеса.

Одески национален академичен театър за опера и балет е един от най-известните паметници на световната култура. По своята красота операта е наравно с прочутата Виенска опера и други перли на европейската архитектура.

Архитектурният облик на Одеската опера е еkleктика на италианския ренесанс и виенски барок, класически барок и рококо, но всички стилови компоненти са органично свързани и създават последователна композиция.

Главната фасада на театъра има полуовална форма с две странични крила, от които започва луксозно стълбище. Предната част на сградата е разделена на колони и пиластри и оборудвана с балкони, в центъра е тесен двустепенен портал. Предната страна на театъра е направена във виенски бароков стил. Външно сградата се състои от три етажа. Лоджиите на първите две са украсени само с колони от тоскански ордер.

Тези подове образуват едно цяло и изглеждат основни, придавайки на конструкцията статичен вид. Третият етаж е по-лек, ажурен, с внимателна обработка на детайлите. Благодарение на многобройните сводести лоджии, колони и пиластри от йонийския ред, той балансира тежестта на долните етажи. Елегантен портик и куполен покрив добавят допълнителни ефекти към архитектурния облик на театъра. В резултат на това сградата сякаш се носи над земята. Над фасадата се издига скулптурна група, изобразяваща покровителката на театралното изкуство музата Мелпомена в колесница, теглена от четири разгневени пантери (алегория: само силата на изкуството може да покори дивата природа на животните).

Портикът е увенчан от две скулптури, олицетворяващи музика и танц: отляво – Орфей свири на кентавъра, отдясно – музата на танца Терпсихора учи момичето на своето изкуство. На фронтона на портика с римски цифри са посочени няколко дати: на първия ред – «MDCCCLXXXIV-MDCCCLXXXVII» – годините на началото и края на строителството на театъра (1884 – 1887). Вторият ред съдържа фразата «ardebat anno», отнасяща се до пожара от 1925 г. След това идва датата «MCMLXVII» (1967) и думата «restititum» („реставриран“) като напомняне за реставрационните работи в театъра.

Централният вход е украсен с гипсови изображения на комедия и трагедия. Вляво е епизод от трагедията на Еврипид «Иполит», вдясно е епизод от комедията на Аристофан «Птиците». На балюстрадата на сградата има 16 фигурки пъти (бебета купидони), всяка от които е уникална и не повтаря последната.

Аудиторията на Одеската опера е декорирана в стил късно френско рококо, украсена с гипсова мазилка с най-фина позлата.

Основният мотив на орнамента е раковина под формата на вихри с различна форма. Моделът на орнамента не се повтаря никъде. Навсякъде има изобилие от мрамор, кадифе, блестящ кристал, искрящи огледала и позлата.

Луксозни пешеходни галерии обграждат аудиторията. Особено изпипани са корнизите в етажите, страничните вестибюли и по стълбите, водещи към ложите. Таванът е разделен на четири сегмента-медальони, първоначално рисувани от художника Франц Лефлер (след пожара през 1925 г. те изобразяват сцени от «Хамлет» на Шекспир, «Сън в лятна нощ», «Зимна приказка» и «Дванадесета нощ» или каквото и да било. В центъра има голям полилей, зашеметяващ с голям брой и изтънченост на ажурни детайли. Първата театрална завеса също е нарисувана от Лефлер, който рисува сцена от пиесата «Руслан и Людмила»).

В план сградата се състои от фойе, подковообразна зрителна зала с галерии (за 1635 места) и правоъгълна сцена (чиято площ е 500 кв.м., задната сцена е 200 кв.м.). със сервизни помещения. Оформлението на залата е радиално – пътеките вървят от центъра на радиуси, в различни посоки. Стълбите, водещи до изхода на театъра, също имат нива. Сградата е покрита със система от поцинковани метални ферми.

Одеският национален академичен театър за опера и балет е гордостта на Украйна, емблемата и визитната картичка на Одеса. Тя е сред петте най-добри театрални сгради в света. Смята се за най-старата опера в Украйна, най-добрата по отношение на акустиката, единствената с орган, първата, която се отоплява с пара и се осветява с електричество. Театърът разполага с млада творческа труппа и модерен обновен репертоар, включващ над 80 пиеси. Ако не сте посетили още театъра, непременно трябва да го посетите.

(Из интернет)

еклектика – поход към мисленето, при който човек не се придържа изцяло към едни и същи парадигми или заключения, ами взема предвид различни теории, за да добие изчерпателна представа за някой феномен или за да приложи дадена теория;

люкс – удобства, разком, скъпа обстановка;

кадифе – вид копринен, памучен или вълнен плат с мъхеста повърхност от едната страна.

2. Изпишете думите, които обозначават архитектурни понятия. Обяснете лексикалното им значение. Използвайте речника за архитектурни термини.

3. Съставете сложен план на текста.

4. Прочетете отново текста.

5. Направете подробен преразказ на текста по план (писмено).

Тема
38

**ПИСМЕН СБИТ ПРЕРАЗКАЗ НА
ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С
ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА
МЕСТНОСТ**

**(Письмовий стислий переказ розповідного
тексту з елементами опису місцевості)**

1. Прочетете текста. Определете темата и основната мисъл, типа и стила му. Какво ви впечатли най-много в него?

ИЗ «НЕМИЛИ-НЕДРАГИ»

20 февруари. Късните студове на тая зима се усилваха повече и повече от северните ветрове, които духаха непрестанно от две недели насам. Дунавът беше замръзнал; един дебел пласт лед беше облякъл като в медна броня величествената река. Мястото, където друг път се синееха гордите вълни на Дунава, сега беше една бяла поляна, която на юг се свършваше с висок бряг, дето грачеха чавките, а на север се сливаше с безкрайната влашка равнина. Вместо параходите и лодките, които друг път кръстосваха и бърчеха безшумните струи на Дунава, сега, като по един естествен, създаден от памтивека мост, скърцаха кола, чернееха се пътници, които безстрашливо през вкаменените и безчувствени гърди на реката минуваха и заминуваха от единия бряг на другия. Но отдолу, един метър под тях, се стремяха черни, шумящи сърдити талази, като буйните вълнения на една душа, която забуля едно хладнокръвно лице. По турския бряг на близко разстояние се мержелееха малки дървени колиби, прилични отдалеч на гробове сред пустите и голи пространства, покрити сега със снежна пелена. Но нощем малки огънчета весело блещукаха в тях и неодолимо влечеха погледа на пътника, който сега се скиташе из тъмнината по влашкия бряг.

Тоя нощен скитник беше Македонски.

Той сега се беше предрешил на същ селянин, с гугла и влашки кожух. Едничкото нещо, що го отличаваше от истинските селяни, беше револверът, който една опитна ръка можеше лесно да напипа отзад под кожуха му.

Македонски стоеше неподвижен на брега, с очи, впити в червеничките огънове на караулите. Би казал човек, че това е някой замръзнал на поста си солдатин.

Из един път тая неподвижна фигура се помръдна в дрезгавия мрак и закрачи към Дунава.

Слезе по слабата наклонност на брега и опипом взе да стъпа по щърбавия лед, като се опираше на тояга, въоръжена с остър бод на долния край. Нямахше нищо по-страшно, по-таинствено и по-зловещо от тая черна сянка, която сред нощта като привидение се мърдаше над задрямалата бездна.

Македонски вървеше направо, без път.

Безшумно умираха стъпките му по дебелата ледена кора. Само тоягата издаваше равномерно глух, остър звук при всяко забиване в леда. Когато Македонски дойде до средата, той си обърна гърба на североизточния студен вятър и застана неподвижен там, за да си почине малко, защото пътят, що беше изминал, ако и къс, поради неравната си и грапава повърхност го умори ужасно. Вратът и гърдите му бяха облени с пот. Вятърът все духаше и пълнеше нощната самотия с гробовен шум. Това беше погребално пение над един мъртвец, с бяла плащаница.

Македонски отдъхна и пак завървя тихо, равномерно, бодро.

Тутакси на пътя му се изпречи една черна ивица. Тая ивица се протакеше надлъж по течението на Дунава и край ѝ не се виждаше. Това беше един вид тясна река, широка около три разкрача. Вероятно едно течение, което зимният студ не беше успял още да покрие с кора. Македонски се спря, слисан пред това неочаквано препятствие. Водата, черна, страшна, шумеше глухо пред него и отваряше една грозна пропаст за стъпките му. Той хвърли проницателен поглед наляво, после надясно; но сред белината на снега, който тънко покриваше кората на Дунава, черната ивица се простираше и тъмнееше нескончаема. Немислимо беше да се заобиколи. Македонски стоя няколко минути в нерешителност. Нощният вятър брулеше лицето му, но той не чувстваше. Най-после тръгна назад бързо, решително. Някакво вдъхновение, види се, му дойде. Той се упъти право към влашкия бряг, дето се мяркаше една пуста дъсчена колиба.

(По Иван Вазов)

- чавка** – подобна на врана креслива птица с черни пера и светлосива шия;
влашка – който се отнася до влах или до Влашко;
памтивека – израз, който се използва за обозначаване на далечно минало, когато не може да се определи точното време на събитие или явление;
грапав – който не е гладък, по чиято повърхност има вдлъбнатини и издатини;
ивица – правоъгълно дълго и тясно парче от гъвкава материя – плат, хартия и др.

2. Направете задачите към текста.

1. Докажете, че текстът принадлежи към художествения стил на речта.

2. Намерете в текста описанието на местността.
3. Върху кои детайли от описанието се спира авторът?
4. Какви художествени средства използва авторът в текста?
5. Обяснете лексикалното значение на думите *талази*, *ивица*, *пропаст*.
6. Изпишете определенията, които се използват в описанието на местността.
7. На колко части може да се раздели този текст?

3. Съставете сложен план.

4. Прочетете текста отново. По съставения план предайте накратко прочетеното (писмено).

Как да се работи върху сбит преразказ на текста

1. Прочетете текста. Определете темата му и основната мисъл.
2. Определете в текста неговите части (основни и второстепенни).
3. Определете кои части от текста могат да бъдат изпуснати, кои – обединени, а кои – обобщени.
4. Подберете обобщаващи думи и изречения.
5. Прочетете отново текста.
6. Съставете план към текста.
7. По съставения план преразкажете текста (устно или писмено).

Приблизителна схема на сложен план

I. Увод.

II. Основна част.

- 1.
- 2.
- 3.

III. Заключение.

Тема
39

**ПИСМЕН СБИТ ПРЕРАЗКАЗ НА
ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С
ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА
ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН
ПАМЕТНИК**

**(Письмовий стислий переказ розповідного
тексту з елементами опису пам'ятки
історії та культури)**

Изработването на преразказа преминава през няколко етапа: прочитане и цялостно възприемане на произведението; работа върху текста – основни моменти, характерни изразни средства, детайли, герои, постъпки на героите, роля на пейзажа; работа върху езика – изясняване значението на думите, синонимите, епитетите, метафорите, олицетворенията, сравненията, използвани в текста. Проследява се развитието на случката – епизодите, които я съставят.

Изработването на план помага да се разбере и осмисли по-добре текстът, да се запази цялостната представа за творбата.

Планът представлява кратко набелязване под формата на точки и подточки на най-важните моменти от развитието на действието в тяхната последователност, по който се съставя устен или писмен текст. Той подпомага за осмислянето на текста. Всяка точка назовава определена страна на темата. Те се подреждат така, че отразяват и очертават последователността на действието. Броят им се определя от обема на текста. Те могат да се формират като именни, съобщителни, въпросителни изречения или заглавия.

Изразите трябва да са кратки, точни, ясни, без повторения.

План може да се състави и по цитати (цялостни или частични), подбрани така, че да разкриват основните моменти в изложението.

Ако искаме да означим и конкретизираме съставните части на микротемата, си служим със сложния план, съставен от точки и подточки.

След задълбочена работа върху текста, той отново се прочита цялостно и изразително.

В края се прави проверка за езикови, правописни и пунктуационни грешки.

1. Прочетете текста. Определете темата и основната мисъл, типа и стила му. Разкажете с какво е особен Преображенския манастир.

ЗА ПРЕОБРАЖЕНСКИЯ МАНАСТИР

Един от най-хубавите манастири в близките околности на Велико Търново, па дори и в цяла България, е «Св. Преображение Господне», разположен в самото подножие на могъщи, отвесни скали, оттатък левия бряг на Янтра и пътя за града край нея. Необикновено живописен е неговият изглед всред обикалящата го гора, предимно липова, и доходяща до самите скали. Приятно изненадано е окото на пътника от отиващия от Горна Оряховица за Търново влак. Според едно предание, той е бил построен в XI в. от Ватопедския манастир в Света Гора. Във времето на второто българско царство, манастирът, без съмнение е бил едно важно средище на духовен, но след покоряването на България от турците, и него е постигнала общата участ на всички църкви и обители около престолния град – бил е разрушен. Липсват паметници за неговата по-определена история от далечното минало. Наистина, преди повече от 30 години, един от манастирските братя, йеромонахът Софроний, с голям риск за живота си, се е качил в зеещите над манастиря пещери в скалите. Там намерил той много пергаменти, които, обаче, никой не можал да прочете. Понеже били развалени от влагата. През 1825 г. манастирът е бил наново построен от светогорския монах Зотик, с разрешението на търновския митрополит Иларион Критски. Зотик е бил първият носител на народно съзнание в търновската епархия. Стари някои монаси уверявали, че когато била разкопвана старата църква (1837 г.), за да въздигнат нова, били намерени още запазени на една от стените образите на цар Иван Александра и жена му и на цар Иван Шишмана и неговата жена. Под образите се четял надписа: «Ктитори храма сего св. Преображения Господня». Възможно е, следователно, манастирът да е бил въздигнат от майката на цар Иван Шишмана, която, както е известно, е била покръстена еврейка. В старите български паметници за нея се казва, че макар да била от «рода еврейскаго», все пак е изповядвала чистата вяра, въздигнала много църкви, а дори и един манастир. Този манастир, вероятно, е Преображенският.

Не е безинтересно да се знае, че възобновителят на манастиря Зотик е бил роден от с. Ахламарлии, а според П.Р.Славейкова, от Дрипчево – Одринско. Да бъде назначен игумен на манастиря, заплатил на гореказания гръцки владика 750 гроша, а още и годишно да му плаща по 12 гроша, както и да му дава една ока кафе и две оки ечмик. Това се вижда в писмото до Зотика, подписано през октомврий 1825 г. от «Търновски Иларион, ко Христe молитствувател».

Отец Зотик бил много красноречив и проповядвал на български, нещо нечувано по онова време в Търново. Голям родолюбец и враг на гърци

и турци, търновският абаджийски еснаф го измолил да открие училище в Търново, което и сторил: отворил килия за обучаване на децата. В манастиря има запазени и някои старини и бележити предмети: една Библия от 1724 г., един куршумен дискус от 1760 г. и др., както и едно изображение на цар Иван Шишмана, снето от фреска. Манастирът има и една доста голяма библиотека. Има и три църкви, от които едната отвън, в гробищата. В средата на манастирския двор се издига старата църква «Св. Преображение Господне», построена от отца Зотика. Тя е малко нещо в земята и е покрита вътре и вън със стенопис. Кубето ѝ е старовремско, а камбанарията се намерва отстрана между сградите до скалите. И до днес се пази фермана, с който се разрешава нейното построяване – иконостасът е една красива и оригинална работа от Ангел Петрович, името на когото е написано над царската врата. Иконите са стари, художествена работа. На една от тях е написано: «Изобразися рукою зографа отъ македонки Самокофъ 1851 г.» В женското отделение се вижда и автопортрета на втори живописец – Захария Христович, млад човек, в потурки и салтамарка; в ръка държи четка, а пред него – масичка с потребите за живописането. Втората църква е «Благовещение пресветия Богородици», застроена в 1860 г. и довършена в 1864 г. Под нея има подземен параклис. Тя няма стенопис, но иконите ѝ са извънредно красиви, работени от Станислава Д. Доспевски, родом от с. Доспей, Самоковско. Живял и се задомил в Т. Пазарджик. Във време на въстаническото движение бил заловен от турците и откаран в Цариград, дето и умрял. Третата църква «Възкресение Лазарово» се издига в манастирските гробища, намиращи се отвън, южно от манастиря. Тая църква-параклис е построена след Освобождението. Иконостасът ѝ е скромнен, но красив, изработен от стария резбар Добри Иванов от Горна-Оряховица. Гробищата са оградени и държани в ред и чистота. Това малко градче на мъртвите монаси и по-видни търновски граждани, имащи желание да бъдат тук погребани, е разведрено с хубава растителност. Доста паметници има от бял и черен мрамор, както и от гранит. Между покойниците са и родители-те на професор В.Златарски, на професор м. Поповилиев, на учителя Кантарджиев, на художника-учител Багрилов и др.

Манастирът представлява един голям правоъгълник, дълъг 104 м. и широк 53. Високи зидове поддържат зданията откъм източната му страна, които са едноетажни с чардаци и коридори, а насрещните – дву-етажни, с галери пред стаите. Всичките постройки, долепени една до друга, имат една красива гледка. Дворът е покрит с кал-

дъръм, между който зеленее тревица. Навсякъде – образцова чистота и също такъв ред. Не липсват чешми с изобилно течаща вода и фенери за нощно осветление. Напоследък и отвън манастиря, като продължение, са построени просторни здания. Освен библиотека и съвещателна стая, има и една красива трапезария с три грамадни мраморни маси, поставени още през 1858 г., на които се храни братството. На тях са издълбани имената на ктиторите, които са ги подарили. Трапезарията е построена в 1857 г., а покрита със стенопис през 1870 г.; преправена е през 1905 г. Сюжетите на стенописа са, разбира се, библейски; има и по-нови светри, като: Св. Иван Рилски, Теодосий Търновски и др. Към изток на сводовия таван е изобразена «Тайната вечеря», в средата, посред звездно небе – Иисус Христос, а в западната част – при входа – Аврам гощава тримата пътници под Маврийския дъб. До трапезарията е готварница, подновена и снабдена с голяма машина за готвене на постната монашеска храна и също такава за гостите. Зад готварницата е фурната от размери да удовлетворява нуждите. Под готварницата е пералнята с 5 много големи корита, а зад нея – умивалня – баня за монасите. Над готварницата е «съвещателна стая» – голям, скромно мебелиран салон. На северозапад от старата църква е «изповедалнята», построена върху старите основи на датиращата от българско време изповедалня. В изповедалнята набожните богомолци, разкайно и откровено, са доверявали на монаха-изповедник своите прегрешения. Манастирът е общежителен със строги правила, вечен пост, дневна и нощна църковна служба и труд.

(Из интернет)

пергаменти – специално обработена кожа, използвана в древността за писане;

ока – мярка за тежина, равна на 1225 или 1283 грама;

еснаф – сдружение със затворен характер на занаятчий от даден занаят в определено населено място;

ферман – официален документ, указ или заповед, издаден от султана в Османската империя;

калдаръм – настилка на двор или улица, направена от обли камъни;

ктитор – дарител на пари за построяване на църква или манастир.

2. Изпишете думите, които означават архитектурни понятия. Обяснете лексикалното им значение.

3. С кои думи, словосъчетания, изречения се описва Преображенския манастир.

4. Съставете сложен план на текста.

5. Прочетете отново текста.

6. Направете писмен сбит преразказ на текста.

Тема
40

**ПИСМЕН ПОДБОРЕН ПРЕРАЗКАЗ
НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ
С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ
НА МЕСТНОСТ
(Письмовий вибірковий переказ
розповідного тексту з елементами опису
місцевості)**

1. Прочетете текста. Определете темата и основната мисъл, типа и стила му. Какво впечатление той ви остави?

ИЗ «ДО ЧИКАГО И НАЗАД»

Ниагара! Дай боже всекому да изпита такива блажени чувства, каквито изпитах аз, като наближавахме Ниагарския водопад, а още повече – когато блесна с всичкото си величие пред очите ми това чудо на природата! Един час преди да стигнем Suspension Bridge, станцията до водопадите – кондукторът ни предложи купони за фиакри, с които в продължение на четири часа ще се разхождаме, за да изгледаме водопадите от всичките главни пунктове. За това удоволствие му заплатихме 6 долара. Щом стигнахме на станцията, предадохме на съхранение ръчните си багажи, качихми се в едно широко купе и потеглихме...

Не съм любил и не знаей какво сега човек, като му предстои след дълго отсъствие да се срещне с предмета на своята любов, какво чувства той при първото произношение на взаимност; не съм се женил и не знаей какво сега момъкът, като отива под венчилото или като пристъпва прага на новия живот... Но знаей, че когато нашият файтон потегли към водопадите, мене ме обхвана до такава степен нервно вълнение и нетърпелива жажда, щото ако в този момент се отвореха небесата и св. Петър ме повикаше да ми отвори вратата на рая, аз бих му извикал: «Махни се с твоя рай, оставиме да видя Ниагара!» Ниагара, която е възбуждала въображението ми от детинството и за която само съм облажавал щастливците, като не съм допускал и мисъл, че ще я

видя някой път. Ниагара – чудната игра на природата, която привлича хиляди европейци в Новия свят – ето я пред мене! Колелата на нашето купе не ще успеят да се обърнат сто пъти и пред очите ми ще предстане картината... дали в един от хилядите варианти, каквито трепетно рисувахте въображението ми? Ние вървим по една закривена алея. Пред нас и след нас **тържествено**, плавно, като че под такт на музика, се движат с кола и пеши пристигащите от далечни краища любители на природните красоти. Някои, пристигнали **по-рано**, връщат се вече. Щастливци! Те са видели вече Ниагара! И онази осемдесетгодишна бабичка, която едва пристъпва, поддържана от внуците си, и тя дошла да види и видяла вече чудесните водопади: това е било, види се, последното ѝ желание, тя го постигна и сега спокойно ще се прости с живота...

Чувахме глухо бумтене на падащата громада вода. Между дървесата заблещукаха запенените къдрици на текущата по наклонна **камениста** плоскост вода. Минуваме един мост. Реката около стотина метра широчина блесна пред нас, запенена и буйно устремена между хиляди камъни към пропастта, пред която се издига една грива от разбита млечна пяна и изчезва... Насреща виждаме един бряг, който съвсем отвесно се губи в дълбочината. Това е Канада. Виждат се хотели, живописни вили, пръснати сам-там около разкошния парк на Виктория.

Ние кривнахме из алеята и всичко се загуби; усиства се само **подземното** бумтене. Колата спряха. Слязохме и по указание на водача тръгнахме из една пътека между дърветата. Откри се пак канадският бряг; ето и водата, **мътнозелена**, изиграла си вече ролята, уморена, но още запенена, отива лениво на почивка към **водоврата**... Гръмът пред нас до толкова се усиства, щото, за да се чуем, ние викаме. – Няколко стълби надолу, една **каменна полукръгла** ограда... и Ниагарският водопад! Ето го!...

Много минути се изминаха, додето се свестихме! Всички наблюдатели бяха вцепени като в жива картина! Не учудване, не възхищение, не! Едно безгранично благоговение бе опечатано на лицата на всички. Всички лица бяха сериозни, излеко бледни и като че изтръпнали! Като че не пред творението божие, а пред самия бог бяха изправени!... Кой може, нека опише тази картина; който може, нека я фотографира, нека да я нарисува!...Аз не мога!

От мястото, дето стоим сега, виждаме в общи черти следното: над каменната ограда, над която сме се надвели, наляво падат буйни къдрави снопове разпенена вода и се губят на стотина метра долу, в една кипяща пенлива маса, от която се възнася силно бумтене; воден алмазен прах **изхвърга** тази кипяща маса; този прах **по-нависоко** се разреждава, превръща се в прозрачна пара и слънчевите лъчи, като се преломяват в нея, образуват полукръгла небесна дъга, двата края на която са натопени в разбитата и омаломощена вода, която скача от водопадите и напълня цялата пропаст на около два километра дължина и половин километър широчина. Тази падаща вода, която е до лявата ни страна, е отцепена от общата маса на американския водопад с една малка скала, зад която се устремява в бездната още **по-буйна** маса, в стотина метра широчина. Погледнат отсреща, от канадския бряг, този водопад изглежда като трептяща маса от къдрави снопове пяна, между които личат **светлозелените** ивици на неразбита вода. Зад този водопад е островът на Трите сестри, отдето се вижда на голямо разстояние водата, която хрипка между камъните и полуразперена предварително, устремява се в хаоса на канадския водопад, наречен водопад на **Конската подкова**. Ето где е чудото на Ниагара! На повече от двеста метра широчина върху една **полукръгла** вдлъбната скала с форма на конска подкова в средата пада непрекъснатата маса от осле-

пително блестяща пяна на стотина метра дълбочина. Долу – ад! Нещо ври, кипи, беснува се, гърми, като че потърсва цялата околност, снопове пяна се мятат като фонтани нагоре, воден прах обсипва целия водопад и над него ти виждаш ясно как се възнася към небесата водната пара и пред очите ти се образуват облаци, които колкото по нависоко, толкова по се сгъстяват и като че се вкаменяват над водопада. Как ли ще изглежда това в светла лунна нощ!...

Прощавай, Ниагара! Много е кратък животът, за да имам надежда още веднъж да те видя!...(А бе, не се знае! Здраве да е, па и берекет... Ами!) Изпищя нашият локомотив, потегли тренът, завъртя се околността, завъртя се гората и покри водопадите. Захвърчахме из **монотонната** Канада.

(По Алеко Константинов)

фиакр – най-често наета градска конска каруца, която се е използвала в западноевропейските страни като такси преди разпространението на трамвая и автомобила;

файтон – вид удобна конска кола на пружини за превоз на пътници;

къдрици – вълнообразен, виещ се кичур коса.

бумтене – бум

свестихме се – зрозумели

благоговение – благоговіння

прах – пил

берекет – благословення

2. Като разделите текста на две части, съставете с една от частите преразказ на текста, който съдържа елементи с описание на местност.

1. Пътя към Ниагарския водопад.

2. Ниагарският водопад.

3. Съставете план (по избор) на избраната част от текста.

4. Прочетете още веднъж избраната ви част от текста.

5. Обърнете внимание на правописа на думите, които са отделени с черно.

6. Направете писмен преразказ на избраната ви част от текста.

Тема
41

**ПИСМЕН ПОДБОРЕН ПРЕРАЗКАЗ
НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ
С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ
НА ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН
ПАМЕТНИК
(Письмовий вибірковий переказ
розповідного тексту з елементами опису
пам'ятки історії та культури)**

1. Прочетете текста. Определете темата и основната мисъл, типа и стила му. Какво впечатление ви остави Копривщица.

**КОПРИВЩИЦА – ГРАД-МУЗЕЙ,
В КОЙТО ГЕРОИТЕ И ИСТОРИЯТА ОЖИВЯВАТ**

Копривщица дава възможност на своите гости да се докоснат до българското Възраждане и да осъзнаят цената на свободата. През 1952 г. градът е обявен за град-музей. Архитектурните паметници са реставрирани. Създадени са няколко музейни експозиции в родните къщи на видни копривщенци.

На 28 март 1887 г. в Копривщица е роден един от най-великите български поети – Димчо Дебелянов. Той е последното шесто дете в семейството на абаджията Вельо Дебелянов и Цана Илиева Стайчина. Младият Дебелянов получава своето образование първо в родната Копривщица, а след това в Пловдив, Ихтиман и София. Неговата висока ерудиция и нежна чувствителност могат да бъдат усетени в цялото му творчество, но най-вече в неговата лирика. Лириката на Дебелянов носи белега на нелекия житейски път на поета и неговата вечно търсеща личност.

През 1958 г. родната му къща е превърната в музей. Тя представлява малка дървена къщурка на два етажа, приземният от които е боядисан в синьо, оградена от високи каменни стени. Прекрачвайки дървените порти, човек попада в китен двор с вековни борове и кичести вишни.

Смята се, че къщата е построена от дядото на поета през 1830 г. Състои се от приземен етаж, използван през зимата, и обширен широк чардак, използван от семейството през лятото. Мястото носи усещане за уют и семейна идилия. Неслучайно домът на поета е запечатан по неповторим начин в неговите стихове. «Помниш ли, помниш ли, тихия двор, тихия двор в белоцветните вишни».

В къщата-музей на поета могат да бъдат видяни много негови вещи – снимки на семейството, ръкописи, книги. В пропития със спомени дом, разкриващ интимния свят на Дебелянов, се носят носталгичните слова на поета:

«Да се завърнеш в бащината къща,
когато вечерта смирено гасне
и тихи пазви тиха нощ разгръща
да приласкае скръбни и нещастни».

В двора на къщата е издигната статуя на вечно чакащата майка.

Димчо Дебелянов загива млад, едва 29 годишен, по време на Първата Световна война. Той пада убит на фронта близо до Демир Хисар на 2 октомври 1916 г. през 1931 г. Членовете на кръжеца «Живо слово», близки негови приятели, пренасят костите му в Копrivщица и ги полагат в двора на църквата «Успение на Пресвета Богородица». Надгробният паметник на поета е дело на скулптора Иван Лазаров. През 1934 г. той създава фигура на седналата на прага майка, напразно чакаща своя син. И мечтата на Дебелянов «...да се завърнеш в бащината къща...» сякаш се сбъдва.

Тодор Каблешков е виден български революционер и участник в Априлското въстание. Роден е в заможното семейство на хаджи Лулчо Дончов Каблешков в Копrivщица на 13 януари 1851 г. Майка му умира рано, поради което той и петте му братя и сестри са отгледани от сестрата на баща му – Пена. Образованието си получава първо в Копrivщица, а след това в Пловдив. Именно в Пловдив Каблешков се сблъсква с гърцизацията в града и надменното отношение към българите. Минавайки през един от турските квартали той бивал замерван с камъни, което също допринесло за засилване на омразата му към поробителите. По-късно Каблешков заминава да учи във Френския лицей в Цариград. Така той се изгражда като интелигентна и будна личност.

Запознат с идеите на Левски, Тодор Каблешков бил един от най-видните му привърженици. През 1876 г. той застава начело на копривщенския революционен комитет. На него се пада задачата да даде ход на кървавите събития на Априлското въстание. Автор е на известното Кърваво писмо. След обявяването на въстанието в града той пише това писмо, с което съобщава на своите съмишленици в Панагюрище, че въстанието е започнало, и го подписва с кръв от убития мюдюрин. Писмото е изпратено на 20 април до Георги Бенковски в Панагюрище.

«Братя,

Вчера пристигна в село неджеб ага, из Пловдив, който поиска да затвори няколко души заедно с мене. Като бях известен за вашето решение, станало в Оборищкото събрание, повиках няколко души юнаци и след като се въоръжихме, отправихме се към конака, който напад-

нахме и убихме мюдюра, с няколко заптии... Сега, когато ви пиша това писмо, знамето се развява пред конака, пушките гърмят, придружени от ека на черковните камбани, и юнаците се целуват един други по улиците!... ако вие, братя, сте били истински патриоти и апостоли на свободата, то последвайте нашия пример и в Панагюрище...

Копривщица, 20 априлий 1876 г.

Т. Каблешков.

Бях очевидец, когато се извърши всичко гореказано в писмото на Тодора. Тръгвам за Клисуре, за да направя същото.

Н. Караджов»

След потушаването на въстанието съдбата на Каблешков е трагична. Оттегля се с четата си в Балкана, но е предаден от българин и е заловен от турските власти. Селями Паша го запитва защо се е вдигнал срещу османската власт, на който въпрос Каблешков отговаря по следния начин: «Аз не мога да гледам как народът ми се мъчи, всички съседи се освободиха, само ние още ви робуваме». Заради тази негова искреност пашата го затваря в заптийска стая в Габровския конак, а не в килия на бунтовниците. Там Каблешков издебва охраната, взима оръжието му и сам слага край на живота си. Той умира едва на 25-годишна възраст.

Каблешковата къща в Копривщица е една от най-красивите в града. Къщата е превърната в музей през 1952 г. Построена е от майстор Генчо Младенов през 1845 г. и се откроява със симетричност, големите издадени над улицата еркери, красив кобиличен фронтон над къошка, просторен остъклен салон на втория етаж, дърворезбовани тавани и врати. Къшкът е остъклен и в него са поставени пейки за сядане. Част от мебелите са внос от Виена.

Музейната експозиция разказва за революционната дейност на Тодор Каблешков. Сред личните му вещи могат да бъдат видяни множество оръжия и писма. В градината се издига паметник на родолюбивия българин.

Георги Бенковски е основна фигура в организацията и провеждането на Априлското въстание. Роден в Копривщица на 21 септември 1843 г. под името Гаврил Груев Хлътев. Има тежко детство, баща му Грую Хлътев, дребен и почтен търговец, умира рано. Това принудило Гаврил да учи само 3-ти клас в Основното Коприщенско училище, а след това майка му го дава да учи занаят – терзийство. Чиразуването е еднообразният живот, обаче били несъвместими с будния му и неспокоен дух. На 22 години напуска Копривщица и започва да обикаля пазарите из Анадола.

Приемайки името Георги Бенковски, той активно се включва в предприятиите от българската революционна емиграция действия. Участва активно при сформирането и работата на Гюргевския комитет, взел решение за обявяване на въстание в България през пролетта на 1876 г.

Според плана на Гюргевския комитет Георги Бенковски е избран за помощник-апостол на IV Пловдивски революционен окръг с център Панагюрище и главен апостол Панайот Волов. Бенковски се окроява със своите качества и Волов доброволно отстъпва мястото си на пръв апостол.

При обявяването на Априлското въстание Бенковски е в Панагюрище. Когато научава за началото му, той сформира чета, известна като «Хвърковатата чета», с която започва да обикаля околните села. След потушаването на въстанието, трагичната участ не подминава и славния войвода на хвърковатата чета. Бенковски е убит след предателство на 12 май 1876 г. в Тетевенския балкан, близо до село Рибарица.

Къщата на Георги Бенковски е построена през 1831г. и представлява типична еснафска къща. Интересна е със своята симетрична конструкция, център на която е силно изнесенният напред открит чардак, продължаващ в дълбочина в обширния салон на втория етаж на къщата – помещение, използвано през лятото за работа или отмора. Къщата е напълно запазена като образ и планова схема. Реставрирана е основно и компетентно. Скоро е направен нов ремонт. В сградата е подредена нова експозиция за живота и дейността на Георги Бенковски.

Къщата на Георги Бенковски се намира в подножието на Мемориален комплекс «Човекът що даде фаталният знак». Той е издигнат във връзка с честванията на 100 години от Априлското въстание. Изработен по проект на скулптора Христо Танев и архитекта Петко Татаров.

Паметникът е висок 11 метра и изобразява Бенковски на кон, стъпил на пет камъка, със сабя в дясната ръка. Камъните символизират близо петте века на османско владичество. Върху тях са написани думите от одата «Бенковски» от «Епопея на забравените» на Иван Вазов «Ставайте, робове! Аз не ща ярем!». Бенковски е представен на кон, за да бъде показано значението на неговата «Хвърковата чета», а погледът му е насочен към Панагюрище, където е бил центъра на Четвърти революционен окръг.

Любен и Петко Каравелови остават в историята като личности, посветили живота си на България. Любен Каравелов е български поет, писател, журналист и национален герой, борец за освобождението на България от Османска власт. Той е роден в Копревщица на 7 ноември 1834 г. Петко Каравелов е български политик, един от водачите на Либералната партия, а по-късно – основател на демократическата партия. Той е роден в Копревщица на 5 април 1843 г. Двамата братя се раждат в семейството на заможния бегликчия Стойчо Каравела. Къщата-музей «Любен и Петко Каравелови» всъщност представлява комплекс от три сгради, изгражда се в продължение на 25 г.

Най-старата сграда е «зимната сграда», построена през 1810 г. Там семейство Каравелови е живяло целогодишно. Представен е традиционния коприщенски бит от XIX в.

Втората сграда е издигната през 1820 г. и представлява стопанското помещение – сушилня и склад на копривщенски специалитети – луканки, кавърма, пастърма, наденици, етреници, кръвавици, с които търгувал бащата Стойчо Каравелов. В тази сграда се помещава музейна експозиция, която разказва за живота и делото на имениния българин Любен Каравелов. Най-голям интерес тук предизвиква печатарската машина на Любен Каравелов, която той купува от Сръбската държавна печатница през 1871 г. На нея освен революционни вестници печатани от Каравелов и Ботев след освобождението, е отпечатана и първата българска конституция – Търновската конституция.

Последна е строена «лятната къща» с открит чардак (1835 г.). Тук семейството е живяло през лятото. Експозицията в нея е посветена на живота на Петко Каравелов – депутат и политик, активно участвал в дебатите по обсъждане на Търновската конституция.

За разлика от описаните по-горе къщи, Лютовата къща не пази спомени за героични събития. Въпреки това обаче, тя представлява важен архитектурен и етнографски паметник.

Построена е през 1854 г. за Стефан Топалов – заможен бегликчия и джелепин. Известна е като Лютовата къща тъй като през 1096 г. е продадена на Петко Лютов – заможен търговец от Копривщица. Къщата е демонстрация на неговото благосъстояние и впечатлява както отвън, така и отвътре. Кобиличният фронтон, върху който е изписана годината на построяването, придава своеобразна красота на фасادا. Вътрешната украса на къщата изобилства със стенописи, в които преобладават растителните мотиви.

В приземието има постоянна изложба от оригинални плъстени килими и колекция от съвременни плъсти, дарена от изтъкнатата майсторка на народните художествени занаяти Мария Бодурова. Плъстите представляват нетъкани вълнени килими.

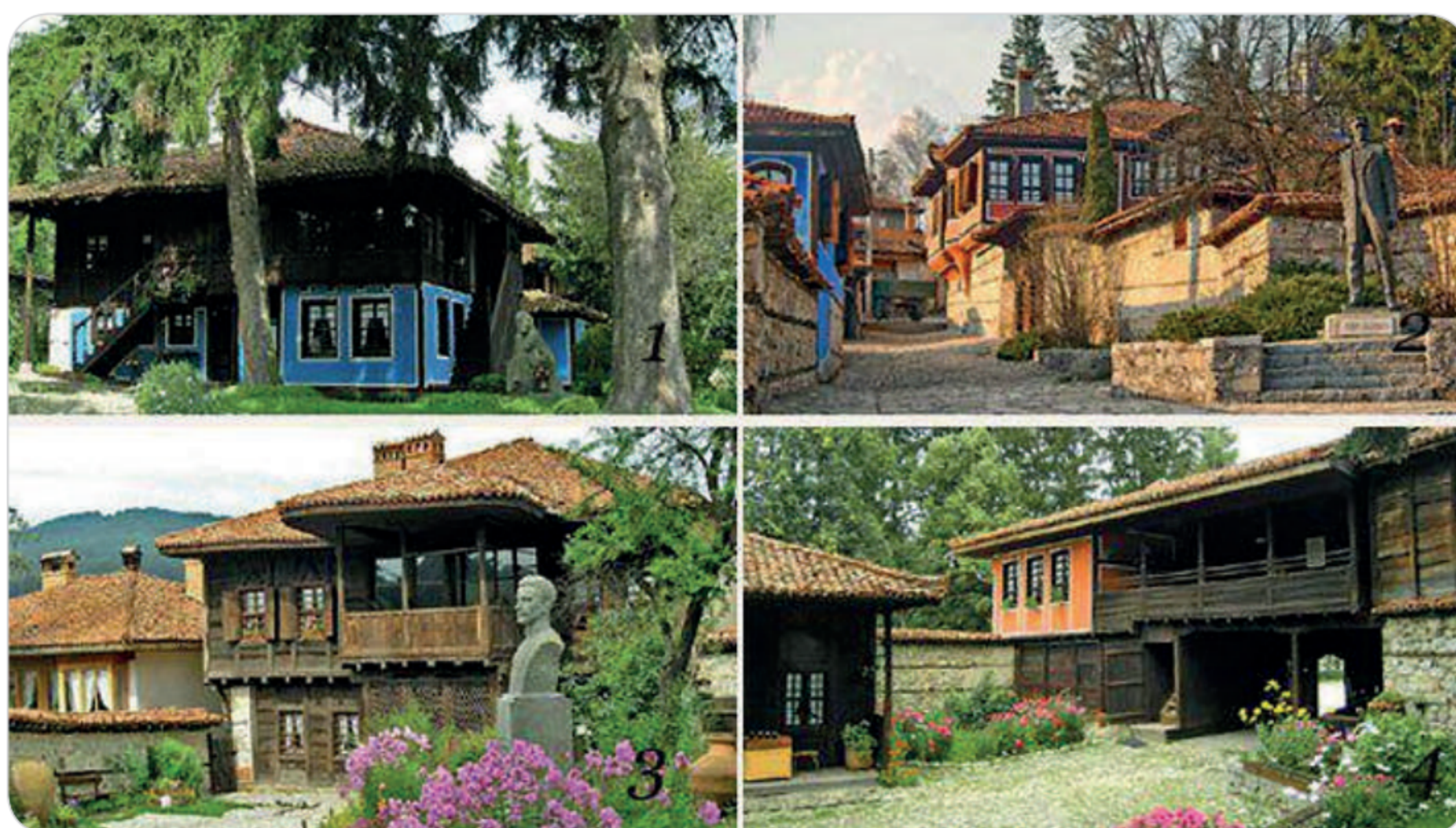
Ослекова къща е построена в между 1853-1856 г. Собственост е на богатия джелепин Ненчо Ослеков, който по-късно пренасочва дейността си в сферата на традиционния копривщенски занаят абаджийство.

Къщата е изградена от самоковския майстор Уста Минчо, а стенописите са дело на самоковецът Коста Зограф. Специфичното за нея е нарушената симетрия. Поради тесния терен, къщата остава с централна част и едно крило. Фасадата се носи от конструкция опряна на конзоли от три ливански кедъра. Къщата е двуетажна, с полу-вкопана изба. Към втория етаж води двураменно стълбище с красив дървен ажурен парапет. Впечатляват стенописите в синята и червена гостни стаи, многобройните алафранги, медельони и пейзажи. Впечатляват трите големи стенописни пейзажа на фронтоната от вън, изобразяващи изгледи от Александрия, Кайро и Цариград.

Ненчо Ослеков участва в подготовката на Априлското въстание. Той помага при ушиването на дрехите на участниците във въстанието. След потушаването на въстанието Ненчо Ослеков е заловен и обесен в Пловдив.

През 1956 г. къщата е превърната в етнографски музей, където туристите могат да се запознаят с традиционния бит, местни занаяти и националното облекло. Изложени са празнични и ежедневни женски дрехи от XIX в., костюм на богатия копривщенски чорбаджия и всекидневно традиционно мъжко облекло. В Ослекова къща посетителите могат да видят уникални образци от прочутите копривщенски кенета, женски накити от средата на XIX в., наргилета и чибуци, донесени от Азия.

(Из интернет)

абаджия – шивач на дрехи от аба или търговец на аба и абени дрехи;

еркери – издадена част от горен етаж на сграда, обикновено с прозорци;

къошк – предна отворена покрита част от къща, лека дървена постройка;

терзия – шивач;

бегликчия – лице, което е закупило от държавата правото да събира данък беглик;

джелепин – търговец на едър или дребен добитък;

плъст – вид плътна материя от сбити къси косми;

конзоли – подпора на балкон или другаде по сграда.

наргилета – специална ориенталска лула за пушене, при която димът минава през съд с вода, за да се прочисти;

чибук – вид лула с дълга тръба.

2. Разпределете се на групи като опишете къщи-музеи в Копривщица.

1 група да опише къщата-музей на Димчо Дебелянов.

2 група да опише Каблешковата къща.

3 група да опише къщата-музей на Георги Бенковски.

4 група да опише къщата-музей на Любен и Петко Каравелови.

5 група да опише Лютовата къща.

3. Всякой група да състави план към своя текст описание на къщата-музей.

4. Изслушайте отново текста.

5. По плана преразкажете в групи избраната ви част от текста.

6. Напишете преразказ на текста на избраната от вас част.

Проверете себе си

1. Преразказвано ли е най-важното от текста.

2. Вярно и точно ли е предадено съдържанието.

3. Спазена ли е последователността на действието.

4. Предадена ли е атмосферата на епохата и историческия фон.

5. Как са свързани отделните части.

6. Запазен ли е емоционалният фон на произведението.

7. Художествено въздействащ ли е преразказът, постига ли се чрез него естетическо въздействие върху читателя.

8. Използвани ли са богатите изразни възможности на езика; спазени ли са граматичните, правописните и пунктуационните правила и изискванията за съставяне на преразказ.

Припомнете си:

Съчинение описание на местност е свързан текст, който дава словесно представяне на основните характеристики на град, село, двор, площад. За да опишете дадена местност, трябва да посочите:

- къде тя се намира; историческа информация, свързана с нея;
- предмети (обекти), които се намират в тази местност.

Следователно, компонентите на описание на местност това е описание на мястото и описание на отделните обекти (предмети), които се намират на това място. Описание на местност има такава схема: **КЪДЕ?** – **КАК-ВО?** – и **КАКВО** е това?

1. Прочетете текстовете. Определете темата им, основната мисъл, типа и стила. Обосновайте се. Кой думи се използват от авторите, за да се опише местността (града, селото)? На какви подробности авторите фокусират своето внимание? Определете съществениите композиционни особености на описанията.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Боже мой, каква хубост има в това Търново! Разлазило се по склонове, закатерило се по върховете, накацало над пропасти, плъзнало се до вълните на Янтра! А тя, като блестяща змия, вие се игриво от запад към изток, от изток към запад, от юг към север, тук под настръхнали скали, там под прозорците на къщите.

Надали е имало столица някъде, на която царският палат да е стоял на такова необикновено място, каквото е Царевец. Грамаден скалист рид, с шеметно стръмни урви, опасан почти от всички страни със страшни пропасти, в дъното на които се вие сребристата лента на Янтра. Само един тесен скалист ръб съединява тоя чудат полуостров на Янтра с новото Търново.

То е разположено по склоновете на урвите, по брега на Янтра, по скалите, които са надвиснали пред нея. Чужденците, които са го посетили и са писали за него, единодушно твърдят, че такъв град другаде няма. Хиляди къщи с разноцветни форми и цветове са се натрупали гъсто една до друга, накачили са се

една връз друга, залепили се по урвите, по канарите, притиснали се една до друга като плахо стадо овце, като че всеки миг ще се изсипят във вълните на Янтра. Нощем, когато засветят в тъмнината безчислените прозорци като огнени очи, целият град заприличва на полюлей с хиляди запалени светила.

Железницата оглася със своя гръм и писък тия върхове и тия дълбоки долове на Янтра. Тя се провира през тунел по бърдото, на което се трупа живописното Търново.

(По Иван Вазов)

СЕЛО

Село, село, пусто село, откак се е заселило, все в тоя дълбок дол лежи. Отвред голи сипеи го обграждат и небето му е мъничко, мъничко, колкото едно фередже. Цял ден дреме под дебела сянка на южния рид, а вечер, покаже ли се луната, свирнат вихри, пиан се провикне, лавнат псета, дорде я прогонят.

Къщурките му, криви, изкъртени, са наклекали по брега на реката. Тук-там от прозорците им наднича бледо мушкато в саксии от счупени стомни, но няма къде да се огледат, защото реката отдавна е пресъхнала. Едно спънато магаре къса лютивец из сухото й корито и с часове вече тропа на едно място като наказан новобранец. То е на майстор Ибрям Чилингира, който прави тънките свредлета. Той пък ето го хе, де лежи пред колибата си, гладен като бежанец. Цял ден си изтяга по корем, а вечер, като се завърнат от работа селяните, ако може да откара някой комат хляб, ще хапне, ако ли не, ще чака чак до сутринта, защото сега – освен него, магарето му и мене – няма никого в село.

Всичко е отишло в полето. Попът пък или е за риба, или спи в зимника на хладно, ама от пустото им куче и господ отдавна не е влизал в тях.

Задушно е като в ковачницата. Прежуря на дъжд. Кокошките, зяпнали от жегата, отпуснали крила, отдалеч изглеждат като облечени в малакофи. И кучета няма денем в селото освен поповото. И в общината няма никого. Кметът заминал рано сутринта да си пои градината, секретарят вършее, писарят отишъл в гората да бере липов цвят за болното си дете, а разсилният е при кмета в градината. Той пои, а кметът дава команда само. От десет дена общината стои затворена. Пък и защо ли да я отворят, като всичките са все от нашите и никой за нищо документ не вади? Кой къде си иска, ходи и кой каквото иска, това прави. Ако иде в забранената гора, плаща направо на горските стражари, ако сгреши нещо на полето, плаща си глобата на полските, защото и те от шест месеца не са получили.

(По Чудомир)

II. Изпишете от един от текстовете (по избор) словосъчетания със значенията и обстоятелствата на мястото. Определете тяхната роля в описанието. По изписаните словосъчетания устно преразкажете прочетеното.

III. Разкажете за историята на създаването на вашето (вашият) село (град). Защо носи такова име? Опишете къде се намира вашето селище, с какво е известно, каква е неговата украса. Опишете вашите лични чувства, когато се връщате в родното си село след раздяла.

IV. Използвайте работния материал, за да опишете селото (града) си.

Какво описваме	Думи и словосъчетания за описание
Местоположение	Южно от Одеска област, недалеко от река Дунав...
Размери	Малко (малък)...
Улици	Дълги, прави, широки, тесни, асфалтирани, осветлени, няколко платна...
Централна част	Училище, в което уча вече осма година, Дом на културата, паметник на загиналите войници, поща, магазини, църква...
Квартали	Борови и широколистни гори, пасища, ливади, полета, река...

V. Съставете по дадения примерен план съчинение описание на местност «Моята малка родина».

I. Моето село (моят град) в сърцето на Онгъла.

II. Най-скъпото място в света.

- 1) В дълбочините на историята.
- 2) Украсата на селото.
- 3) Паметници на история и култура.
- 4) Мястото за почивка и разходка.
- 5) Селото ми на вълните на съвременността.

III. Заповядайте на гости при нас!

VI. Напишете писмено съчинение описание на местност в художествен стил по сложен план.

Тема
43

ПИСМЕНО СЪЧИНЕНИЕ ОПИСАНИЕ НА ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН ПАМЕТНИК

(Письмовий твір-опис пам'яток історії та культури)

Съчинение е текст, създаден по повод на някакъв нетекстов обект с описателни, осведомителни и пр. цели.

Съчинението описание трябва да бъде правдоподобно, да разкрива достатъчно и съществени белези, за да представи вярно обекта, да борава с подходящ подбор от думи, съобразен с вида на представения обект. **Съчинението описание** следва общи композиционен модел: увод, изложение, заключение. Подреждането на описателните моменти трябва да се движи от общата представа към уточняващите детайли.

В **съчинението описание** се въвеждат цитати и се използва богата гама прилагателни имена. Описанието се подпомага от сравнения, за което често се използват думи като:

- сякаш;
- в сравнение с;
- подобно на;

При **съчинение описание** текстът е нужно да представи предмета на описанието визуално. Изображението трябва да описва характеристиките на обекта на речта

(размер, форма, цвят, вкус, мирис, възраст, характер, външен вид).

1. Прочетете текста за Рилския манастир. Защо тази сграда може да се нарече исторически и културен паметник?

РИЛСКИЯТ МАНАСТИР

Високо в Рила планина, там, където гората докосва небето, а молитвите към Господ имат най-голяма сила, се намира Рилският манастир Иван Рилски».

«Св. Иван Рилски» е най-големият манастир в България и е една от най-посещаваните забележителности в България. Манастирският комплекс е ставропигиален и се отличава с уникална архитектура. Погледнат отвън, високите му 24 метра стени оформят неправи-

лен петоъгълник и има вид на непревземаема твърдина (крепост).

Светата обител е разположена на обща площ от 8800 кв.м. и включва жилищни, църковни и стопански сгради. Помещенията, които се на манастира са около 300, като от тях 100 са монашески килии.

Още с пристъпването през тежките манастирски порти посетители се озовават в огромен, настелен с каменни плочи двор. Вниманието веднага е привлечено от високата 24 метра отбранителна кула.

Хрелъовата кула е най-старата сграда в манастира, останала непо-кътната още от създаването на манастира. Кулата е служела не само за отбрана, но и за жилищна сграда на монасите. Най-вероятно поради тази причина на последния етап на кулата е построен и параклисът «Преображение Господне».

Съвсем близо до Хрелъовата кула се намира главната манастирска църква «Рождество Богородично».

Църквата в Рилския манастир представлява петкуполна, кръстоку-полна постройка, която впечатлява със стенописите и дърворезбованите иконостаси. Дело е на майстори от Банската и Самоковската школи.

По стенописите са работили много майстори, но само Захари Зограф е подписал своите стенописи.

В манастирската църква се съхраняват мощите на Св. Иван Рилски, чудотворната икона «Света Богородица Осеновица» (XII век), чудотвор-ната икона на Свети Иван Рилски (XVIII век), много целувателни икони от XIV и XIX век.

Манастирските сгради са дело на майстор Алексей Рилец, който проектира източното, северното и западното крило.

(От вестник)

2. Разгледайте картината на Янко Янев «Рилски манастир». Какви впечатления ви остави картината?

Янко Янев. Рилски манастир

3. Сравнете словесното описание на църквата и нейното изображение върху платното на художника.

4. На непознатите думи намерете лексичното им значение.

Янко Янев е един от най-разпознаваемите български художници. Роден е в Димитровград през 1963 г. Завършва Художествената гимназия в Казанлък, а после Великотърновския университет, където специализира Графика. Открива първата частна галерия в Пампорово. Има собствен магазин в Стария Несебър, в който му се продават сувенирите и репродукциите.

5. Разгледайте още веднъж картината на Янко Янев «Рилски манастир». Отговорете на въпросите.

1. Хареса ли ви картината «Рилски манастир»?
2. Какви чувства предизвика у вас картината?
3. Що е изобразено на платното?
4. Какви цветове преобладават в картината?
5. Подробно опишете в какви цветове е представена сградата и природата на картината.
6. На какви подробности художникът фокусира основното си внимание?
7. Какви са видът и постройката на Рилския манастир?
8. Как изглежда Хрелъовата кула?
9. Работата на какви майстори е известна в Рилския манастир?
10. Какво се съхранява в манастирската църква?

6. Напишете писмено съчинение описание на картината на Янко Янев «Рилски манастир» в публицистичен стил.

Тема
44

**ПИСМЕНО СЪЧИНЕНИЕ РАЗСЪЖДЕНИЕ
НА МОРАЛНО-ЕТИЧНА ТЕМА**
(Письмовий твір-роздум на морально-
етичну тему)

Запомнете!!!

Морал – система от възгледи и идеи за норми и ценности, които регулират поведението на хората.

Етика – норми на поведение, набор от морални правила, които управляват живота на човека.

Основните категории на етиката са добро и зло, дълг, съвест, чест, достоинство, хуманност, отговорност, учтивост, любов, доброжелателност...

Припомнете си:

Текстът разсъждение е монологично твърдение, което има за цел да докаже истинността или неистинността на основното твърдение (теза) на текста с помощта на доказателства (аргументи).

Текстът разсъждение се състои от тези, аргументи – изводи.

Тезата е общо твърдение, което трябва да бъде доказано.

Аргументите са факти, примери, доказателства, които имат за цел да докажат дадена теза.

Изводите са обобщение на казаното.

Как да се работи върху съчинение разсъждение

1. Помислете върху предложената тема за разсъждение.
2. Въз основа на вашето отношение към темата формулирайте основната идея на бъдещия текст.
3. Помислете и запишете доказателствата, които биха потвърдили гледната точка, която сте избрали. Това трябва да са убедителни доказателства.
4. Разпространявайте доказателствата с факти от живота, литературата.
5. Изразявайте отношението си към това, за което пишете, правете свои изводи и обобщения.

6. Следвайте логиката на изложението. Работата трябва да бъде разделена на абзаци.
7. Ако е възможно, използвайте пословици, поговорки, изказвания на известни хора.

1. Прочетете текста. За какъв морално-етичен проблем се говори в него?

ИЗ «МОМИЧЕ С ХАРАКТЕР»

23 април, петък... Щом влязох в училище, и се заозъртах, не знам дали трябва да призная кого търсех! Търсех Антон! Всеки ден е така, от два месеца вече – щом вляза в училище, без да искам, започвам да се оглеждам дали е дошъл Антон. Ако го видя, изведнъж ми става особено едно... И първия час го нямаше, и втория, чак третия дойде. С него седим на един чин. Класната така ни подреди – момче и момиче, разправя, че трябвало да свикваме отсега да се търпим, на момчетата пък – да се научели на кавалерство. Хм, кавалерство! Само знаят да се закачат с нас. Отначало никак не ми беше приятно да седя с Антон, виждаше ми се един такъв надменен. Разговаря само с момчетата, на момичетата никакво внимание не им обръща. И на мен също. Голяма работа! Но веднъж, като си тръгнахме от училище, той ме настигна, вървеше заедно с мене и пак мълчеше, чак когато стигнахме до тъгля, дето аз трябваше да завивам, ми каза «довиждане», погледнах го и видях колко е хубав, като се усмихне. Дотогава не бях забелязала нещо красиво у него. Имаше спортна фигура, нали е най-добрият бегач между седмокласниците, под носа му се чернееха мустаци, ама още не бяха като истински, очите му – по-големи даже и от моите.

Но днес Антон не ми обръща никакво внимание. Не мога да го разбера, понякога разговаря с мене за уроците, за домашните или ми разказва нещо за по-малкия си брат... А понякога се държи така, като че не ме познава или сякаш не седим на един чин. Аз също започнах да се отнасям така с него, макар че след онзи ден, когато за първи път го видях да ми се усмихва, ми беше много трудно да върша това. Искаше ми се да си говорим нещо, но да го заприказвам първа – никога.

(Богдан Митов)

2. Отговорете на въпросите:

1. Какво кара героинята от текста да се чувства особено всеки път, когато срещне своя съученик Антон?
2. Съгласни ли сте с учителката, която казва, че момчетата и момичетата трябва отрано да свикват да се търпят?
3. Защо е необходимо момчетата да се научат на кавалерство?
4. Вие сте вече на 14 години. Какво от действителността около вас може да ви накара да се влюбите?
5. При какви условия бихте живели дори час без любов? Дали това е въобще възможно? Опитайте!

3. Подберете антоними към думите гордост, търпение, искреност. Към думите любов, свиквам, надменен подберете синоними.

4. Съставете сложен план на съчинение разсъждение на тема «Любовта в мен».

5. Напишете писмено съчинение разсъждение по дадените план и тема.

Не забравете:

В съчинението трябва да се използват вмъкващи думи за свързване на структурните части на произведението!

1. **Теза** (вашето предположение) (Според мен, ... Вярвам, ...).

2. **Аргументи** (мисли за доказване на тезата) (Първо, ... Второ, ... От една страна, ... От друга страна, ...).

3. **Пример от литературата, народното изкуство** (Пример може да бъде... Нека си припомним... В тази връзка можете да цитирате...).

4. **Пример от историята, живота на известни хора, вашия собствен живот** (Пример може да бъде... Нека си спомним... В тази връзка можете да цитирате...).

5. **Заключение** (Следователно... По този начин,...).

Тема
45

**ПИСМЕНО СЪЧИНЕНИЕ РАЗКАЗ ВЪЗ
ОСНОВА НА ЧУТОТО В РАМКА**
(Письмовий твір-оповідання на основі
почутого з обрамленням)

Разказът е кратка разказна творба за едно или повече събития от живота на героя, които играят важна роля в неговата съдба.

Характеристика на разказа:

- разказна форма;
- малък обем;
- кратка продължителност на действие;
- краткост на представяне на художествения материал;
- малък брой герои (2-3);
- едно събитие от живота на героя.

Забележка!

Темата е това, което става предмет на творческо разбиране и изобразяване в историята, онези житейски явления, които писателят е избрал за художествено възпроизвеждане. Темата на произведението е неразривно свързана с неговата идея, т.е. отношението на автора, интерпретацията на житейските явления, заключението, към което авторът води читателя.

Композицията е изграждането на художествено произведение, подреждането на всички негови части (глави, епизоди, сцени, картини, изображения) в определена последователност, групирането и подреждането на героите, добре обмисленото разгръщане на събитията. Композицията се определя не само от миогледната позиция на автора, но и от традициите на жанра на художественото произведение.

Сюжетът е система от взаимосвързани събития, в които се разкриват особеностите на характерите на героите и цялото съдържание (т.е. тема) на художественото произведение.

Сюжетът винаги се основава на конфликт. Във връзката с факта, че този конфликт възниква, развива се, достига изостряне и след това се разрешава, в сюжетната верига от събития условно се разграничават

основните елементи: описания (портрети, пейзажи, интериори и др.), авторски отстъпи, рамка.

Рамкирането е композиционна техника. Всъщност това са началната и последната част в композицията на творбата, която като в рамка поставя разказа за въпросните събития. Най-често именно от рамката читателят научава за източника на информацията, представена в историята (с кого, кога, къде, при какви обстоятелства се е случило, кой го е разказал или записал и т.н.) или за бъдещето съдбата на героите се случва така, че забавното съдържание на сюжета на произведението ще бъде съчетано с образователната задача на «рамковия» разказ, допринасяйки за целостта на произведението. В допълнение, рамкирането може да направи разлика между автора и разказвача.

Рамката трябва да допълва сюжета и да предоставя допълнителна информация за размисъл.

- Обърнете внимание, че събитията в кадъра са по-малко важни, отколкото в основната част.
- Не претоварвайте историята с ненужни подробности.
- Не забравяйте, че в едно произведение освен истината на живота, има и художествена истина, разказана от автора, за да придаде на изобразеното най-голяма достоверност, да задълбочи смисъла му. Помислете какви действия на героите, събития или художествени детайли можете да си представите.

Забележка!

Как да съставим история с рамка.

Избор на рамка:

- Определете темата и идеята на вашата история.
- Изберете две истории:

Външна: кратка, динамична, създава атмосфера и представя разказвача.

Вътрешна: свързана с тема и идея, емоционална, може да бъде история на герой, легенда, притча и др.

- Помислете как са свързани двете истории.

Съвети:

- Обърнете внимание на композицията: структурирайте ясно текста, подчертайте началото, кулминацията и развързката.
- Използвайте описания, диалози, портрети и пейзажи, за да разкриете героите и да създадете атмосфера.
- Добавете елементи на интрига и изненада, за да направите историята интересна.
- Грижете се за езиковата си култура: използвайте богат речник (синоними, идиоми), стилистични похвати (метафора, епитети, сравнение, антитеза, метонимия, оксиморон), обръщайте внимание на пунктуацията и правописа.

Приблизителна схема на разказа с рамка

I. Въведение.

Рамка (начална част).

II. Основна част.

Чуто (връзка, кулминация, развитие на действието, развързка).

III. Заключение.

Рамкиране (финална част).

1. Прочетете съчинение разказ въз основа на чутото. Съответства ли на изискванията на този вид на работа?

Веднъж вървахме през гората с един мой приятел и неговия баща. Часът наближаваше вечерта и ние решихме, че вече е време да се прибираме в къщи. И изведнъж с приятеля ми заедно изпищяхме от уплаха. В храстите, на няколко метра от нас, блесна оранжев гръб на лисица и видяхме как тя, огромна и бърза, тичаше напред през гората, сякаш не ни забелязваше.

Бях много изненадан и уплашен, но бащата на приятеля ми Иван Димитров ни успокои, че това не беше лисица, това беше куче, което приличаше на лисица. Тогава, вече успокоен, попитах защо това куче се разхожда тук, толкова далеч от хората. И Иван Димитров ми разказа тази история...

Беше зима. Горският стражар, който надзираваше тази гора и живееше наблизо, отиде на риболов рано сутринта и реши да отиде в гората по пътя, за да види как вървят нещата там. Докато излизаше от гората, мъжът чу тих стон. Той се ослуша. Иззад огромно, покрито със сняг дърво се чу писък. Стражарят побърза натам и зад едно дърво в снега видя малко кученце, което беше много замръзнало.

Мъжът, без да губи време, го грабнал, скри го в ръкавицата си и бързо го занесъл вкъщи. Тук той вече го затопли и го нахрани. Огромно оранжево куче израсна от малко крехко кученце, което завинаги остана вярно на лесника, който го спаси от смъртта. Това куче и досега живее с горският стражар и се разхожда в гората през деня. Всички го познават и никой не се страхува от него.

След като чухме тази история, аз и приятелят ми поседяхме още малко, а след това се прибрахме у дома, радостни и щастливи за кучето. И през целия път си мислех колко е хубаво, че има такива хора по света, които обичат и защитават животните и им помагат в моменти на нужда.

1. Напишете съчинение разказ въз основа на чутото от вас или според предоставения образец.

Запомнете!!!

Переводът представлява комуникиране на значението на даден текст или реч от един език, наречен изходен, на друг, наречен целеви.

Преводачът трябва да се придържа максимално близко както към смисъла, така и към формата на оригиналния текст или реч (доколкото е възможно да дава съответствен вид на синтаксиса, граматика, идиомите, интонацията и т.н).

Думи, изрази и значение се предават, пренасят се от един език на другия. Преводите се правят предимно от хора, но напоследък съществува тенденция към автоматизиране и компютъризиране на превода, така наречен машинен превод.

Човекът, който извършва превод на устна реч или писмен текст от един език на друг, се нарича **преводач**. Професионалният **преводач** превежда от майчин на чужд или обратното, но никога от един чужд на друг чужд език.

Приема се, че майчиният език се познава най-добре, затова професионалният превод обикновено означава превод от чужд език на майчиния. В практиката обаче един преводач най-често превежда двупосочно – от майчиния език към чуждия и обратно.

1. Преведете на български език.

1. САДИ ЦВІТУТЬ

Неначе густим молоком облиті фруктові дерева. Ось виструнчились у весняному святковому вбранні вишні, сливи, черешні, груші. І очей від них не одведеш! Тягне до них, підійдеш, милуєшся і не намилуєшся. Очі радіють, душа радіє.

Радість і для невтомних трудівниць – бджіл. Снують вони по квітах, перелазять моторно з однієї квітки на другу, щоб швидше набрати меду. А набравши, – одна, друга зриваються з квітів, і, ніби золоті шнурочки простяглися в повітрі, мчать бджілки до своїх хаток-вуликів. Швидко треба скласти солодкий прозорий мед у стільники і повернутись за новою маленькою порцією меду. Адже це перший весняний взяток. Поспішати треба!

Здається, тихо гудуть розквітлі дерева, коли бджоли, джмелі, якісь мушки кружляють над ними. А на землі синьоокі проліски, перші фіалки соромливо піднімають голівки і сила силенна вже справжніх весняних квітів.

Недаром же цей місяць зветься – квітень.

(Олександр Копиленко)

2. ЛІТО

Ось і літо прийшло. Тепле, веселе. Дружно гудять бджоли, ніжно колишуться трави, колосяться на полях хліба.

Саме у цю пору ліс жив небаченим життям. Велика лісова галявина, як ніби ще недавно була вкрита маленькою травичкою, квітувала. Яких тільки рослин на ній не було: ромашка, звіробій, полин, м'ята, дзвіночки, материнка, люцерна. Великий – великий килим нагадувала вона.

Вухастих любив її. А ще більше любив літо за найдовші у році дні, за чарівні медові аромати, які постійно можна було відчувати у повітрі.

Цікавим було все.

Навіть дощик який зволожував землю. М'який, лагідний він ніколи і нікого не ображав. І це розуміли навіть рибки, які жили у ставку.

А грибочки? Один за одним з'являлися вони; маленькі і великі, подібні на хатинки під якими можна сховатися, відпочити.

Літо. Час ягід. Дозріває суничка, приваблює чорним кольором черемха. Смак її терпкий, але дуже смачний.

Пливуть і пливуть по небу хмарки. Кличуть у подорож, у країну, що називається просто, – літо.

(Олег Погинайко)

3. СОБОР

Живуть на Зачіплянці здебільшого праведні люди, або як Микола-студент сказав би, правильні. Роботяги. Металурги. Ті чие життя розбите на зміни, денні і нічні. З одного краю селища сага блищить, з другого – облуплений собор біліє. Старовинний, козацький. А перед вікнами селища, за вишняками, за Дніпром, ніч крізь ніч палахкотить ятриво домен, вулканиться червоно. Там народжується метал. Небо тремтить і глибшим стає щоразу, коли металургійний випліскує заграви, бурхаючи з крутого берега лавою розпечених шлаків.

Буре небо над містом, бурі дими.

Опівночі, після того, як промчить, про шурхоче велосипедами нічна зміна у бік заводів; і, зморена денними клопотами, Зачіплянка нарешті поринає в сон, і висне над нею з просторів неба місяць зеленорогий, собор стоїть над селищами в задумі один серед тиші, серед світлої акацієвої ночі, що більше навіть не на ніч схожа, а на якусь, сказати б, антиніч. Вона тут незвичайна, ця антиніч, вона мовби зачаклована видом собору, заслухана німої музики його округлих, гармонійно поєднаних бань, наростаючих ярусів, його співучих ліній. Для неї, зачасної в бажанні розгадати дивні якісь загадки, розшифрувати тайнописи віків, собор ще повен далекою музикою, гримить обвалом літургій, перелунює православними месами, піснеспівами, шепоче жагою спокут, він ще повен гріхами, в яких тут каялись, і сповідями, і сльозами, і екстазом людських поривів, надій.

(Олесь Гончар)

Тема 47

РАБОТЕН ПЛАН (План работи)

Работният план е документ, който установява точен списък на планираните за изпълнение работи или дейности, тяхната последователност, обхват, временни координати и конкретни изпълнители.

Съставя се във формата на таблица, графика, диаграма, текст. Плановите помагат на хората да организират работата си правилно, за да постигнат най-добър резултат.

Работният план се състои приблизително от следните части:

- длъжност;
- етапи на работа;
- крайния срок за всеки етап от работата;
- имена на отговорни лица или изпълнители;
- знак за изпълнение.

Работните планове според срока са:

- . перспективни
- . годишни
- . полугодишни
- . тримесечни
- . месечни
- . седмични
- . ежедневни

Работните планове според структурата са:

- . прости
- . сложни

За плана е важна класификацията – правилното разделяне на пропорционални части; спазване на един и същи вид представяне на всички точки на плана; точност и яснота на формулировката.

Разгледайте примерен работен план за проекта «Готвим вкусно», който може да се проведе в училищното кафене. Какви точки бихте искали да добавите към този план? Правили ли сте подобни мероприятия във вашето училище?

РАБОТЕН ПЛАН

по проект «Готвим вкусно»

№	Етапи на работа	Изпълнен срок	Отговорни	Знак за изпълнение
1	Писане на сценарий за празничен урок	до 02.04. 2025	Михайлова Е.	

2	Покани за служители на магазини и сладкарници	04.04.2025	Стоянов Н.	
3	Дизайн на класната стая	07.04.2025	Иванова С. Тодорова Ц.	
4	Подготовка и поставяне на страницата на класа в социалните мрежи на селекцията «Рецепти от нашия клас»	до 10.04.2025	Минков И.	
5	Провеждане на празничния урок	12.04.2025	Михайлова Е.	
6	Отразяване на събитието на сайта на учебното заведение и в социалните мрежи	13.04. 2025	Колева К.	

I. Съставете план за работа за Деня на майчиния език.

Приблизителен списък на заглавията:

1. Да се подготви книжната изложба «Родна реч, омайна сладка...».
2. Информационен момент «Съкровищата на родния език».
3. Изложба на пощенски картички.
4. Конкурсът за най-добро четене на български хумористични разкази.

II. Работа в групи. Направете проект «Забележителности и паметници от историята на украинския и българския народ».

За това всяка група трябва:

1. Да използва източници на информация, за да изясни понятията «забележителности» и «паметници».
2. Да се определи какво именно ще създава(електронна брошура, фотоалбум, фотоизложба, интерактивни плакати, страница на сайта или в социална мрежа и др.).
3. Да състави план за работа по проекта, като се посочат изпълнителите на различни етапи от работата(търсене на информация, подбор на илюстрации, художествено и техническо оформление и др.)
4. Да завърши проекта.
5. Да направи презентация на това, което е създавала.

Тема 48 ПРОТОКОЛ (Протокол)

Думата **протокол** е от гръцки произход и означава «*първозалепено*». **Протоколът** е официален документ за решенията на заседания, събрания, разпити.

Повечето от хората по различни причини се оказват участници в някакво събрание. Добре е те да знаят как се пише протокол. Първо трябва да се запише причината, поради която се провежда заседанието, и датата. После да се запишат присъстващите и точките от дневния ред. След това се записват изказванията и направените предложения. Записват се резултатите от гласуването. Приетите предложения са решения, взети от участниците, поради което се записват точно. Протоколиращият написва трите си имена и се подписва.

Например протокол от събрание на живеещите в един блок, за решението Иван от втория етаж да гледа куче, ще е приемлив, когато изглежда така:

Протокол на събрание на живеещите в ж.к. Ветрената мелница, бл.34, вход А от 12.01.2024 г.

Присъстват представители на живеещите в апартаменти 1, 2, 3, 4, 5 ,6, 7, 8, 9, 10...

Дневен ред:

Точка първа: Разглеждане на молбата на Иван Иванов Димитров.

Г-н Иванов запозна събралите се с молбата на Иван Димитров. Г-жа Милева попита ще даде ли г-н Димитров гаранция, че кучето ще бъде редовно ваксинирано. Г-н Димитров отговори положително и обеща да показва всеки път бележка от ветеринарния лекар. Г-жа Милева попита дали кучето ще бъде разхождано с каишка, понеже имала малко дете, което се бояло от кучета. Г-н Димитров отговори положително. Г-н Иванов попита дали присъстващите се съгласни с г-н Димитров да гледа кучето. Въпросът бе подложен на гласуване. Всички гласуващи гласуваха – «за». Прието бе решение да се удовлетвори молбата на г-н Димитров да отглежда куче в блока, ако го ваксинира редовно и го извежда с каишка.

Протоколирал: Стоян Попов.

При наличие на подобен протокол съседите на г-н Димитров не могат да възразяват срещу кучето му. Ако възникне противоречие между г-н Димитров и съседите му и те искат да променят решението си, трябва отново да проведат събрание и отново да вземат ново решение.

Ако протоколът съдържа факти, потвърдени от свидетели, текстът трябва точно и вярно да предава тези факти. Това се удостоверява с подписите на свидетелите. Преди да подпише такъв протокол, човек трябва да го прочете внимателно, за да се убеди, че думите му са описани точно и вярно.

I. По какви причини приложеният протокол не може да бъде определен като документ?

Протоколът от събранието на дружеството за борба с замърсяването на зелените площи в микрорайона.

Т.1. Да се обсъди въпроса за почистване на зелените площи.

Кметът г-н Христов предложи в неделя да се помолят жителите да излязат и да почистим зелените площи.

Г-жа Бояджиева заяви, че в неделя тя не може да се занимава с това.

Г-жа Стоянова каза, че повечето от хората в неделя не могат да отделят време за почистване на градинките.

Г-н Рачев каза, че той щял да заминава в чужбина.

Накрая всички се разотидоха.

II. Можете ли да обосновате значенията на думата протокол, посочени в речника на чуждите думи:

Официален документ, който съдържа всички изисквания и решения на заседание, събрание и подобни. 2. Официален акт за нарушение на обществения ред, съставен за привличане на виновните под отговорност. 3. Документ, с който се удостоверява някой факт, установен със свидетели. 4. Акт с решения на международна конференция, който има сила на международен договор. 5. Книга за записване на официалните книжа в средните векове: регистър, дневник.

III. Може ли дадения протокол да се използва в съда? Защо?

Протокол от разпита на свидетеля Тодор Костов Гочев.

Следователят: Г-не какво видяхте през нощта на 10 срещу 11 май?

Свидетелят: Видях един човек да влиза или да излиза през прозореца на партера.

Следователят: Можете ли да опишете външността на човека?

Свидетелят: Струва ми се, че беше мъж, но може би и момче. Мисля, че имаше черна коса, но може би и да беше кафява.

Следователят: Носеше ли нещо?

Свидетелят: Сякаш имаше малка чантичка или може да е било телефон.

IV. Съставете в групи протоколи на темите «Провеждане в училището на конкурса «Нашите таланти», «Затвърдяване на графика на лятната практика», «Работа на учебната комисия през учебната година».

Тема
49

**ЗА ЗАПОЗНАВАНЕ С ТВОРБИТЕ НА
БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ И ПОЕТИ**
(Ознайомлення з творчістю болгарських
письменників та поетів)

П. К. Яворов
«ГРАДУШКА»

„Една, че две, че три усилни
и паметни години... Боже,
За някой грях ръце всесилни
издигна ти и нас наказа.

Кой ли може
неволя клетнишка изказа,
макар и – вчерашна се дума?
Да беше мор, да беше чума,
че в гроба гърло не гладува,
ни жадува!

А то градушка ни удари,
а то порой ни мътен влече,
слана попари, засух беше –
в земята зърно се опече...»

* * *

Но мина зима снеговита,
отиде пролет дъждовита –
и знойно лято позлати
до вчера злъчни широти.

Назряла вече тучна нива,
класец натегнал се привежда
и утешителка надежда
при труженик селяк отива.

Затопли радост на сърцето,
усмивка свърне на лицето,
въздишка кротка, пръст до пръст –
ръка неволно прави кръст:

„Да бъде тъй неделя още,
неделя пек и мирно време,
олекне ще и тежко бреме, –
на тежки мъки края дойде».

* * *

Додето сила има,
селяк без отдих труд се труди...
Почивка – ей я, би-ще зима.
Сега – недремнал и се буди:
петлите първи не пропели,
дори и куче не залае,
на крак е той... – «Катран и върви,
бре мъжо, взе ли от пазаря?» Знае
невеста ранобудна – всичко,
готово е, но пак ще пита,
че утре жетва е; – самичко
сърце си знае как се стяга...
И сърдита
за нещо тя на двора бяга

и пак се връща в килеря,
тършува... «Днеска да намеря
Седмина още – чуеш жено?
– Ти ставай, Ваньо, – лентьо стига!
Небето ето – го червено,
че вече слънцето се дига,
добитъкът те гладен чака».
А Ваньо сънен се прозява
и зад сайванта в полумрака
подал се – Сивчо го задява
с носът си влажен по вратлето.
«Хе ставай! – вика пак бащата
отсреди двора, на колата
затракал нещо, – стига...» Ето
в съседен двор се вдига врява –
там някой люто се ругае.
Наблизко негде чук играе
и наковалнята отпява.
А сутренник поява леко
и звън от хлопки от далеко
донася в село; стадо блее...
На всякъде живот захваща.
И ето вече слънце грее
и на земята огън праща.

* * *

Преваля пладне. Задух страшен.
И всеки дигне взор уплашен,
с ръкав избрише си челото
и дълго гледа към небето,
а то сивее мъгловито.
И слънцето жълтей сърдито:
От юг бухлат се облак дига
пълзи и вече го настига;
по-доле вирнали главите
и други... Знак е – чуй петлите.
А гъски около реката
защо размахали крилата,
и те са глупи закрещели,
Какво ли са орали, сели?

* * *

Върни се облако неверен, –
почакай, пакостнико черен,
неделя – две... ела тогази,
страшилище! А облак лази,
ръсте и вий снага космата,
заслания слънце; в небесата
тъмней зловещо... Милост няма!
Ще стане пак беда голяма. –
на завет всичко се прибира,
сърцето трепне, в страх премира,
че горе – дим и адски тътен.
Върхушка, прах... ей свода мътен
продран запалва се – и блясък –
и още – пак, – О Боже!... Трясък
оглася планини, полета –
земя трепери... Град! – парчета –
яйце и орех... Спри... Недей...
Труд кървав, Боже, пожалей!

* * *

Но свърши. Тихо гръм последен
заглъхва нейде надалече
и вълк на стадо – вихър леден
подгоня облаците вече.
А ето слънцето огряло
тъжовно гледа върволица
от стари, млади и дечица
забързали навън от село;
в калта подпретнали се боси,
глави неволнишки навели,
отиват, – черно зло ги носи
в нивята грозно опустели.
Че там жетварка бясна хала
просо, пшеница, ръж, ечмени –
безрадно, зрели и зелени,
и цвет – надежди е познала...
.....

Димчо Дебелянов

ПЛОВДИВ

Как бяха скръбни моите детски дни!
О, колко много сълзи спотаени!
Тук първи път се моя взор стъмни
и безпощадна буря сви над мене.

Тук първи път чух възглас: – престани:
да вярваш и да дириш – забранен е
на любовта плодът – и в зли страни
мечтите ти навек ще бъдат пленни.

И днес аз бродя в този скръбен град -
едничък дом на моята скръб бездомна -
аз бродя за утехата нерад -

и кат загубен в пустошта огромна.
И толкоз черни мисли ми тежат,
че аз не искам нищо да си спомна.

Елин Пелин
МЕЧТАТЕЛИ

Селският доктор, чичо Горан, с възпретнати до колене крачоли на потурите си, с обрамчена торбичка, газии наведен из реката и търси пиявици. Той върви бавно, внимателно обръща всеки камък, заспал в спокойната водица, и се взира в нежно милвания от стуйте кадифен пясък по края. Шапката му се е килнала назад и едвам се крепи на едното му ухо, но той, вдаден в работата си, не намира минутка време да я поправи и върви наведен с вцепенена шия, пуши с луличката си, захапана накриво, и търси. Право върху него падат пладнешките лъчи на майското слънце и по потната риза на гърба му се лепят на рояк малки лъскави мушички, предвестници на сухо лято.

Така той извървя долът, като се провираше под сведените върби и ракитаци, и излезе наширокото в ливадите, дето реката тече бавно, разлива се повече и се пече на слънце между почти голи брегове. Обширните ливади, обрасли в буйна трева, се смееха под слънцето, щурците сговорно, усърдно и празнично свиреха. Реката, разгалена от слънцето и поздравлявана от жадната ширине, течеше тихо и бавно, ласкаеше златния пясък по брега и от време на време подписуркваше леко, сякаш въздихваше. И тревите, и цветята наоколо посягаха към нейното освежително дихание.

Чичо Горан се изправи да разгледа наоколо.

Далечко из ливадите се щурашше човек. На всяка крачка той се спираше и ровеше дълго с тоягата си из тревата, като че търси нещо.

Чичо Горан турна мокра длан над вежди, гледа го дълго, и като извади лулата от устата си, извика:

– Рустем, хей, Рустем!

Момъкът се спря сред ливадите, вслуша се и се обърна. Чичо Горан му махна с ръка и Рустем се упъти към него с една усмивка, сякаш забравена отнякога на лицето му. Той дойде срещу чичо Горан, спря се на брега и се подпря на тоягата като овчар. От сухото му младо, мургаво циганско лице избяга усмивката. Под вехтия му и проскубан калпак над ушите се виеха тежки и черни кичури коса. Скъсаната му кирлива ризица бе отворена широко и под нея се виждаха слаби мършави гърди. Дрипав ален пояс увиваше като гъжва високото му стройно тяло. Крачолите на закърпените му потурци, излинали от старост, бяха разкопчани до коленете и свободно се матаераха въз босите му крака. Той стоеше на брега лек като вятър, приличен на някое водно насекомо, готово да заиграе по шаварлака. Черните му очи гледаха издълбоко като издъно, и в тях гореше някаква далечна мечта.

– Що се луташ из ливадите като въртоглав, да не си изгубил кесията с парите си? – каза чичо Горан.

Циганчето се засмя, наведе се засрамено и почна да чука едно камъче в тоягата си.

– Е така, ходя – що да правя!

Чичо Горан се наведе и пак запрестъпя из реката.

– Намират ли се, намират ли се? – попита Рустем и тръгна полека по брега, успоредно с доктора.

– Няма ги много, но като е за лек – намират се.

– Ами истина ли сега докторите не позволяват пиявици?

– Какво знаят докторите! – каза сопнато чичо Горан и се изправи. – Знаят само пари да взимат и толкова. И какво ли разбират? Разболееш се, вземат те в болницата, оттук те тупнат, оттам не тупнат, оплези се, опули се, кихни, дихни, па като не разберат болестта ти, дадат ти за пет пари отрова, и туйто. На другия ден запушат цигарките си, смеят се и те порят да видят от какво си страдал.

Чичо Горан излезе от реката, поизтри ръце о потурите си, напълни лулата и, като махна с ръка, продължи разпалено:

– Кой, мислиш, развъди тия болести, дето сега са завладели света? Докторите ги донесоха от Европа, да правят опит. Едно време знаехме само щарка, сипаница и лошата пъпка. И то беше рядко, и лекът му прост. Сета?... Черва се объркват, охтики различни, нерви, главоболия и не знам още какви си болести. И на никоя лека не знаят. Колко зоктори, толко и церове.

Чичо Горан опъна няколко пъти бързо от лулата и тръгна полека към близките върби.

– Да починем малко.

Рустем тръгна с него. Като стигнахме сянката, чичо Горан откачи торбичката от рамото си, седна тежко на тревата и отложи шапка. По загорялото му продълговато лице течеха браздулици пот. Циганчето застана срещу него и го гледаше как жадно и сладко пуши лулата си.

– Седни де – покани го чичо Горан, който мълчаливо продължаваше да негодува против лекарите.

Циганчето полека се сложи на земята и загледа в мъгливата далечина.

– Шарлатани и нищо повече – поде чичо Горан – Моят братанец разправя, като бил войник, разболял се от нещо и го завели в болницата. Давали му там разни горчилаци и прашуляци да пие, смал не отровили момчето. Един ден му донесли чорба. Взел той да сърба, гледа – в лъжицата човешки пръст и на него пръстен...

Циганчето погледна плахо и с втрещени очи чичо Горан.

Но той не каза вече нищо. Очите му бяха се спрели нейде в ливадите. Там по пътя към селото вървеше народ на тумби, на тумби. Те се изтакаха из класилите ниви и пълнеха целия път. Чуваха се пискливи звуци от гайда.

– Сватба? – каза чичо Горан и погледна въпросително циганчето.

– Не – избор? – каза Рустем. – Тия пристигат от Шупливци.

– Вълци главата им да ядат! – рече докторът и цъкна плюнката си през зъби. – Влачат се по избори, бият се, трепят се, омразлъци правят, и какво? По-лошо става, по-добро не става! Народ – вълци главата му яли! Полъгал се по ума на разни панталонджии, доктори и нехранимайковци и мисли, че кой знае какви големи работи върши. Сиромас ли си, приятелю, спукана ти е работата. Все ще те лъжат, все на другите маша в ръцете ще си. Нямах нищо в къщата си и се въртиш сиромашинката из село за торба брашно, да нахраниш децата си, а той, оня, панталонджията, който и да е тамо нему, ти казва: ти, приятелю, мислиш, че нямах нищо, ама не е така, ти имаш най-голямото богатство в света – ти, каже, имаш избирателно право. И тоя синковец ти мушне някоя бюлетинка в ръка, ти се почешеш по врата, па я пуснеш в кутийката – и ето че хайдутинът дошъл да те управлява. Аз по тия работи не ходя. Душата ми се гнуси, като гледам всичко това, и децата си уча така да правят. Не им трябва. Нек овците избират овчар – ако не е Вълкан, то ще е Вълчан, пък те са братя пуцините... Стойте си настрана, момчета, думам на децата си – лайте, ръмжете като кучета, ама овци не ставайте. Пазете се от тия гнусни работи!

Чичо Горан изчука лулата си о длан, откъсна една сламчица и почна да чести чубука. Рустем седеше неподвижен, чужд на докторските негодувания и мисли. Очите му блуждаеха в далечината и светеха без поглед. Слънцето прижижаше силно, а реката сякаш беше се спряла под сянката на върбите и не шаваше.

– Иих, сърчице човешко, и ти ако не си се настрадало, няма и да се настрадаш! – въздъхна докторът.

Водата сънливо избърбука край корените и пак заспа.

– Ходя си аз, момче, по полето – продължи той след дълго мълчание, – лежа по сенките, гледам небесния вис и си мисля: божичко мили, що ми не дадеш ти на мене една способност, хе тъй, каквото кажа – да стане. Света на рай ще ти обърна аз тебе. Ни болести ще има, ни тегло ще има, ни сиромашия ще има.

Циганчето въздъхна. То се обърна към доктора и го попита плахо:

– Може ли, чичо Горане, да се намери по нашите места разковниче?

Докторът го погледна изпод вежди и рече:

– Може! Може, но мъчно.

– Их, да мога! – въздъхна циганчето, развълнувано от далечно неизпитано щастие.

– Рядка тревичка е тя, Рустем, рядка!

– Две лета го диря вече, чичо Горане, и още две ще го диря, ама ще го намеря.

Циганчето гореше като свецица от тъмни неясни надежди.

Двамата замълчаха. За миг като че ли всичко утихна. Малко облаче мина под слънцето и изчезна. Наблизо един кълвач удари три пъти вещателно по кората на една стара върба и се потаи.

– Като има човек тая тревича, нищо друго му не трябва – въздъхна Рустем. – Може да има каквото поиска: кои – звездите да сваля, скрито имане да намери, да вземе мома, каквато му сърце желае.

– Хм – усмихна се докторът, – Акима ти е забъркала ума, момче. Не показвай слабост пред жените – никакво разковниче няма да ти помогне. Ще се луташ ти по полето като сенчица, а сърцето ти ще страда.

Циганчето се зачерви от срам и очите му се изпълниха с влага на любовен спомен.

– Акима не ме иска вече.

– Ако не иска с добром – открадни я.

– Краднах я веднаж, чичо Горане, ама ми се примоли, приплака, и аз я пуснах. Стана ми мило.

– Слаба душица си ти, чичовото.

– Тя още лани ми каза: Рустем, чакам те година, не мога вече. Заклучвам си сърцето. Само с разкавниче ще го отключиш. Претърсил съм полето, тревича по тревича. Не ям, не пия – току ходя и търся.

– Търси, пиленце, търси, може да имаш късмет – каза потънал в дълбока мисъл докторът. – Как ще живеем, ако не гоним измамата?

Той развърза тютюницата, изчука лулата си и почна полека да я тъпче и да сумти. Слънцето бе прескочило отдавна зенита и сенките на върбите бяха се нахвърляли като жадни по реката.

– Рустем, ти бяла кукувица видял ли си? – попита многозначително докторът, заклати важно глава и запуши изтежко лулата.

– Не съм, чичко.

– Хе, и аз не съм...

– Дали има? – попита циганчето с очи, опулени от любопитство.

– Има, има, но къде е! Нея да я намеря, тогава да ме видиш ти мене. Едно време чак по Тузлука сме ходили с баща си да я търсим. Там бяха я видели.

– Защо ще ти е птичката? Лете куку-куку, пък зиме – през море и царството.

– Ех, нищо не знаеш ти, момче! Още от старо време има скрито едно черковно имане, някъде си, в някоя пещера. Ама какво имане! Триста биволски кожи пълни със злато. Когато го крили, изкопали в канарата петстотин златни стълби една до една. Отпреди на самата дупка пази смок. И какъв смок! Страшна работа.

– И-и! – каза плахо циганчето.

– Ама то не е жив смок. Той е направен, момче, от сто ока восък, люспите му са от жълтици, а очите му – от безценни камъни.

Циганчето зацъка с уста, поразено от учудване, захласнато от възшебните думи на доктора.

– В тая пещера живее бялата кукувица, благословена от Господа с безсмъртие. Ще рече – да не умира во веки веков. Тая бяла кукувица някога била царска дъщеря. Тя се влюбила в най-бедния войник, пазач на царските палати. Баща и се разсърдил и хвърлил войника в огнена пещ. Дъщеря му от скръб се хвърлила при него и изгоряла. Бог превърнал душата и на бяла кукувица.

Докторът се прокашля и замълча. Реката тихо и равно шумолене, сякаш продължаваше чудната приказка. Сърцето на Рустем, развълнувано от подвига на влюбената девойка, биеше неудържимо.

– Е, после, чичо Горане?

Докторът протегна изтръпналите си крака, изпъшка и стана.

– Ако видиш тая кукувица – каза той, – и паднеш да и се поклониш и викнеш три пъти: Сестрице, бяла кукувице, той те обича още! – тя ще те заведе в пещерата и ще ти предаде скритото имане.

Докторът нагази пак в реката, наведе се и почна да се взира по пясъка.

– Да имам разковниче, може и тая кукувица да видя! – каза Рустем. И като стана, погледна слънцето, тръгна из ливадата и почна да рови тревата с тоягата си.

Денят бе се смълчал и със спрян дъх се бе заслушал в мечтателната песен на реката, в нейните откъслечни дълбоки въздишки, недомлъвки и томления.

Един кълвач удари рязко няколко пъти по кората на една стара върба и също се заслуша.

Иван Вазов
ЕДНА БЪЛГАРКА
Исторически епизод

АФЕРИМ, БАБО, МАШАЛЛАХ!
Народна песен

I

След обяд на 20 май 1876 г., ден, в който Ботевата чета беше разбита при «Волът» във Врачанския балкан и сам Ботев падна пронизан от куршума на черкезката потеря, командувана от свирепия черкезки първенец Джамбалазът, на левия бряг на Искъра, срещу Лютиброд, стояха куп жени лютибродчанки. Те чакаха ред да преминат реката с ладията. Повечето слабо знаеха какво става сега, някои и нехаеха. Сноването на шумни потери от два дена насам оттатък Враца не се косваше до тях и те продължаваха да си ходят пак по кърските работи. Истина, че тука бяха само жени: мъжете не смееха да излазят. Макар че театърът на битките между четата и потерите беше сравнително далеко от Лютиброд, но мълвата беше донесла и тука безпокойствия и турила нащрек мъжко-

то население. Същия тоя ден няколко турски войника дойдоха в селото, за да извардват подозрителни лица; при брега, дето работеше ладията, пак няколко войника наглеждаха кого отнася и донася тя. На тоя час ладията беше на оня бряг и селянките чакаха нетърпеливо да се повърне, за да ги вземе. Най-послед то се повърна. Ладиярят – лютибродчанин, главен от селото за тая

работа – опря греблото в реката, за да укрепи ладията о брега, и извика към жените:

– Хайде мари, по-скоро!

В същия миг зададоха се из пътя откъм Челопек две конни заптиета. Те бързо слезнаха и разтикаха жените, които се готвеха да нахълтат в ладията. Едното заптие, стар и дебел турчин, плесна с бича си и ги изпсува.

– Назад, свини гявурски! Бягайте!

Жените се отстраниха, за да чакат пак.

– Бягайте оттука, хънзъри! – извика другото заптие и се спусна да ги бие с камшика си. Жените с писък се разбяраха нататък.

В това време ладиярят вкарваше конете в ладията. Влязоха и заптиетата, па дебелият, като се обърна към ладияря, каза му гневно:

– Някоя кучка вече да не приемаш. Махайте се! – и той им махна свирепо.

Подир това жените, посърнали, хванаха да се връщат назад покрай нивята.

– Аго, чекай, чекай, молим те! – извика една селянка, която тичешката идеше откъм Челопек.

Заптиетата я изгледаха.

– Какво искаш, мари? – попита дебелият по български.

Тя беше жена около шейсетгодишна, висока, кокалеста – мъжка на вид. На ръце държеше едно дете, увито в скъсано чердже.

– Дай да минем, аго! Пусни ме! Бог да ти даде здраве, на тебе и на децата!

– Ти ли си, Илийце! Ах, гиди гявурко!... – Той я позна, понеже беше му готвила баница в Челопек.

– Аз съм, хаджи Хасан ага. Пусни ме, за това дете.

– Къде носиш тоя червей?

– Унучето ми, хаджи. Майка му е умряла, то болно е... отивам на манастира.

– Какво ще чиниш там?

– Да му четем, хаджи, за здраве – говореше умолително селянката с голяма тревога в погледа.

Хаджи Хасан ага и другарят му се наместиха в ладията.

Ладиярят взе лопатата.

– Аго, за Бога, направи това добро, помисли, че и ти имаш деца!... Ще се помолим и за тебе!

Турчинът помисли, па каза презрително:

– Хай влазйай, магарице!

Селянката чевръсто скочи в ладията и седна до ладияря. Той обърна ладията и тя заплува по мътния Искър, сега придошъл голям от дъждовете и къдравосребрен от вечерните лучи на слънцето, което през облаци отиваше да се закрие зад канарите на бърдото.

II

Бедната челопеченка действително бързаше да стигне по-скоро на манастира. На гърдите ѝ стоеше полуживо двегодишното и унуче, сираче, болно от две недели насам. От две недели то се топеше и ставаше все по-зле; не помогнаха бабешки лекове, ни баянета, ни хекиминът във Враца. Чете му и попът селски: не помогна нищо. Остана ѝ най-послед надеждата на света Богородица. «Да му се чете на детето в манастира, да му се чете!» Тъй ѝ казваха и селянките. Когато го видя следобед, тя се уплаши: то приличаше на мъртво. По-скоро! Дано света Богородичка даде помощ... При всичко, че лошо време беше сега, тя тръгна днес за черепишкия манастир «Пресвета Богородица». Но когато минуваше из церовата гора, та да слезе към Искъра, из нея излезе някакъв момък в чудати опнати дрехи с ширити по гърдите и с пушка; лицето му беше измахнато и бледно. «Бабо, хляб! Умирам от глад!» – каза той, като ѝ препречи пътя. Тя веднага се сети: «От о н и я е, дето ги гонят сега!... Боже господи!» – пошушна си Илийца уплашена. Тя потърси в торбата и видя, че е забравила да вземе хляб: само сухи корички, останали на дъното. Даде му ги. «Бабо, в това село може ли да се скрия?» Как ще се скрие в Челопек! Там е огън сега – ще го предадат на турците. Па и с тия дрехи! «Не може, синко, не може» – каза му тя, гледайки милостиво измъченото му лице, по което сега се изобрази отчаяние. Тя помисли малко, па каза: «Скрий се, синко, сега в гората, може да те види някой. Тая нощ, чакай ме, навъртай се, тука пак да те намеря. И хляб ще ти донеса, и някоя друга дреха... с тия не бива. Ние сме християни.» Изпитото лице на момъка светна от надежда. «Ще те чакам, бабо; върви, бабо, благодаря!...» – И тя го видя как той се изгуби в гората, като куцаше. Очите ѝ се наляха със сълзи. Тя се спусна тичешката надолу. Тя си мислеше: «Да направя това добро... клетнику! Какъв беше!... Беки и бог се умилистави и поживи детето. Света Богородичке, помогни ми само да стигна до манастира, божичко, закрили го, българин е, тръгнало е за християнска вяра курбан да става.»

Тя реши всичко да обади на игумена, старец милостив и добър българин, да вземе хляб и селски дрехи и щом чете на болното, веднага да тръгне насам, та още по мрак да наиде бежанеца.

И тя бързаше сега с утроена сила, за да спаси, ако даде бог, два живота.

III

Нощта вече покриваше с тъмното си було Черепишкия манастир. Клисурата на Искъра мълчеше плахо под тъмното небе; реката монотонно и жаловито шумтеше в дола и се губеше с глух тътен в завоя между високо надвесени скали. Насреща се тъмнееха канаристите стени «Бабините плазове»; те стояха мрачни и намусени със своите невидими сега черни дупки и самостоятелни обелиски, със задрямалите орли на върховете им. Спеше и манастирът, глух и пустинен.

Ненадейно манастирската вратня се похлопа.

Кучетата лавнаха. Хлопането се повтори дважд, трижд.

Излезе на двора един ратай; в същия миг и един калугер излезе из килията си по потури, без калимявка.

– Иване, кой тропа бе? – каза калугерът безпокойно, като стоеше до одровия пармаклък, дето се чернееха прострени дрехи. Блъсканията следваха.

– Някои от «ония» трябва да бъдат? Какво ще се прави сега? Не пуцам! Няма и игумена сега... Чакай, питай по-напред!

– Кой е там? – попита високо ратаят и се ослуша. После каза: – Жена гаче вика.

– Каква жена те е намерила по тоя час? Ония са или турци... Турци трябва да са... Тая нощ ще ни изколят... Те идат тук да дирят... Нищо тука няма, нищо тук не оставям да припари... Господи, помилуй!

Гласът пак се чу отвън.

– Жена вика – повтори ратаят. – Коя си ти?

– Стрина ти Илийца, Иване, от Челопек, отвори... Ох! Жив да си, отвори!

– Сама ли си? – попита ратаят.

– Самичка с унучето, Иване.

– Виж да не е измама! – обърна се отец Евтимий към ратая. Иван, поободрен, приближи до портата и погледна през пролуката. Като се увери и калугерът, доколкото позволяваше това мрачината, че вън е жена и че е сама, той поръча Ивану да отключи. Портата отзина и пропусна селянката и веднага пак се заключи.

– Да те вземат рогатите! Какво търсиш тука, Илийце? – попита направо калугерът.

– Унучето болно, зле е... Дека е дядо игумен?

– В Берковица е. Защо ти е?

– Да му почете... Ами сега?... Почети му ти.

– И посред нощ?... Какво ще му правя аз, ако е болно? – бърбореше сърдито калугерът.

– Ти няма нищо да направиш, но господ може всичко.

– Сега иди спи, утре...

Но селянката молеше, настояваше упорито. До утре кой знае какво ще стане. Детето е зле, болест не чака. Само господ може да помогне. Тя ще си плати, каквото прилича.

– Луда си ти, караш ни да отваряме манастира посред нощ, да влязат бунтаджиите, да ни дойдат турците, да изпати манастира!

Като бърбеше тъй, той влезе в килията си и след две минути излезе с расото, но обут на босо, гологлав.

– Върви!

Тя го последва в черквата. Той запали вощеница, метна епатрихила и взе молитвената книга.

– Дай тук болното!

Илийца приближи детето до светлината. Лицето беше жълто като восък.

– Та то е умряло! – забележи калугерът. Очиците, силно потънали навътре, се поотвориха, като да опровергават тия думи, и светнаха като звездици от отражението на свещта.

Калугерът дигна епатрихила над главата му, нетърпеливо изчете молитвата за здраве, прекръсти болното дете, па закри книгата. Селянката му целуна ръка, като остави в нея два гроша.

– Ако му е писано да оживее, ще оживее... Сега иди спи на чардака. – И калугерът тръгна със свещта да излезе.

– Чакай, дядо Евтиме... – каза селянката с нерешителен вид. Той се извърна.

– Какво има още?

Тя понижи глас и продума:

– Има едно нещо да ти обадя... Нали сме християни...

Калугерът се разсърди.

– Какво ще обаждаш и какви християни? Хай върви да спиш, да не свети свещ, че може да видят отгоре някои и да ни дойдат на гости...

Под «някои» калугерът разбираше «бунтовници», и селянката разбра тъй. Лицето ѝ се угрижи и гласът ѝ затрепера:

– Не се плаши, няма никой да дойде...

И тя доби още по-тайнствен вид:

– Като идех от село, там в нашата гора...

Страх и гняв се изобрази по лицето на намръщения монах. Той разбра, че тая жена иска да му говори нещо опасно, и извика:

– Не искам нищо да чувам, ни да ми обаждаш. Каквото знаеш, за себе си го знай. Или си дошла тук да запалиш манастира?

Селянката щеше да каже нещо, но думата се задъни в гърлото и при тоя отговор; тя тръгна безнадеждно подир сърдития калугер и излезе на двора.

– Ами аз няма да нощувам тука! – рече селянката.

Калугерът я изгледа учуден.

– Ами?

– Ще си ида, още сега ей...

– Ти си луда!

– Луда, не луда, ще вървя. Утре рано, по зори, работа ме чака. Дайте ми хляб, гладна съм...

– Хляб колкото щеш... Дай ѝ бре, Иване! Но аз пак вратата не отварям.

Но селянката се претръшка да върви. Отец Евтимий пръждосваше. Да отвори пак портата? Това беше опасно. Може да нахълтат лоши човещи... Кой знае какво може да се случи... После му дойде на ума, че тая жена, която вече ги е видяла и се е срещала с тях, може да донесе някаква беда на манастира, ако турците подушат. Не, по-добре да се очисти оттука, да я няма тука...

– Хай върви си – каза той.

Селянката сложи детето до пармаклъка, тури в торбата си половината пита, която ѝ донесе Иван, взе пак детето на ръце и излезе. Портата се хлопна зад нея и заключи.

IV

Баба Илийца тръгна из нощта за към Искъра, зад който я чакаше сега бунтовникът. Тя беше много смутена, тя не посмея и не можа да се посъветва със сприхавия калугер, който я посрещна в отсъствието на игумена. Тя се покачи на яра зад манастира и тръгна из пътя, който пълзи над Искъра. Дрезгавата нощ допускаше да се видят доста ясно очертанията на чуките и бърдата отсреща, дене намусени, а сега зловещи... Та и всичко имаше зловещ вид за Илийчината душа, изпълнена с тревога и безпокойство. Когато стигна на върха, до големия бряст, Илийца поседна на студената земя да си почине. Планинските самотии спяха, дива тишина царуваше в природата; само реката все си шумеше долу нейде в бездната, дето се гушеха под карпи манастирските кубета и чардаци, без ни една светлинка. Отдясно стигаха кучешки лаеве из Лютиброд. Тя стана пак, но не хвана през селото, дето я беше страх да мине, ами тръгна наляво от него, по брега на урвата и, бежешката слезна през нивята.

Скоро се намери долу при самия Искър. Ладията стоеше до брега. Илийца отиде в колибата, дето спеше ладиярят, за да го извика да я прекара. В колибата нямаше никой: види се, ладиярят го е било страх да нощува тук. Тя се зачуди какво да прави сега. Отиде там, дето стоеше ладията. Искърът шумеше страшно, тя видя отблясъка на тъмните му талази, и мравки я попъплиха. Що да чини? Да чака до сутринта? Тя

нито иска́ да мисли за подобно нещо, макар че ранни петли пропяха в Лютиброд за съмване. Що да чини? Освен сама да се опита да мине отвъд; тя беше видяла как гребат... Това ѝ се видя опасно, но друг избор не ѝ оставаше, ако искаше да завари момъка, който я чака сега в гората, примрял от глад, от безпокойство и страх. Тогава тя остави детето на пясъка – тя бе съвсем забравила детето! – и се наведе да отвърже синджира на лодката от големия кол, дето го връзваха. Но тя изтръпна: синджирът не беше вързан сега, а заключен за кола с катанец; турците бяха сторили това, за да попречат на минуване реката през нощта. Тя се изправи втрещена. Петлите все повече пропяха в Лютиброд, на изток небето слабо се заздрачаваше, след час или два ще съмне. Тя изохка в безсилно отчаяние и напрегна всичките си сили да скъса синджира или да счупи катанеца. Скоро се убеди, че това беше невъзможно. Тя се изправи запъхтяна и въздъхна безнадеждно. Внезапно тя се наведе трети път, хвана кола с двете си ръце, като че има намерение да го извади. Колът, дълбоко забит, от години там, стоеше като закован. Тя удвои, утрои усилията си, нейните изпечени селски ръце се напънаха, мишците ѝ сдобиха стоманена пъргавина и сила, кокалите ѝ изпращяха от напъгане и горещ пот рукна от лицето ѝ. Запъхтяна, уморена, като че е изсякла кола дърва, тя се изправи, отдъхна малко и пак го хвана. И пак с нови сили и с нова ярост взе да се върти около него, превита одве от напъна си да го изкърти. Старешките ѝ гърди дишаха гръмовно, краката ѝ се забиваха до прасците в пясъка и след тая страховита половинчасова борба колът се позаклати, дупката се поизхалтави и тя го измъкна най-после из почвата. Синджирът глухо издрънка в тишината.

Илийца изпъшка тоя път победоносно и се тръшна на пясъка премаляла... След няколко минути ладията с Илийца, детето и кола вътре плувна по мътните вълни.

V

Тука Искърът, излязъл от скалисто гърло, разлива се широко и тече между ниски полегати брегове. Ладията плуваше по течението му, непокорна на лопатата, неумело управлявана от селянката. По тая причина ладията се отдалечи нататък и отмина мястото, дето обикновено заставаше. Илийца с безпокойство следеше само да не би да наближи оставения бряг. Най-после един бързей я откара близо до срещния бряг и селянката с много мъка допря ладията до земята. Тя излезе с детето на ръце и тръгна незабавно нагоре към гората. Когато влезе в нея и наближи мястото, дето срещна бунтовника, тя видя човешка сянка, че мръдна между стволовете, и позна, че е той. Бунтовникът я пресрещна.

– Добър ти вечер, момче. На́.

И тя извади хляба и му го подаде, знаейки, че преди всичко хляб беше потребен за бунтовника.

– Благодаря, бабо – отговори покъртен той.

– Чекай, облечи това отгоре! – и тя му подаде връхна дреха, с която бе покрила детето. – Взех манастирско скришом, боже, прощавай, грех сторих...

Илийца бе смъкнала на тръгване от пармаклъка тая дреха за бежанеца, мислейки, че е на ратай. Но когато момъкът я облече, тя учудена видя, че е калугерско расо!

– Все едно, ще се постопля! – рече той, като увиваше измръзналото си тяло със сухата шаячна дреха.

И те тръгнаха. Бунтовникът вървеше и ядеше мълком; той трепереше от студ и силно куцаше. Той беше двайсетгодишно голобрадо момче, тънко-високо. Бабата, за да го остави да яде, не го запитваше кой е и отде е, а само му приказваше ниско; но нейното любопитство най-подир надви и тя го запита отде иде. Той ѝ разправи, че не слазя от Балкана, а иде от полето. Изгубил четата оная нощ в лозята на Веслец и оттам дотука едошъл с големи страхове и премеждия, не ял два дена и две нощи, съсипан от ход, с убити крака, трескав, и сега бяга в Балкана да намери другарите си или да се потули.

– Синко, ти не можеш да вървиш – каза му тя, – дай си пушката, да ти олекне.

И тя му пое пушката в лявата си ръка, като стискаше с дясната детето.

– Върви, върви, стягай се, момче.

– Къде ще се дяна, бабо, сега?

– Как къде? Ами у дома!

– Истина ли? Бабо, благодаря ти, ти си добра жена! – отговори умиленият до сълзи момък и се наклони, па ѝ целуна напуканата ръка, която стискаше детето.

– Хората са наплашени сега и ме изгарят жива, ако усетят – продължаваше селянката, – но как да те оставя тука: не можеш да бягаш и ще те намерят черкезите – поразил ги господ – и в село ги има. Защо ви трябваше вам, момчета? Тая пуста царщина тъй ли се лесно разсипва!... Изтрепаха ви като пилци. Но ти не можеш да вървиш нагоре!

И тя пое и пушката в дясна ръка, а с лява го хвана под мишница. Вдълбочаваха в церовата гора. През дърветата небето на изток повече побеляваше, челопешките петли пееха раздирателно, звездите бледнееха. Разсъмването започваше, те бяха още на половина час разстояние от Челопек, ако напреки се идеше, но както вървеше момъкът, и за два часа нямаше да достигнат. Селянката се окахъри, да имаше крила, щеше да го вземе и да хвъркне с него. Той се озърна.

– Съмва се, стрино – каза той.

– Лошо, няма да стигнем навреме – изпъшка тя.

Повървяха още малко. Отсреща се чува човешки гласове. Селянката се спря.

– Тъй не бива, момче, да направим друго...

– Какво, стрино? – попита момъкът, който виждаше в тая непозната жена своя майка, свой спасител, свое провидение.

– Скрый се в гората, стой до довечера. Като мръкне, ще те намеря – на, тука пак – и те скрия у дома.

И момъкът намери, че това беше най-умното. Селянката му повърна пушката.

– Сбогом!

Илийца в това време пипаше детето. Тя изплака:

– О, мамке! Та то е умряло, ръчиците му лед!

Бунтовникът се спря поразен. Тая скръб на селянката го смая; той поиска да каже нещо да я утеши, но не можа нищо да каже. Сега той виждаше, че нямаше право да очаква по-нататъшна помощ от великодушната жена, чието сърце беше разбито от едно голямо лично нещастие.

– О, мамке, гълъбчето ми... – вайкаше отчаяно тя, като се вгледваше в лицето на детето.

Бунтовникът тръгна из гората, цял потресен, безнадежден. Но разплаканият глас на бабата му извика:

– Момче, крий се хубаво днес. Довечера – пак тук, та да те намеря...

И тя се изгуби между тъмните дънери.

VI

Тая сутрин майското слънце се показва радостно от чистото небе, няколко дена все облачно и дъждовно. Разкошната дългнеста долина, която се отваря от Шишмановата скала, имаше омайна хубост, пременена в пролетна зеленина, прорязвана от сребристия пояс на реката, лъснала от лъчите на слънцето. Дотук, до Шишманова скала, се свършва нейната одисея из тесни клисури и безконечни планински завой, ту между стръмни урви, покрити с дъб и бук, ту под високи навъсени скали, на пробити с пещери, настръхнали със замъкообразни изваяния и странни обелиски, своенравна игра на стихии и времето.

Току-що слънцето излезе над кръгозора, из пътя откъм Враца се подаде турска конница, а след нея из ръжовите се зачерня голяма тълпа пеши хора, на която край не се видеше. Конницата и пехотата скоро доближиха Искъра и се спряха. Пехотата състоеше от около триста души; отпреде и вървяха турци-башибозуци, въоръжени с всякакъв род оръжия, а останалото, грамадната част, бяха черкези, също въоръжени. Подир няколко минути бавене

конницата пусна да минат напред черкезите, а тя остана настрана. Тая шумна сган се предвождаше от прочутия тогава черкезки големец Джамбалазът, свиреп и кръвожаден кавказки разбойник, от тайфата на когото беше пукнала пушката, що простря мъртъв Ботева вчера.

Джамбалазът, на кон, се спря срещу челопешката гора, недалече от старовремската развалена черква. Отляво на гората се вдигаха непристъпни зъбери и ярове, а отдясно се откриваха челопешките ниви и бостани, дори до другия гол рът. По стръмнината на гората виждаше се през дърветата уединена кошара, парясана сега от стопана си.

Всички очи бяха обърнати към гората, дълбока, пуста и спокойна, дето сега се криеше бунтовникът. Но потерята не идеше за него. Тая нощ бе пристигнало известие във Враца, че един час преди съзоряване една чета комити била се спуснала от Балкана в тоя шумак, вероятно с намерение да мине Искъра и да се спаси в Голямата Стара планина.

Потерята, наежена, ободрена от вчерашната си победа, очакваше заповедта, когато Джамбалазът, слезнал от коня, с неколцина по-предни башибозуци обсъждаше положението и начина на нападението. Той беше мургав, висок, чернобрад четирийсетгодишен човек, с бляскаво черкезко облекло, набучен с оръжие; погледът му, зверски и лют, светеше под високата му космата черкезка гугла.

В това време изгърмя пушка от кошарата и планинските екове повториха и продължиха гърмежа.

– Комитите! Комитите! – извикаха гласове.

Всички погледнаха към кошарата, но видяха само кълбото дим на входа ѝ, което се разнасяше от утринния ветрец по клоните. Подир първото късо смайване и сбутване потерята даде един страшен залп, последван от гороломен продължителен ехтеж. Но сред дима раздадоха се гласове:

– Джамбалаза убиха!

Джамбалазът наистина беше се повалил на земята, пронизан тъкмо в гушата от куршум, и из устата му шуртеше струя кръв. Той беше ударен от куршума, който дойде от кошарата.

При тая вест мигновена паника обхвана потерята и тя се дръпна и изпокри – кой де намери. Тялото на предводителя бързо беше отнесено. Изчезна и конницата. Но друга пушка не гръмна вече от гората.

След доста време, като разбраха по мълчанието, че комитите са избягали из гората, една дружина от по-сърдени черкези се пристраши и навлезе откъм челопешкия път в нея и я разтършува. Тя намери убит до дънера на един дъб само един бунтовник, мъж трийсетгодишен, с лице, обрасло с черна брада, и с единия крак ранен, превързан с дрипи. Черкезите разбраха, че четата е избягала в планината.

(Действително, подир падането на Ботева при Волът, част от дружината му, около четирийсет момчета, под воеводството на ранения в крака

герой Пера бе хванала планината, скитала се бе цяла нощ из пущинаците ѝ, уморена, гладна, премаляла за сън, се спуснала към съмване в челопешката гора, дето заспала като мъртва, не знаейки, че е издебната.)

Един от черкезките куршуми беше случайно убил Пера. Никоя друга жертва не се намери. Но когато черкезите посетиха и кошарата, те съгледаха там още един труп.

– Един папаз-комита! – извикаха те учудени.

Там лежеше прострян един момък без мустаки, с продупчена глава. Той беше облечен с калугерско расо, разгънатата предница на което даваше възможност да се види хъшовска носия, обагрена с кръв. По почернелите му от барут уста се познаваше, че той се беше самоубил с пушката, след като беше свалил Джамбалазът. Видял ли се беше нощеска с четата – неизвестно. Въпреки обичая си в подобни случаи, башибозуците не отрязаха главата на разбойника, за да я разнасят на прът, като трофей от победата: смъртта на предводителя им я даваше не тям... Задоволиха се само да запалят кошарата, дето остана трупът. Тя се димеше и до вечерта, когато две потери избиваха до един, долу при Искъра, до канарите, тринайсет бунтовника, слезнали следобед от Балкана с цел да прегазят реката.

Илийца е умряла отдавна. Но полуумрялото дете оживя и сега е здрав левент и се нарича майор П. Покойната му баба, като му е разказвала тия събития, говорила му, че вярва, че дължи оздравяването му не толкова на небрежната молитва на сърдития калугер, колкото на добрината, която не могла да направи, но искала от сърце да направи.

Октомври 1899

Елисавета Багряна
КУКУВИЦА

Ходиш, гледаш, сякаш обезсвесен,
залудо пилееш дни и нощи,
божий свят ти станал, казваш, тесен.
Не видя ли, не разбра ли още?
Неведнъж те рекох и повторих:
не помагат билки и магии,
кой каквото иска да говори –
няма нивга аз гнездо да свия,
рожби румени да ти отгледам,
в къщи край огнището да шетам.
Мен ме е родила сякаш веда
и ми е прокобила несрета. –

Дай ми мене по света да скитам,
дай ми сборове, хора, задевки –
другите да слушам без насита
и сама да пея на припевки.
Моите очи се ненаглеждат,
моито уши се ненаслушват.
Не допридам свилената прежда,
недогаснал огъня потушвам...
И така живота ще премина
ненаситена, ненаживяна.
А кога умра, сама, в чужбина,
кукувица-бродница ще стана.

Татяна Танасова-Тодорова

ЗДРАВЕЙ, БОЛГРАД!

Здравей, Болград, здравей! Отново
съм в твоята прегръдка аз.
И сякаш всичко пак е ново,
но чувам същият ти глас.
По твоите улици широки
пак се разхожда слънчев ден,

а твоите очи дълбоки
веднага ме превзеха в плен.
И нищо ново, нищо старо.
Пак ще отида на Ялпук:
вълните вятърът докарва
все откъм юг, все откъм юг...
От Онгъла
Оттук е тръгнал Аспарух,
от Онгъла и към Балкана.
Оттук. Свидетел е Ялпук,
да ни напомня той останал.
Видяла, знае тази степ,
че тук прабългари живяли.
Земя орали и овце
отглеждали и песни пяли.
Оттук е тръгнал Аспарух!
Оттук България голяма
е взела нещо като дух,
дух, който другаде го няма.
Оттук е взела този блян,
оттук е взела тази пролет.
А разцъфтяла вече там
И там се вдигнала във полет.
Оттук е тръгнал Аспарух.
Пак стъпките му дъжд измива.
Но жив е неговият дух –
той в нашите сърца попива.

Болград, 1994 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Тема 1.	ЕЗИКЪТ Е НАЙ-ВАЖНОТО СРЕДСТВО ЗА ОПОЗНАВАНЕ, ОБЩУВАНЕ И ВЛИЯНИЕ (Мова – найважливият засіб пізнання, спілкування і впливу) 3
Тема 2.	НАЧАЛЕН ПРЕГОВОР. ЧАСТИ НА РЕЧТА, ТЯХНОТО ЗНАЧЕНИЕ И ГРАМАТИЧЕСКИ ПРИЗНАЦИ. (Повторення вивченого. Частини мови, їхнє значення та граматичні ознаки.)..... 8
Тема 3.	СЛОВОСЪЧЕТАНИЕ. ВИДОВЕ СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ СПОРЕД НАЧИНА НА ИЗРАЗЯВАНЕ НА ОСНОВНАТА ДУМА (Словосполучення. Види словосполучень за способами вираження головного слова)13
ТЕМА 4.	ИЗРЕЧЕНИЯ. ВИДОВЕ ИЗРЕЧЕНИЯ ПО ЦЕЛ НА ОБЩУВАНЕ (Речення. Види речень за метою висловлювання)20
ТЕМА 5.	ИЗРЕЧЕНИЯ. ВИДОВЕ ИЗРЕЧЕНИЯ ПО СЪСТАВ (Речення. Види речень за будовою).....26
Тема 6.	ПОДЛОГ И СКАЗУЕМО КАТО ГЛАВНИТЕ ЧАСТИ В ПРОСТОТО ИЗРЕЧЕНИЕ. НАЧИНИ НА ИЗРАЗЯВАНЕ НА ПОДЛОГА. (Підмет і присудок як головні члени речення. Способи вираження підмета)30
Тема 7.	ПРОСТО СКАЗУЕМО И СЪСТАВНО СКАЗУЕМО (Простий присудок і складений присудок)37
Тема 8.	ВТОРОСТЕПЕННИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО. ДОПЪЛНЕНИЕ (Другорядні члени речення. Додаток).....45
Тема 9.	ОБСТОЯТЕЛСТВЕНО ПОЯСНЕНИЕ. (Обставина)52
Тема 10.	ОПРЕДЕЛЕНИЕ (Означення)58
Тема 11.	ПРИЛОЖЕНИЕ (Прикладка)64

Тема 12.	СКАЗУЕМНО ОПРЕДЕЛЕНИЕ (Присудкове означення).....	68
Тема 13-14.	ЕДНОРОДНИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО (Однорідні члени речення).....	72
Тема 15.	ЕДНОРОДНИ И НЕЕДНОРОДНИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ (Однорідні і неоднорідні означення)	82
Тема 16-20.	ЕДНОСЪСТАВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ (Односкладні речення)	86
Тема 21.	ПЪЛНИ И НЕПЪЛНИ ИЗРЕЧЕНИЯ (Повні й неповні речення)	99
Тема 22.	ОБРЪЩЕНИЕ (Звертання).....	102
Тема 23.	ВМЕТНАТИ ДУМИ И ИЗРАЗИ (Вставні слова і речення)	107
Тема 24-25.	ОБОСОБЕНИ ЧАСТИ В ПРОСТОТО ИЗРЕЧЕНИЕ. ОБОСОБЕНО ОПРЕДЕЛЕНИЕ (Відокремлені члени у простому реченні. Відокремлене означення)	114
Тема 26.	ОБОСОБЕНО ОБСТОЯТЕЛСТВЕНО ПОЯСНЕНИЕ (Відокремлені обставини)	121
Тема 27.	АУДИРАНЕ (Аудіювання)	127
Тема 28.	ДИАЛОГ (Діалог)	133
Тема 29.	УСТЕН ПОДРОБЕН ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА МЕСТНОСТ (Усний докладний переказ розповідного тексту з елементами опису місцевості)	136
Тема 30.	УСТЕН ПОДРОБЕН ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН ПАМЕТНИК (Усний стислий переказ розповідного тексту з елементами опису пам'ятки історії та культури)	140

Тема 31.	УСТЕН ПОДБОРЕН ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА МЕСТНОСТ (Усний вибірковий переказ розповідного тексту з елементами опису місцевості).....	143
Тема 32.	УСТЕН ПОДРОБЕН ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН ПАМЕТНИК (Усний докладний переказ розповідного тексту з елементами опису пам'яток історії та культури)	146
Тема 33.	УСТНО СЪЧИНЕНИЕ ОПИСАНИЕ НА МЕСТНОСТ (УЛИЦА) ВЪРХУ СОБСТВЕНО НАБЛЮДЕНИЕ И ВПЕЧАТЛЕНИЕ (Усний твір-опис місцевості (вулиці) на основі власних спостережень і вражень).....	149
Тема 34.	ЧЕТЕНЕ НА ГЛАС (Читання вголос).....	153
Тема 35.	ЧЕТЕНЕ НАУМ (Читання мовчки)	159
Тема 36.	ПИСМЕН ПОДРОБЕН ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА МЕСТНОСТ (Письмовий докладний переказ розповідного тексту з елементами опису місцевості).....	169
Тема 37.	ПИСМЕН ПОДРОБЕН ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН ПАМЕТНИК (Письмовий докладний переказ розповідного тексту з елементами опису пам'ятки історії та культури)	172
Тема 38.	ПИСМЕН СБИТ ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА МЕСТНОСТ (Письмовий стислий переказ розповідного тексту з елементами опису місцевості).....	175
Тема 39.	ПИСМЕН СБИТ ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН ПАМЕТНИК (Письмовий стислий переказ розповідного тексту з елементами опису пам'ятки історії та культури)	178

Тема 40.	ПИСМЕН ПОДБОРЕН ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА МЕСТНОСТ (Письмовий вибірковий переказ розповідного тексту з елементами опису місцевості).....	182
Тема 41.	ПИСМЕН ПОДБОРЕН ПРЕРАЗКАЗ НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН ТЕКСТ С ЕЛЕМЕНТИ НА ОПИСАНИЕ НА ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН ПАМЕТНИК (Письмовий вибірковий переказ розповідного тексту з елементами опису пам'ятки історії та культури)	186
Тема 42.	ПИСМЕНО СЪЧИНЕНИЕ ОПИСАНИЕ НА МЕСТНОСТ (Письмовий твір-опис місцевості)	193
Тема 43.	ПИСМЕНО СЪЧИНЕНИЕ ОПИСАНИЕ НА ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН ПАМЕТНИК (Письмовий твір-опис пам'яток історії та культури)	196
Тема 44.	ПИСМЕНО СЪЧИНЕНИЕ РАЗСЪЖДЕНИЕ НА МОРАЛНО-ЕТИЧНА ТЕМА (Письмовий твір-роздум на морально-етичну тему)	199
Тема 45.	ПИСМЕНО СЪЧИНЕНИЕ РАЗКАЗ ВЪЗ ОСНОВА НА ЧУТОТО В РАМКА (Письмовий твір-оповідання на основі почутого з обрамленням).....	202
Тема 46.	ПРЕВОД (Переклад)	205
Тема 47.	РАБОТЕН ПЛАН (План роботи).....	208
Тема 48.	ПРОТОКОЛ (Протокол)	210
Тема 49.	ЗА ЗАПОЗНАВАНЕ С ТВОРБИТЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ И ПОЕТИ (Ознайомлення з творчістю болгарських письменників та поетів).....	212

Навчальне видання

**МІЛКОВ Анатолій Миколайович
ПРОДАНОВА Олена Іллівна**

БОЛГАРСЬКА МОВА

**Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Редактор *Христина Ніколова*
Художній редактор *Марина Шутурма*
Коректор *Марія Маринова*

Формат 70x100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 19,50.
Обл.-вид. арк. 18,70. Тираж 1131 пр.
Зам. № 25-275

Державне підприємство «Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 Львів, вул. Галицька, 21

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014

www.svit.gov.ua; e-mail: office@svit.gov.ua; svit_vydav@ukr.net

Друк ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, буд. 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5454 від 14.08.2017